

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

FARAGÓ ATTILA DRÁMÁJA
LADIK KATALIN ÉS KUBÁT GÁBOR VERSEI
SZATHMÁRI ISTVÁN NOVELLÁJA

BÁNYAI JÁNOS ÉS BORI IMRE TANULMÁNYA
A HARMINCAS ÉVEK MAGYAR EPIKÁJÁNAK
POÉTIKAI SZEMLELETFORMÁLÁSÁRÓL

HERCEG JÁNOS ESSZÉJE
PAL'Ó BOHUŠ EMLÉKEZÉSE
GRÓF ESTERHÁZY JÁNOSRA

KÖNYV-
SZÍNI- KRIKKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

1992

Május

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LVI. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

Szerkesztő:
Toldi Éva

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Gerold László (kritikai rovat)

Műszaki szerkesztő:
Maurits Ferenc

TARTALOM

- Faragó Attila: A nyomorék (dráma)* 329
Ladik Katalin: Légiposta-költemények 363
Kubát Gábor: Erdő (versciklus) 367
Szathmári István: Lizi és a világ (novella) 370

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

- Bányai János: Irónia és ünnepélyesség (tanulmány)* 377
Bori Imre: Tényregény az 1930-as évek magyar epikájában (tanulmány)
386
Herceg János: Régi dolgainkról (VIII. rész) 392
Pal' o Bohuš: Gróf Esterházy Jánosról (napló) 402

A NYOMORÉK

(ARTÚR ÉS LAURA)

Történet Artúrról, Lauráról
és egy Lappangó című festményről
két felvonásban

FARAGÓ ATTILA

Kedves Nyomorék barátom s minden mozgássérült tiszteletére íródott a darab. . . tanulhatnánk tőlük mi, kétlábúak. . . emberséget?, életerőt?..

F. A.

SZEREPLŐK

ARTÚR
LAURA
ÖREGEM
IZABELLA NÓVÉR *(A szövegben csak Izabella)*
ORVOSNÓ
BRÚNÓ ATYA *(A szövegben csak Atya)*
RUDOLF ÚR *(A szövegben csak Jótékony)*
IGAZGATÓ
IGAZGATÓHELYETTES *(A szövegben csak Helyettes)*
PSZICHOLÓGUS
I. ORVOS
II. ORVOS
JUCIKA
MAMUS
KLÁRA
ZUBÁK
HORVÁTH
KÁLMÁN
FOTÓS
NÓVÉR
MOZGÁSSÉRÜLTEK, NÓVÉREK, ORVOSOK

} *(Mozgássérültek)*

I. FELVONÁS

1. jelenet

Roppant szürke, barátságtalan nappali. Hatalmas hodály. A bal oldali ajtó a földszinti szobákba vezet. A jobb oldali a tévészobába. A középső, hatalmas üvegajtó a folyosóra nyílik. Az üvegen keresztül látszik a lehangoló, de tiszta, steril folyosó. A teremben asztalok, székek, könyvszekrény. Artúr és Öregem lázasan sakkoznak. A kis asztalon a táblán kívül hamutálca, újságok, mindenféle kacat.

ARTÚR Elveszted, Öregem.

ÖREGEM Valószínű.

ARTÚR Gyakoroljál, gyakoroljál! . . . A ló nagyon jó helyen van. . . Gondolkozz egy kicsit! . . .

ÖREGEM Képtelen vagyok hajnalban gondolkodni. (*Rágyújt.*)

ARTÚR Amúgy is képtelen vagy ilyesmire, mindegy. . .

ÖREGEM Gyűjtsak meg neked is egyet?

ARTÚR Anyukádat gyűjtsd meg! Eddig is magam gyűjtöttem! (*Hosszadalmas „nyavalygással”, de rágyújt.*)

ÖREGEM Magánügy.

ARTÚR Hoztál kávét?

ÖREGEM Ja, prima ötlet. (*Hatalmas oldaltáskájából előhalássza a termoszt s két műanyag poharat. Önt.*)

ARTÚR Marhára unom a sakkot. (*Szünet.*) Fiacskám, te egyre pocsékabbul játszol. . . (*Szünet.*) Szívesen lezavarnék egy pókert. . . vagy prefit. . . Sajnos, a hazárdjátékokat tiltja az otthon szabályzata. . .

ÖREGEM Hazárdjáték? . . . Marhaság. . .

ARTÚR Az. Ezt a rohadt kócerájt megtömték nyomorékokkal, de azért vigyázzunk az erkölcsökre. Nyomorult erkölcsök. . .

ÖREGEM (*Szünet.*) Amúgy, faszikám, rántottál valamit az utóbbi időben?

ARTÚR (*Kaján vigyor.*) Kegyelmes hucicádat kéne berántani.

ÖREGEM Na, komolyan. . .

ARTÚR Izabella nővért kellene meggyömöszölni. . .

ÖREGEM A főnöknöd a pipi? . . .

ARTÚR Az. Fix, hogy én lennék az egyetlen épkezláb ember az életében. . .

ÖREGEM Nézd, fiam, ha van gusz tusod hozzá, csak rajta. . .

ARTÚR Látod, ez az. (*Fintor.*) Inkább átengedem neked.

ÖREGEM Kösz. Akkor inkább a szent élet. (*Szünet.*) Szüleid jól vannak?

ARTÚR Nélkülem biztos jól.

ÖREGEM Te akartad.

ARTÚR Persze, hogy én akartam. Nekik is jobb, nekem is. Tudod, milyen bosszantó, ha körülötted mindenki kétlábú? Az a piszok nagy részvét. . .

ÖREGEM Feltételezem. Viszont tudok számtalan. . .

ARTÚR Persze, épeszű családokban. . . a tisztelt őseim tősgyökeres kispolgárok. . .

ÖREGEM Relatív.

ARTÚR Nénikéd relatív. Hagyjuk a rizsát. Inkább tegyél cukrot a kávéba. Egy csapott kanállal kérek. *(Öregem cukrot lötyint a kávéba.)*

ÖREGEM Tejet?

ARTÚR *(Legyint.)* Tudod jól!

ÖREGEM *(Kortyol egyet.)* Hallom, a nővéred nemsokára férjhez megy.

ARTÚR Remek. Legalább rendszeresen fogják ketyerészni. Szül egy halom gyereket, s az urával boldogan élnek, míg meg nem halnak. Ámen! Kőpök az egészre. *(Szünet.)* Milyen szép lenne egy párhuzamos világ. Mindenki tolókkocsiban. . . Kész gyönyör. . . Nem? . .

ÖREGEM Gusztus kérdése. Egy biztos, öcsikém, szellemileg rohadsz. *(Szünet.)* A Galéria vezetősége, lehet, hogy beleegyezik. . . Kiállítják a képeidet. . . lehet. . . még tárgyalok. . .

ARTÚR Csak ne legyen jótékonyági zamata.

ÖREGEM Nem tudják, hogy mozgássérült vagy. Az impresszáriódként mutatkoztam be.

ARTÚR Helyes. Végre egy normális kétlábú. *(Vigyor.)*

ÖREGEM *(Szünet.)* Nem szoktál reggelizni?

ARTÚR Minek? Elég, ha kétszer eszem naponta. Nem fogyasztok energiát talpalásra. Kényelmesebb kereken gurulni. Megpróbálok?

ÖREGEM Szívesen, de te addig sétálj egyet. *(Vigyor.)*

ARTÚR Elvből nem állok fel! *(Sátáni vigyor.)*

ÖREGEM Ha akarsz, elviszlek délelőtt a városba.

ARTÚR Nem lehet. Nemsokára jön egy jótékonyági hapsi vendégségbe. Néhány napig vesztégzár. Képzeld, még énekelni is akarnak az ürgének. Kész cirkusz.

ÖREGEM Nem irigyellek. *(Szünet.)* Kár. Az öreg Rydernek nyílt tárlata. Érdeemes megnézni. Az öreg remekül úzi az ipart. Utána elmentünk volna sörözni. . .

ARTÚR . . . egy csapolt bajorra. . .

ÖREGEM Ja. Inci mama antikváriumában is láttam néhány új kiadványt.

ARTÚR Elhiszem. Sajna, teljes zárlat. *(Szünet.)* Te, itt van még néhány képem. Csinnálj velük valamit.

ÖREGEM Oké. Ha jók, majd illusztrálok velük írásokat.

ARTÚR Hoztál újságot?

ÖREGEM *(Előszedi.)* Majdnem elfelejtettem. . .

ARTÚR Benne vagy?

ÖREGEM Mint mindig.

ARTÚR Persze, persze, a szerkesztő úr nélkül tönkremenne a kiadó.

ÖREGEM Ha jobban belegondolok. . .

ARTÚR Zabálnivaló az önbizalmad. . .

ÖREGEM Ja, üdvözölt a Tetű.

ARTÚR Kösz. Viszont üdvözlöm a főszerkesztődet.

ÖREGEM *(Szünet.)* Hagyjak egy-két doboz cigit?

ARTÚR Inkább ne. Ha a bestia meglátja, patáliát csap. Úgy bánik velem, mintha taknyos kölök lennék.

ÖREGEM A rántani való pipike?

ARTÚR Ja, Izabella nővér.

ÖREGEM Ahogy akarod. (*Szünet.*) Lassan mennem kell. (*Szünet.*) Feladom. Királynő nélkül nem lehet hancúrozni.

ARTÚR Már ideje volt.

ÖREGEM (*Elnyomja a csikket.*) Vár a meló.

ARTÚR . . . meg a reggeli fröccs. . .

ÖREGEM Többek között.

ARTÚR (*Szünet.*) Csak ügyesen, Öregem. . .

ÖREGEM Persze, persze. . . Nemsokára eljövök megint. . . talán a hét elején. . . vigyázz magadra, fiacskám. (*Hozzáhajol.*) Figyelmedbe ajánlom azt a fiatal nővért. . .

ARTÚR Megszólt a tömény tapasztalat. . .

ÖREGEM Helló.

ARTÚR Helló.

2. jelenet

Artúr pakolászik. Izabella ront be.

IZABELLA Már megint nem volt reggelin.

ARTÚR Nem. (*Halkan büfög.*)

IZABELLA És reggeli misén sem.

ARTÚR Azon pláne. (*Hangosan büfög.*)

IZABELLA Mit büfög az arcomba?!

ARTÚR A markába nem bírok.

IZABELLA Mit gondolsz, meddig fogom tolerálni a kilengéseit? A végtelenségig? Kénytelen leszek önt megbüntetni!

ARTÚR Sarokba állít? Megtiltja, hogy felálljak? (*Vigyor.*)

IZABELLA Nem. Megtiltom, hogy látogassák, s megtiltom, hogy mázoljon. (*Szünet.*) Megint dohányzott.

ARTÚR Le van szarva. . .

IZABELLA Mi ez? Szennylap?

ARTÚR Adja vissza!

IZABELLA Ez a szemétkébe megy!

ORVOSNÓ (*Beviharzik.*) Ááá, itt van Artúr. Mi baj, Izabella nővér?

IZABELLA Megint nem volt reggeli misén és reggelin.

ORVOSNÓ Artúr, tudja nagyon jól, hogy illik a reggeli misére eljárni. A reggelit sem szabad kihagyni. Árthat az egészségének. Mennyi baj van magával! Miért nem tudja a szobájában megvárni a vizitet? Nekem kell a pácienszt zavargásznia. Mindjárt jönnek a többiek. Mégsem helyes a magatartása. Na, nem baj. Jól érzi magát?

ARTÚR Kitűnően. Különösen feldobódom, ha megpillantom Izabella nővér szűzies ábrázatát.

ORVOSNÓ Ne gúnyolódjon.

IZABELLA (*Rendbe teszi a nappalit.*) Addig csinálja, míg rá nem fázik.

ORVOSNÓ Emelje fel. (*Szfvét, tüdejét hallgatja.*) Mondja: ááá.

ARTÚR ÁÁÁÁÁÁÁÁ! (*Félelmetesen bóg.*)

ORVOSNÓ Jesszus Mária! Micsoda dohánybűz! Miért dohányzik?

IZABELLA Csak telefüstöli a nappalit.

ARTÚR Remélem, megfullad, cenecun.

ORVOSNÓ Nem lenne szabad cigarettáznia. Az ön tüdeje roppant érzékeny.

IZABELLA Az arcátlanság ellen nincs orvosság?

ORVOSNÓ Nem az én szakmám. Mindjárt behívom Brúnó atyát. . . talán jobb belátásra bírja.

ARTÚR Csak ez hiányzott. (*Inkább magában.*) Egy imádkozó múmia.

ORVOSNÓ Értsen meg bennünket, Artúr, szükségünk van bizonyos rendre. Nem szeretnénk, ha rossz hatással lenne a többiekre. Nem szaladgálhatunk minden vendégünk után.

IZABELLA Különösen most. Nemsokára jön Rudolf úr, akinek nagyon sokat köszönhet az intézmény.

ORVOSNÓ Pontosan. Füstfelhőben úszik az egész helyiség. . .

ARTÚR Remélem, Rudolf úr tüdőbeteg. . .

IZABELLA Artúr!

ORVOSNÓ (*Mintha nem hallaná Artúrt.*) A többiekre nem gondol? Legtöbbjük nem dohányzó. Ha valakinek bagóra fáj a foga, kimegy a kertbe. Itt van például az új lány, hogy is hívják, nővér? . . .

IZABELLA . . . Laura. . . szerintem Laura. . .

ORVOSNÓ A lánynak a paralízis tönkretette a tüdejét. Egy kis megfázás. . . ilyen esetben még a mai orvostudomány is tehetetlen. . .

ARTÚR . . . Új lány? . . .

ORVOSNÓ Ne játsszon az egészségével. . . s a másokéval sem. . . majd szólok az atyának. . . (*El*)

ARTÚR Izabella, kedves, adna egy kacsát? Nagyon kell.

IZABELLA Sajnos, nincs időm. (*El*)

ARTÚR Akkor kénytelen leszek a sarokba izélni! (*Szünet.*) Hiába, segíts magadon, az orvostudomány is megsegít. . .

3. jelenet

Artúr ki. A nagyajtón mozgássérültek érkeznek. Brúnó atyát kísérik. Az idősebb betegeket a nővérek tolják be. A férfiak egy része a tv-szobába távozik. A többiek újságot, könyvet olvasnak, vagy az atyával csevegnek. Belép Artúr. Észrevétlenül a sarokba „oson”. A szekrényből előhalássza a vázlatfüzetet. Körülnéz. Megkísérli a „láthatatlan” áttörést, lelépést. Elszámította magát. Brúnó atya meglátta.

ATYA Artúr fiam, hogy van?

ARTÚR Most már rosszul.

ATYA C, c, c, c, micsoda cinizmus!

ARTÚR Cinizmus? Ugyan. Túlzás. (*Brúnó atya elállja Artúr útját.*) Elállja az utamat,

kedves Atyám. A kertbe igyekszem, a természet lágy ölén szeretném megünnepelni minden istenadta napomat. (*Röpke szünet.*) Mi lenne, ha arrább barangolna?

ATYA Úgy vettem észre: nem volt misén.

ARTÚR Pompás megfigyelőképessége van, Sólyom úr. Óhajt még valamit? Mert ha nem, megkérném: gyömszőlje a padlót kissé arrébb!

ATYA Vonuljunk félre! (*Megragadja Artúr tolokocsiját, s a sarokba tolja. A többiek észrevétlenül figyelik a jelenetet.*)

ARTÚR Jó, jó, megadom magam. Ez emberrablás!

ATYA (*Maga alá tol egy székét.*) Tudja, fiam, nem kellene elzárkóznia a vallástól. . .

ARTÚR Én nem zárkózom el. Egyszerűen fáj a mogyoróm a vallásra!

ATYA No, no, no, csak ne olyan hevesen. Nézzen maga köré. Ők mind ugyanabban a helyzetben vannak. Csak ők kiegyensúlyozottak, bizonyos lelki megnyugvást nyújtunk nekik.

ARTÚR Nem értjük egymást, Atyám. Nekem a vallás ellen semmi kifogásom. Le a kalappal. Tisztelem, becsülöm. Mindenkinek a privát nyomora, hogy miben hisz. Sajnos, én egy olyan félkegyelmű vagyok, aki nem képes bevenni a mesét a koponyám felett unatkozó kedves, ősz szakállú úriemberről. Kapiskál?

ATYA Ne szó szerint értelmezze a vallást! A jóságban, az igazságban, a szeretetben hisz, nem? Márpedig a vallás. . .

ARTÚR . . . melyik vallás? . . . a kismillió közül? . . . (*Vigyor.*)

ATYA . . . természetesen a milyenk, a . . .

ARTÚR . . . jó, jó, folytassa. . .

ATYA (*Szünet.*) Márpedig a vallás, az Isten ezeket a nemes tulajdonságokat képviseli.

ARTÚR Újra egy gond! Sajnos, hazugságban nem tudok hinni. Jóság, szeretet. Ugyan-ugyan. Talán tiszta szeretetből, szórakozásból tett nyomorékká?!

ATYA Bizonyos értelemben megértem elfogultságát. Az ön helyzetében az indulat, a düh erősebb a józan észnél, az önben lakozó igaz hitű szellemnél. Nézze, Isten minden tette indokolt. Nyilván az ön nyomorúságát is valamilyen indokkal tette. Jó szándékkal! Lehet, hogy szent küldetése van!

ARTÚR Jó szándékkal?! (*Szünet.*) Ivott valami töményt? (*Szünet.*) Hagyott volna ki a jó szándékaiból! Nézze, Atyám. Tisztázzunk valamit: nem óhajtok kerekeimmel egy olyan helyiségbe gurulni, vagy nevezziük szentélynek, ahol az árnítás mindennapi jelenség, a hazugság munkaeszköz, s a döntő érv a keréketörés. Szarok az önök módszereire! Önök hajdan, talán nem is olyan régen, a vallás, a civilizáció nevében népeket irtottak ki, az igazság nevében tömegmészárlásra vetemedtek, a szeretet nevében boldog családokat tettek tönkre, nemzeteket terrorizáltak, háborúkat indítottak holmi szent cél érdekében. És láss csodát! Az önök makulátlan intézménye lassikában terebélyesedett, hájasodott, gazdagodott. A szerencsétlen hívők meg egyre szegényedtek. (*Az utóbbi két mondatot kellő gúnnyal.*) S az egész céccó a szeretet, igazság nevében? Nem undorító egy kicsit?

ATYA Ne a múltból merítsen! Azok mind formalitások.

ARTÚR Téved. Az is formalitás, hogy kerekeken gurulok?

ATYA Akkor legalább azért menjen a reggeli misére, hogy kifejezze háláját. Ez az intézmény csakis hálát érdemel.

- ARTÚR Atyám, én roppant hálás vagyok. Az embereknek, a szomszédoknak, barátaimnak, szüleimnek, az orvostudományak, a Jóistennek, és utóvégre önmagamnak, hiszen fizetem ezt a kuplerájt. . . csak tudnám, kik zsebelik be. . .
- ATYA Istentelen! *(Szünet. Az Atya heves kirobbanására a többiek is elhallgatnak. Kínos csend.)* Fiatal még. Lassan majd belátja hibáit. Itt hagyom önnek ezt a könyvet. Olvasgassa! Érdemes áttudfrozni.
- ARTÚR Köszönöm. A könyvespolcomon méltó helyre kerül: de Sade márki mellé.
- ATYA Istenem, bocsáss meg neki! *(El)*
- ARTÚR Attól nem fogok lábra állni. *(Indulna kifelé.)*
- MAMUS Artúr, kérem, egy másodpercre. . .
- ARTÚR Ma, úgy látszik, nincs szerencsém. Parancsoljon!
- MAMUS Tudom, hogy. . .
- JUCIKA *(A beszélgetőkhöz gurul, és hevesen a szavukba vág.)* Hogy merészelt így beszélni Brúnó atyával?! Faragatlan tuskó!!!
- ARTÚR *(Bambán Jucikára néz.)* Kezit csókolom.
- MAMUS Jucikám, hagyjuk. . . ne csináljunk jelenetet. . .
- ZUBÁK Igaza van Jucikának. Nem engedhetjük meg, hogy így beszéljen a lelkipásztorunkkal.
- ARTÚR *(Inkább magában.)* . . . Pásztor? . . . ez igaz. . .
- MAMUS Persze, hogy igaza van. Mégis, ezt a kérdést halasszuk máskorra. Sokkal fontosabb dolgot szeretnék megbeszélni Artúrral. Közös érdek.
- JUCIKA *(Bosszúsán. Artúrnak.)* Most az egyszer megúsza.
- MAMUS Artúr, tudom, hogy nem jár misére, tudom, hogy pogány, tudom, hogy bizonyos indokolatlan ellenszenvet érez irántunk, de kérem, hogy vegyen részt az alkalmi műsorunkban! Jó szándékkal közeledünk önhöz.
- ARTÚR *(Hosszú szünet.)* Az más.
- MAMUS Nézze, rengeteget köszönhetünk Rudolf úrnak. Igazi jótevő. Ennyit megtehet ennek a közösségnek.
- ARTÚR Ha kizárjuk az elvi kérdéseket, melyeken napokig lehetne rágódni, akkor kompromisszumot köthetünk. Remélem feltételezik: nótázgatni nem vagyok hajlandó! Sőt, a cirkuszra sem megyek el. Ez ki van zárva. Gyomorgörcseim vannak a popónyalogatástól. Vegyék úgy, hogy egészségi okokból távol maradok. *(Szünet.)* Viszont kiállíthatnék néhány festményt.
- MAMUS *(Kérdően a többiekhez.)* . . . Gyerekek. . . Ha a fiatalember hajlik a kompromisszumra. . .
- ZUBÁK Fogadjuk el.
- JUCIKA Felőlem. . .
- KLÁRA Lehet. Végül is nem rossz ötlet. De mindenképpen szeretnénk látni azokat a képeket. . .
- ZUBÁK Igaz. Akármit nem állíthatunk ki.
- ARTÚR Ha ragaszkodnak hozzá. . . Mindjárt hozok néhányat. *(El)*
- JUCIKA *(Miután Artúr kiment.)* Megdörjít engem ez a fiú! Nem szabad engedni, hogy elkanászosodjon.
- MAMUS Jucikám, igazad van, de most az egyszer fontosabb Rudolf úr.

JUCIKA (*Duzzog.*) Mit képzelsz? Ő a világ közepe? Ahelyett hogy hálás lenne ezeknek az embereknek, hogy foglalkoznak vele.

KLÁRA Fiatal még.

KÁLMÁN Fiatal. . . én is ilyen voltam. Tele indulattal. . . Nagy nehezen összekuporgattam annyit. . . bádogosműhelyt akartam nyitni. . . magánbádogos. . . s akkor karambolozom. . .

HORVÁTH Igen. . . de idővel belenyugodtál. . . Meg, rendes hívő ember vagy. . .

MAMUS Persze. . . mindannyian elégedetlenek voltunk.

KLÁRA De akkor sem viselkedtünk így.

JUCIKA Legalább megadjuk a kellő tiszteletet. (*Szünet.*) Nyilván jobban tudjátok. . . Én öt éves voltam. . . (*Elfordul.*)

MAMUS (*Jucikához gurul.*) Ugyan, Jucikám. . .

JUCIKA Ti legalább valamennyire megismerhettétek az életet. . .

HORVÁTH Jó magának. Legalább nem tudja, mit vesztett.

ZUBÁK Horváth úrnak felesége és gyermeke volt. Higgye el, magának a legkönynyebb. (*Horváthhoz.*) Jól vannak?

HORVÁTH (*Bólogat.*) . . . Jól. . . a fiam most kapott munkát. . . Megférőfiasodott. . .

JUCIKA Már ilyen idős?

HORVÁTH . . . Hát. . . huszonkettő? . . . Anyi. . .

MAMUS (*Hosszú szünet.*) Legalább megnyiratkozna. Nem illik. Csak szégyenkezőnk miatt. (*Szünet.*)

JUCIKA (*Felnevet.*) Képzeljétek, még öngyilkos is akartam lenni.

KLÁRI (*Ő is nevet.*) Mindannyian akartunk. . . Nem olyan könnyű. (*Szünet.*) Látjátok, micsoda könyveket olvas?

ZUBÁK Inkább csinálna valami hasznosat.

KLÁRI Mind betiltanám.

JUCIKA Elrontják az ifjúságot a sok rémtörténettel. (*Szünet.*) Beszélni kell vele. Brúnó atya mindig mellettünk volt. . .

ARTÚR (*Begurul.*) Hölgyeim és uraim. . . Sikerült mindent letárgyalni? Megvolt az adatcsere?

MAMUS Ön pletykázással gyanúsít bennünket?

ARTÚR Eszemben sincs! Önök mind derék, becsületes nyomorékok.

KLÁRI Nem vagyunk nyomorékok!

ARTÚR Akkor mozgássérültek. Stílus kérdése. Hoztam néhány festményt. Tessék, átadom a cenzúra kacsójába.

(*Nézegetik a képeket. Vállvonogatás, mogorva arcok, suttagás s „egyebek”.*)

HORVÁTH Kissé morbid, nem?

KÁLMÁN Az.

MAMUS Ez mi lehet?

KLÁRA Kígyó?

MAMUS Szerintem szalag.

JUCIKA Sok a fekete.

ZUBÁK Most divat a fekete.
 JUCIKA Öltözködésben, de nem festményeken.
 MAMUS Nincsenek talán valami vidámabb képei?
 ARTÚR Talán a „Fonnyadó rózsaszál”?
 MAMUS Inkább ne.

(A beszélgetés közben Laura gurul a színré. Észrevétlenül meghúzódik a háttérben. Ő is nézegeti a képeket.)

KÁLMÁN Nem értem. Miért nem lehet úgy festeni, mint valaha? Érthetően, szépen, sok-sok színnel? Például. . . hm. . . az a Van Gogh, vagy hogy a francba hívják. . . ő festette a Mona Lisát. . . ugye, kedves? . .

JUCIKA . . . persze. . .

ARTÚR . . . vagy mint Michelangelo Napraforgója. . .

JUCIKA . . . persze. . .

MAMUS Mi a véleményük?

KÁLMÁN . . . Hát? . .

JUCIKA Talán mégsem illene. . .

KLÁRA Végül is vidám műsort készítettünk. . .

MAMUS Helyes. Nem illik ilyesmit kiállítani. Csak kellemetlenséget okoznánk a nővéreknek, az igazgatónak. Nekünk, mozgássérülteknek nem illik ilyesmit pingálnunk.

ARTÚR Ja, ez a kétlábúak privilégiuma.

MAMUS Veszélyeztetné a híres és jótékony intézmény hírnevét.

LAURA *(Hangosan gondolkodik.)* . . . Fantasztikus kép. . .

(Nyomasztó csend. Mindenki Laurát figyeli. Elszégyelli magát.)

ARTÚR *(Laurához gurul.)* Tetszik?

LAURA *(Kissé félénken.)* Igen.

MAMUS *(Erélyesen.)* Nagyon sajnálom, hogy a fiatal hölgynek nincs ízlése! Én azt ajánlanám, hogy a képeket ne állítsuk ki. *(Mindenki egyetért Mamussal.)* Hallja, Artúr?

ARTÚR Annál jobb. De nem mondhatják, hogy nem hajlottam kompromisszumra. *(Ettől a pillanattól kezdve kizárólag Laurával foglalkozik.)*

LAURA Érdekes vonalvezetés. . . a színek. . . többnyire fekete, sötét, s akkor hirtelen rikító vörös vagy pasztellzöld.

ARTÚR Artúr vagyok.

LAURA Örülök, művész úr. Laura. *(Artúr illedelmesen kezét csókol. Általános megrökönyödés. Mélyen egymás szemébe néznek. A kínos helyzetet Izabella nővér szakítja meg.)*

IZABELLA Legyenek olyan kedvesek, és fáradjanak a nagyterembe. Énekpróba lesz. *(Csevegve kigurulnak a színről. A fő téma: Artúr és Laura. Van, aki vissza-visszanéz. Mindenesetre tüntetően elfordulnak Artúrtól.)* Látom, máris lecsapott a kisasszonyra. Ha lehet, ne untassa Laurát. Szerintem egyáltalán nem kíváncsi a mázoltmányaira.

ARTÚR Valószínű.

IZABELLA Laura, kedves, ne foglalkozzon Artúrral. Nem érdemes. Inkább jöjjön, ismerkedjen meg az intézetünk vegyes kórusával. Artúr, tartsa távol magát Laurától, mert megkeserüli. Esküszöm.

ARTÚR Képes lenne megverni egy nyomorékot?

IZABELLA *(Artúr vázlatfüzetét nézegeti, majd sátáni vigyorral a szekrény tetejére teszi.)* Ne használja ki előnyös helyzetét. *(Lassan el.)*

ARTÚR *(Ráeszmél, hogy nem tudja elérni a vázlatfüzetét.)* Na, nem! *(Hangosan Izabella után ordít.)* Miért ne? Mindenki azzal gazdálkodik, amije van! A diri is a temérdek segínytől, ajándék pénztől hájasodik, nemde?!

IZABELLA *(Kintról.)* Artúúúú!!!

ARTÚR Nem tudok énekelni!!!

II. kép

Fényváltás. Öregem és Artúr sakkoznak. Telefüstölték a szobát. Kávét iszogatnak. Artúr szórakozott.

ÖREGEM . . . Találj ki valamit, mert bemattollak. . .

ARTÚR . . . Ja, kitalálni valamit. . .

ÖREGEM Mi bajod? Hol a francban bolyongsz? Egyáltalán nem figyelsz a játékra. Legalább tíz baromi hibát követtél el.

ARTÚR Van az úgy. Kaparok tőled még egy dohányt, oké?

ÖREGEM Felőlem, de így is vágni lehet a füstöt.

ARTÚR Szarok a füstre.

ÖREGEM Ahogy akarod. Nesze. *(Artúr elveszi a cigit. Lép.)* Micsoda ökörséget léptél! Hol a hézag?

ARTÚR Mi lenne? Szép az élet. Mindjárt kiugrok a székemből.

ÖREGEM *(Szünet.)* Matt. *(Pipát tölt.)* Mondd, fiacskám, nő van az ügyben?

ARTÚR Öregem, nyomorék vagyok, ha eddig még nem vetted észre.

ÖREGEM Na és? A szerszámod funkcionál, nemde?

ARTÚR Hál' istennek.

ÖREGEM Hagyjuk az üres dumát. Nő, mi?

ARTÚR Az.

ÖREGEM És?

ARTÚR Mi és?

ÖREGEM Leírást, vallomást követelek!

ARTÚR Ó is nyomorék. Méter húsz magas, két lábon nyilván több. Szókésbarna hajú, szabályos arcú nő. Derékig remek, a többit a kötelező pokróc takarja. A neve: Laura. Huszonegy éves, művészettörténetet végzett volna, ha útközben a Teremtő meg nem áldja kerekkel. Kielégítő?

ÖREGEM Tökéletesen.

ARTÚR Remélem.

ÖREGEM Még valami?

ARTÚR Tetszenek neki a képeim.

ÖREGEM Végre egy nyomorék, akinek tetszenek a képeid. Különben készülődj, novemberben kiállításod lesz. *(Szünet.)* Mi a diagnózis?

ARTÚR Gyermekparalízis. Tizenkilenc éves korában. Aranyos, ugye?

ÖREGEM Nem rossz.

ARTÚR Bosszantó. Én legalább önkéntes nyomorék vagyok. Vállaltam a rizikót, amikor motort vettem. De Laurát a sors bünteti. Talán mert szép. Hiába, a csúnyáké a világ.

ÖREGEM Én kivétel vagyok.

ARTÚR Te is csúnya vagy. De rendes csúnya. Megmutattam neki a Lappangót. Tetszik neki. Érti. Micsoda fenséges szó: ÉRTI! Megfejtette a mázolványaimat, megfejtette mindazt, amit én csökönyösen rejtettem. Csodálatos, nem?

ÖREGEM . . . Lappangó. . . Lappangó. . . Az első képed, vagy az első képeid egyike, ha nem tévedek. . . nincs a kiállítandó festmények listáján. . .

ARTÚR Nincs. Sohasem fogom kiállítani. A Lappangó a talizmánom. Minden érzésem, szorongásom benne van, benne formálódott meg. Aki megfejti, az az én emberem. Annak idején te is megfejtetted. . . s buzdítottál, hogy fessek még. . . csak te nem vagy nő *(Vigyor.)* . . . A szobámban tartom, testközelben. Az asztalfiókban. A Lappangó meg én. . . Csak azok láthatják, akikben megbízom. S a kétlábúak kevésbé megbízhatóak. . . csak te láttad. . .

ÖREGEM Minő megtiszteltetés. *(Szünet.)* S a többiek?

ARTÚR Milyen többiek?

ÖREGEM A többiek hogyan viszonyulnak kettőtök kezdődő kapcsolatához?

ARTÚR *(Vigyor.)* Nem tudnak semmit. Nem is sejtenek semmit. Mindenesetre tartanak attól, hogy rossz hatással leszek a lányra. S mennyire indokolt a félelmük! *(Elneveti magát.)* Persze, idővel rájönnek. Vagy egyszerűen elmondom. Hatalmas botrány lesz. Az áporodott erkölcscsöszök elítélnék majd. Tekintélyes rumli kerekedik az egész céccóból. *(Affektálva.)* Jujj, egy nyomorék szerelmi viszonyt folytat egy másik nyomorékkal. Micsoda sértés, micsoda istenkáromlás. Mert, kérek, egy nyomorék legyen visszavonult, szűzies, mint egy apáca, vonuljon önkéntes zárdába, éljen kolostori életet. Legyen példamutató, erkölcsi példakép, mintapéldány, s legyen hálás fűnek-fának. Mert ezt követeli a mindenkori társadalom. Mert a nyomorék ember, az már nem ember. Az nyomorék.

ÖREGEM Ne hülyéskedj! Én például teljesen normálisnak tartom, hogy kapcsolatod legyen egy nővel.

ARTÚR Te normálisnak tartod, mert nem vagy normális. Mert olyan kétlábú vagy, aki különben is szarik a közerkölcsre. Kapiskálsz? Póz, kedveskedés, seggnyalás, csupán ezek a cuki rekvizitumok uralkodnak ebben a kupiban. Itt az a különönc, aki megpróbál kétlábú életet élni. S az irigység felemészti őket, hiszen azt teszem, amit ők nem mernek. És kérek egy cigit!

ÖREGEM Nézd, fiacskám, ha valaki belehabarodik egy nőbe, nem azt jelenti, hogy halálra dohányozza magát. Sok lesz, nem gondolod?

ARTÚR Nem!

ÖREGEM Akkor tessék! Fulladj meg! *(Dohánytortúra. A fény lassan gyengül, majd sötétség.)*

III. kép

1. jelenet

Artúr szobájában vagyunk. A helyiség az abszolút szomorúság, laposság benyomását kelti. Igaz, minden tiszta, rendezett, de mégis. . . Artúr vászonra rajzol. Csupán egy állólámpa világít – magyarul: félhomály.

ARTÚR *(Ajtónyikorgás. Artúr hátranéz. . .ne, ha búna. Kibiztosítja járgányát.)* Ja, te vagy az, Laura?

LAURA Én. Jó reggelt.

ARTÚR Szervusz. *(A lányra mosolyog.)* Jól aludtál?

LAURA Ühüm. Korán kelő vagy?

ARTÚR Soha. De rákényszerültem. Ilyenkor nyugalom van. Ezért szeretek korán dolgozni.

LAURA Micsoda füstfelhő! Nem is tudtam, hogy dohányzol. *(Szünet.)* Miért van félhomály? Felhúzhatom?

ARTÚR Húzd.

LAURA Festesz?

ARTÚR Csak vázlat.

LAURA És mi lesz?

ARTÚR Az arcképed.

LAURA Az arcképem? Meg sem kérdeztél.

ARTÚR Minek. Alkotói szabadság.

LAURA Ez igaz. De mint minden, ez is kérdéses.

ARTÚR Megszólint a művészettörténész.

LAURA *(Elmosolyodik.)* Milyen leszek?

ARTÚR Elragadó. Szeretem az ellentéteket. A szőkésbarna hajad ellentétben a koromfekete szemeddel. Ugye fested a hajad?

LAURA Természetesen.

ARTÚR És sminkelsz?

LAURA Most már nem nagyon. A nyanyák megmagyarázták, hogy az ilyesmit nem illik egy mozgássérült lánynak. *(Az utóbbit gúnyosan.)* Azt mondták: nem áll jól.

ARTÚR *(Szünet.)* Van sminkkészleted?

LAURA Persze.

ARTÚR Nálad van? *(Laura bólint.)* Add ide! *(Laura ormótlan táskájából előhalássza a kellékeket.)*

LAURA Mit akarsz vele?

ARTÚR Kifestelek, jó?

LAURA *(Pajkosan.)* Csak úgy?

ARTÚR Csak úgy.

LAURA S ha meglátnak?

ARTÚR Csak én láthatlak. Jó?

LAURA Jó.

(*Artúr a jelenet végéig szorgalmasan melózik. A játékban az erotika dominál. Laurának tetszik.*)

ARTÚR Hm, hm, itt van minden. Nézzük csak! Szép, szabályos arc. Szinte mértani pontosságú. De jöjjön előbb a maszk. Szép, sima bőr. Ápolt. Kétlábú korodban is ilyen ápolt volt?

LAURA Ūhüm. Még az egyetemre is kifestettem magam. Igaz, diszkréten.

ARTÚR (*Magában.*) Milyen szín is menne a szemedhez? Biztos buktak rád a férfiak.

LAURA Lehet. Szó se róla, udvarolgattak. . .

ARTÚR Volt fiúd? Vagy élettársad?

LAURA (*Szünet.*) Igen. Nem éltünk együtt, de már vagy két éve szórakoztunk.

ARTÚR Hogy hívták?

LAURA Róbert. Közgazdaságtant tanult. Az apjának van egy jól menő külkereskedelmi vállalata. Ott dolgozik majd mint ügynök. Most már nyilván elfoglalta posztját. (*Szünet.*) Azt ígérte, feleségül vesz.

ARTÚR És nem vett. Hosszú szempilláid vannak. Kiemeljük. (*Szünet.*) Szeretted?

LAURA (*Szünet.*) Azt hiszem, igen. . . akkor igen. Persze, most más jelent számomra a szeretet szó. Akkor inkább a biztonságot, a folyamatosságot jelképezte. . .

ARTÚR És most?

LAURA Most már azok a tényezők lényegtelenek. Csak az érzelmek maradtak. (*Szünet.*) Szerettem úszni. Rengeteget jártunk az uszodába. Azt mondják, így is lehet úszni. Gumival.

ARTÚR Hol az arcfestéked?

LAURA Az orrod előtt.

ARTÚR Ja! Tudod, meglepett, mikor azt mondtad, hogy művészettörténetre jártál. Ez valahogy nem illett be a rólad alkotott képbe. A csinibabát láttam benned.

LAURA Kicsit póz, kicsit az elérhetetlen elismerése.

ARTÚR Rébuszokban beszélsz?

LAURA Nem. Művészetet teremteni: ahhoz nincs tehetségem. Viszont szeretek nézni, hallgatni, elemezgetni. Most már ezt is másképp látom. (*Szünet.*) A Lappangodat is.

ARTÚR Nem rossz. Egy művészettörténész és egy közgazdász. Fogadni mernék: Róbert olyan férfi, aki mindennap vasalt ingben, nyakkendőben jelenik meg az egyetemen. Modora kifogástalan, ápolt külsejű, a pénzzel csínjában bánik. Idővel tökéletes üzletemberré és mennyei férjjé válik.

LAURA (*Nevet.*) Eltaláltad.

ARTÚR (*Hosszú csend.*) Róbert hogy reagált? . . .

LAURA (*Szünet.*) Esett az eső. Futó nyári zápor. Róbert hazakísért. Egy ideig enyelegettünk a kapualjban, majd elhajtott. Aránylag jó kedvem volt. Remekül megírtam a szemináriumi munkát, este találkoztunk a társasággal. . . Felmentem a szobámba, levetkőztem, lezuhanyoztam. . . lefeküdtem. . . A rádión halk zene szólt. Tudod, alvás előtt mindig rádiót hallgatok, és olvasok. Most is. (*Szünet.*) Olvastam. Már nem is emlékszem, hogy mit. Kicsit elszibbadt a lábam. Felálltam, hogy életet verjek bele. Kicsit fájt is. Gondoltam, túl fáradt vagyok, kialvatlan. Néhány éjszakámat a szemináriumi munkára áldoztam. Újra lefeküd-

tem, s nemsokára elaludtam. (*Szünet.*) Micsoda lidércálmom volt. (*Szünet.*) Körülöttem tenger. Végtelen tenger. Csend és tenger. Nem voltak sirályok, nem morajlott az óceán. Schol part, schol egy sziget, egy hajó. Kétségbeesetten úsztam a nyugvó nap felé. Tudtam, jó úszó vagyok. . . de hiába. . . lassan merültem. . . lassan sötétedett. . . már nem volt erőm, a lábamban egy fikarcnyi erő sem volt. Teljesen besötétedett, s én elmerültem. Kiabálhattam, mert anyám ébresztett fel. Rosszat álmodtál – mondta. Kimerült és izzadt voltam. És, és hiába akartam felkelni. . . végigszaladt rajtam a hideg. Nem éreztem a lábam. Elfogott a pánik. (*Hosszú szünet.*) Hívták a mentőket. Nemsokára kórházban találtam magam. Gyermekparalízis – szólt a diagnózis. Kicsit megkésve, de nem ritka eset. (*Szünet.*) Pedig művészettörténész akartam lenni, híres esztéta. S össze akartunk költözni Róberttel.

ARTÚR Hát igen. A francnak kell tervezgetni. (*Szünet.*) S ezután jött a vergődés, a töprengés. A tüdőd bizsergett, a gyomrod összeszorult, ha a múltra gondoltál. Még a legjelentéktelenebb történetekre is emlékeztél. Kétségbe vontad életed értelmét. Az öngyilkosságot latolgattad. Ismerős. Idő kellett ahhoz, hogy átbandukolj egy más világba, másfajta világba. Egy olyan világba, ahol az ember méter harminc, ahol nincsenek lépcsők, a vévét magaddal viszed, és sajnálkozás vesz körül. Hogy miért nem dögölttem meg az elején! (*Szünet.*) Talán azért, hogy nyugodtan festegethessek.

LAURA (*Szünet.*) Végül is belenyugodtam. Mindenki bátorított, mindenki kedves volt hozzám. (*Szünet.*) Róbert is rendszeresen látogatott. Hetente négyszer-öt-ször. Másképp viselkedett. Tekintetében most már részvét honolt. S a részvét néha sérti az embert. A sejtékekig hatol. Nem nőnek nézett, hanem egy szerencsétlen, magatehetetlen nyomoréknak, akinek kíméletesen kell bánni. A terveibe már nem illett bele. Egyszer magunkra maradtunk. Eltökéltem: mindent tisztázok. Semmitmondó dolgokról beszélgettünk, majd hirtelen, minden átmenet nélkül megkérdeztem: szeretsz? Persze – felelte. És elveszel feleségül, ahogy megígérted? Hallgattott. Jól számítottam. Meglepett volna, ha igennel válaszol. . . nem is tudom. . . nem is tudom, hogyan kezdjem. . . Szexuális téren üzemképes vagyok – szóltam –, az orvos tanúsíthatja. . . szülhetek egy rakás gyereket. Igen? – kérdezte. Hallgattunk. Látom, forrsz belül. Ne magyarázkodj. Szeretsz, csak éppen képtelen vagy a terveidbe szóni egy nyomorékot. Nem kérem, nem követelem, hogy maradj mellettem. Ehhez nincs jogom. Megértelek. Most az egyetlen, a karriered a legfontosabb. Szeretnék egyszer büszke lenni rád. Szeretnék sikeres embernek, jó családapának viszontlátni egyszer. Felfoghatatlan távolság választ el bennünket. Tudod, én egy kicsit meghaltam. . . valahol belülről eltemettem magam. . . hogy újjászülethessek. . . Soha ne legyen lelkiismeret-furdalásod! . . . Mindent megtettél! Jó fiú vagy. (*Szünet.*) S most menj! . . . Kérlek! . . . Tudom, hogy sok dolgoz van. . . egy egész élet áll előtted. . . Köszönöm – mondta egész halkán, homlokon csókol. . . Köszönöm, hogy szeretted. . . Elment. Azóta nem láttam.

ARTÚR (*Már rég befejezte a sminkelést. Figyelte a lányt.*) Befejeztem a sminkelést.

LAURA (*Míntha álomból ébredne fel.*) S milyen vagyok?

ARTÚR Gyönyörű, mint egy Madonna. Űde, mint Aphrodité. Róbert azóta irigylésre méltó karriert futott be, van egy csinoska felesége, aki elkíséri minden üzleti jellegű koftéla, s bölcsen hallgat, ha a férje pénzügyekről tárgyal. Nem neked való világ az.

LAURA Kösz. Olyan vagy, mint a Lappangó.

ARTÚR Olyan, mert a Lappangó én vagyok. Reggelire kongatnak.

LAURA Széttörök ezt a röpke varázst.

ARTÚR Menj, és mosd le magadról ezt a röpke varázst, nehogy megszóljanak, nehogy széttiporják ezt a másodpercnyi boldogságot. *(Szünet.)* Egy pillanatra megint csábos nő voltál.

LAURA Kösz a kellemes hazugságot. Találkozunk a reggelineél. *(El.)*

2. jelenet

Artúr szobájában vagyunk továbbra is. Csupán Ó hiányzik. Kopogtatnak, majd azon nyomban Izabella nővér ront be. Körülnéz, s mivel nincs benn senki, épp menni akar. Ebben a pillanatban jön ki Artúr a vécéből.

IZABELLA Megint nem volt reggelin. A miséről ne is beszéljünk.

ARTÚR Ma remek napom lesz. Az első ember, akit nagytrotty után látok, az ön, nővér.

IZABELLA Első? *(Körülnéz.)*

ARTÚR Esküszöm.

IZABELLA Egy kollegája volt itt. Gyanús alak, de legalább úriember.

ARTÚR Ez való igaz. Fertelmesen nagy úriember.

IZABELLA *(Rövid szünet. Tanakodik: ugratják vagy sem.)* Igen. Beszélt az igazgatóhelyetttel. Elengedték. Elmehet a kiállításra. . . a megnyitóra. . . Én helytelenítettem, mert szerintem szégyen, hogy intézményünknek köze van holmi borzadályokhoz. Engem nem érdekel. Az igazgató vállalja a felelősséget. *(Szünet.)* Különben megérkezett Rudolf úr. Még véletlenül se mozduljon ki a szobájából. Így is elég bajt csinált. . .

ARTÚR Pedig szívesen elbeszélgetnék a hapsival.

IZABELLA Isten ments! Önben egy csepp jóakarát sincs. Tehát itt marad. *(Kinyitja az ajtót. Ebben a pillanatban nyomul be Rudolf úr egy fotóssal.)*

IZABELLA Nincs itt semmi érdekes. . . *(Tuszkolná kifelé.)*

JÓTÉKONY *(Artúrt nézi.)* Ki ő?

IZABELLA Artúr. Egy kicsit bolond. Azért nincs a többiekkel. Nehogy bajt csináljon, tudja. . .

JÓTÉKONY Bolond?

IZABELLA Igen. Semmilyen megmozdulásban, rendezvényben nem vesz részt. Mindenkiel összeveszik, és nem jár misére.

JÓTÉKONY Talán nihilista. . . vagy trockista?. . .

ARTÚR *(Hirtelen megfordul.)* Hogy tetszik?

IZABELLA Ne szóljon hozzá! Nem tudja, mit beszél!

JÓTÉKONY Hagyjon csak! Szeretek az ilyen emberekkel elbeszélgetni. *(A fotósra kacsint.)* Egy tudományos munkán dolgozom, mely épp a frusztrált lelki beteggekkel foglalkozik. Érdekel, miként tükröződik a betegség egy mozgássérültnél. Menjen, nővér. Jöjjön vissza, mondjuk, tíz perc múlva.

IZABELLA Könyörgök, inkább jöjjön velem!

JÓTÉKONY Higgyen nekem! *(Tuszkolja kifelé.)* Nem az első eset.

IZABELLA Ám legyen. Nemsokára visszajövök. *(El.)*

(A Jótékony jelbeszéddel mutatja a fotósnak, hogy legyen készenlétben. Pózol. A fotós arcán látszik, hogy utálja Rudolf urat, ami abból is tökröződik, hogy széles vigyorral reagál Artúr egy-egy poénjára.)

JÓTÉKONY *(A festményt nézegeti. Pózol.)* Nem rossz.

ARTÚR Ne hazudjon!

JÓTÉKONY Tényleg tetszik. Mi a címe?

ARTÚR A Jótékony keresztrefeszítettése. . .

JÓTÉKONY *(Egy pillanatra megdöbben. A fotós vigyorog.)* Igen? Érdekes. *(Szünet.)*
Hallom, nem tudsz beilleszkedni a közösségbe. *(Leül.)* Ha valamilyen problémád van, nyugodtan fordulhatsz hozzám. Végeredményben azért vagyok itt. Segíteni akarok.

ARTÚR Tényleg? Remek. Ez esetben isten hozta!

JÓTÉKONY Látja, megértjük mi egymást. *(A vállára teszi a kezét. Pózol.)* Úgy érzi, kiközösítük?

ARTÚR Dehogy! Én közösítem ki őket.

JÓTÉKONY Ezt hogy érti?

ARTÚR Mindegy. Akar nekem segíteni?

JÓTÉKONY Természetesen.

ARTÚR Jó. Mint látja, nem vagyok mobilis. . .

JÓTÉKONY . . . tökéletesen megértem. . .

ARTÚR . . . segítőtársra van szükségem. . . *(Elgondolkodik.)* . . robbanóanyagot szerzen. . . sokat. . .

JÓTÉKONY Robbanóanyagot!? Minek?

ARTÚR Először a parlamentet robbantjuk fel. Az egész bagázst. Aztán már minden megy, mint a karikacsapás. A hülye hadsereg átveszi a hatalmat. Mert ha nincs kormány. . . *(Pateükusan.)* . . csak ott fenn az égben, miszlikben. . . akkor azonnal a fegyveres erők lépnek közbe. Az eredmény: hatalmas fejtelenség. A tábornokokat gond nélkül irányíthatjuk. Az eszük annál rövidebb, semhogy a távolba lássanak. Csak a ma meg a paszuly.

JÓTÉKONY *(Megszeppeve. A fotós pedig mindvégig némán helyesel.)* Ön kommunista?

ARTÚR Nem, nem vagyok vallásos.

JÓTÉKONY *(Visszanyeri lelki nyugalmát.)* Akkor engem is megölne. Én is képviselő vagyok.

ARTÚR Igen? Ön buzi?

JÓTÉKONY *(A fotós felröhög, s lefotózza a Jótékony bamba ábrázatát.)* Mi az, hogy buzi? *(A fotósnak int: kifelé!)*

ARTÚR *(Nevet.)* Csak látnák magukat. A tévé pedig mindent mutat. Kimegy az ürge a szószékhez, belekezd a rizsába, nyomja az ipart, közben a bogyoit markolászsa. Képzelem, mi van a kulisszák mögött.

JÓTÉKONY Ön sértegeti a parlamentünket. *(A fotós lassan pakolászik. Figyeli az eseményeket. Jót mulat.)* Hazánk demokratikus alapját.

ARTÚR Persze, én is amondó vagyok: demokrácia. Nem szégyen. Akkor bogyzunk, amikor jólesik.

JÓTÉKONY *(Most már lassan ideges.)* Térjünk csak vissza! Felrobbantaná a parlamentet és... utána? Hogy rendezné be az államot? Diktátort hozna? Feudalizmust? Esetleg ösközösséget?

ARTÚR Üres duma. Ön nyilván jobban tudja, kik ülnek a kulcspozíciókban. Tehát eleve nem lehet demokrácia, kommunizmus szintén. . . Az legalább annyira nem létezik, mint becsületes és szerény képviselő. *(A fotós felnevet.)*

JÓTÉKONY Kifelé! *(Fotós ki.)*

ARTÚR A hatalmat mi, nyomorékok vennénk át! Mi nem vagyunk karrieristák, sokkal érzékenyebbek vagyunk a valós problémák iránt. Közvetlenebbül érintkezünk az emberiséggel. A nyomorékokat bevinni az államapparátusba. Mennyi pénzt lehetne megtakarítani. Minden tisztviselő viszi magával a széket. Megszűnnének a fotelharcok. A gazdaság mindenestre szilárdabban állna négy keréken, mint két lábon.

JÓTÉKONY Igen érdekes, de persze, semmi értelme. Rendszerünknek demokratikus hagyománya van. . . *(Nagyon ideges.)*

ARTÚR Válthatna lemezt. Ti, kétlábúak mind egyformák vagytok. Nem látok tovább az orrotoknál. Hagyományok, demokrácia, parlament, államapparátus. . . szart sem ér az egész! Az emberek maradnak, csak a rendszer és a név változik! Bezzeg mi, nyomorékok. . . ha mi lennénk a kormányban! A mozgássérültek! A nyomorékok uralkodnak a lelki nyomorékokon. . . ha, ha, ha. . .

JÓTÉKONY Igaza volt Izabella nővérnek. Ön tébolyult! Kötözni való bolond!

(Artúr monológiát már Izabella nővér és az Igazgató is végighallgatták, ugyanis közben beléptek, csak a Jótékony és Artúr nem vették őket észre a vita hevében. A fotós is benyomult. Vakával lefényképezte a feldúlt Jótékonyt és a kacagó nyomorékot. A Jótékony feláll és rohanna ki. Most veszik észre a közönséget. Általános gabalyodás. Rudolf úr elvágat az igazgatóval, aki magyarázkodik, Izabella hebeg.)

IZABELLA . . . Rudolf úr. . . szerényke koktél. . . *(Artúrhoz fordul.)* Ezt nem úszod meg!

ARTÚR Csak elbeszélgettünk.

IZABELLA Elbeszélgették?! Olyan kedvesen. . . Rudolf urat még nem láttam ilyen feldúltnak. Ő támogatja leginkább az intézetünket. Még az hiányozna. . . Még gondolni sem merek rá. . . Esetleg elveszíthetjük a pártjuk támogatását. . .

ARTÚR Fantasztikus: politikai tényező lettem!

IZABELLA Egy nyó. . . *(Elhallgat.)*

ARTÚR Nyomorék?

IZABELLA Egy mozgássérült ne ficánkoljon túl sokat! Az hiányzik, hogy egy külön miatt mindnyájunk állása kérdésessé váljon!

ARTÚR És?

IZABELLA És nem mehet a megnyitóra!

ARTÚR Hogyan? De az igazgatóhelyettes. . .

IZABELLA Vége a toleranciának! Nem fogadhat látogatót, kötelező a reggeli és a reggeli mise. Ha csak megpisszen, eszközszöm, az idegszanatóriumba küldöm! *(Ki.)*

IV. kép

Félhomály. Laura szobájában vagyunk. Artúréhoz hasonlít. Kopognak. Laura felnéz az ágyból.

LAURA Te vagy?

ARTÚR Én hát!

LAURA Gyere be! Csak csendben, nehogy meghallják.

ARTÚR Már aludtál?

LAURA Nem. Azt hittem, hogy nem jössz el.

ARTÚR Lehetetlen volt kiosonni. Izabella, aranyoska, állandóan körülöttem liheg. Mint egy házőrző kutya. Ha csak teheti, belém harap. Eldugta a kacsámat. Majd szétreped a húgyhólyagom.

LAURA Vedd el az enyémet. Igaz, hogy női. . .

ARTÚR Nem baj. Kösz. *(Elveszi.)* Elhoztam a Lappangót. *(Hátramegy. Víz.)* Azt ígérted, ma megfejtéd.

LAURA Persze.

ARTÚR *(Visszajön.)* Nézhetlek?

LAURA Nézhetsz. Add ide!

ARTÚR *(Előkotorja a képet. A közönség nem láthatja.)* Tessék.

LAURA *(Hosszasan nézi. Bűvöli.)* A szerencsétlenség előtt egészen másmilyen lehetél. Olyan menő fiú. Vagány.

ARTÚR Az. Menő fiú, menő nőekkel, menő motorral, most: menő tolokocsival.

LAURA Menő fiú voltál, de tele nyugtalansággal. Nem találtad a helyed. Gondoltad, ha kialakítasz egy fenegyerek image-t, leplezni tudod szorongásaidat. A nyugtalanság nem múlt el. Te mindig többet követeltél, s mind jobban eltévelyedtél. *(Artúr bólogat.)* Jó társasági lény voltál. Szívesen sörözgettél barátaidal, remekül biliárdoztál, kártyáztál. . .

ARTÚR . . . sakkoztam. . .

LAURA Tipikus közösségi ember. Ami a nőket illeti, szintén a sajtukukac dolgozott. Folyvást bizonyítani akartál. Mikor meghódítottad, máris a másik után loholtál. Hiányzott egy szál, egy láncszem. Hiába kerested.

ARTÚR S akkor lerepültem a motorról. Csigolyatörés. Megtaláltam a láncszemet. . . Ezt mind a képből láttad? Vagy belenézted a kávécsészémbe. ? . .

LAURA *(Elmosolyodik.)* Igen. Kórház, tortúrák, kálvária. Töprengés, lázas gondolkodás. Ez a Lappangó. Első festményed. Önmagad. Léted értelme.

ARTÚR Vagy csupán szelep.

LAURA Nem. Elfogadtad, belenyugodtál. Kiéptítettél egy új világot, új erkölcsöt, új törvényeket. Talán ezért mentél el otthonról? *(Szünet.)* Jól tetted. Megmérgezted volna szüleid életét és a sajátodat. *(Szünet.)* Vége.

ARTÚR Te is most már Lappangó vagy.

LAURA Tudom. *(Hosszú szünet.)*

ARTÚR Szeretlek.

LAURA Ezt is tudom. Én is téged. Amint megláttalak. Amint megláttam a képeid. Tudtam, ebben az ájtatosságban, félelemmel, hálálkodással bélelt házban egye-

dül te vagy valaki, a többiek kerekéken mozgó erkölcscafatok. Épp ezért szeretlek: van erőd boldognak lenni, s van erőd boldoggá tenni.

ARTÚR *(A lányhoz gurul. Megsimogatja.)* Puha vagy. Ne ellenkezz, kérlek. . .

LAURA Nem ellenkezem. . .

(Száz százalék erotika.)

LAURA *(. . . utána.)* Csodálatos volt. Már rég nem éreztem. Kétkedtem: képes vagyok még? . . .

ARTÚR Örülök, hogy élvezted. *(Szünet.)* Szerinted képes lenne egy nyomorék fiú és egy nyomorék lány együtt élni?

LAURA Igen. Ha nem az élettől való félelem köti őket össze.

ARTÚR Én nem félek. . . és te? . . .

(Laura tagadólag rázza a fejét.)

V. kép

A nappaliban zsongás. Temérdek nyomorék. Ki tévét néz, ki sakkozik, ki olvas. Egyesek beszélgetnek. Artúr és Laura egy ideig suttog, nevetgél, majd a kertbe vonul.

JUCIKA Helytelen, hogy Artúr állandóan a lánnyal van. Egyszerűen nem illik.

MAMUS Úgysem lehet megmagyarázni nekik.

JUCIKA Nem. Félek, elrontja a lányt.

KLÁRI Nincs azon mit rontani. Aki ilyen helyzetben. . .

MAMUS Pedig olyan jámbornak néz ki.

KLÁRI Olyan csúnya. Nem?

JUCIKA Igen.

MAMUS Csak tudnám, mi a szándékuk. Én, még ha egészséges lennék, akkor sem engednék meg ennyit egy férfinak. Hát, emlékszem, nekem is voltak udvarlóim. . .

KLÁRI De tudtuk, mi a rend!

MAMUS S egy mozgássérültnek mégsem illik. . . Mi már csak isten kegyelméből élünk, hogy példát mutassunk a többieknek. . .

JUCIKA . . . vagy ha . . . még gondolni sem merek rá. . .

MAMUS Artúr és Laura között?

JUCIKA Igen.

MAMUS Na nem. Az már tényleg sok lenne. Még hogyan? . . .

IZABELLA *(Egy kolléganőjével be.)* Hogy vannak? Szükségük van valamire?

MAMUS Köszönjük, Izabella, kedves, semmire.

IZABELLA A két jómadár?

JUCIKA A kertben. Nem tetszik nekem ez.

IZABELLA Nekem sem. Majd teszek róla, hogy befejeződjön.

JUCIKA Bízunk önben.

(Egy nővér Öregemet vezeti be.)

ÖREGEM *(Izabellához megy.)* Izabella nővér, ha jól emlékszem. . .

IZABELLA Igen. Óhajt valamit?

ÖREGEM Kérem, én Artúr barátja vagyok. Többször üzentem neki. . . telefonon. . . mindmáig nem jelentkezett. Néhányszor eljöttem. Az ügyeletes szerint mindig házon kívül van. Gondoltam, ha közvetlenül önhöz fordulok. . .

IZABELLA Sajnos, Artúr nincs itt. A kórházban van. Rutinellenőrzés.

ÖREGEM Pedig fontos üzenetem van számára.

IZABELLA Mintha emlékeznek valamire. . . rémlik. . .

ÖREGEM A kiállítása hatalmas sikert aratott. Több újságíró interjút szeretne a művész úrral.

IZABELLA Újságról szó sem lehet. Ez egy jó hírű intézmény. Artúr illetelen, istenkáromló képeit pedig egyenesen szággyelljük. Szó sem lehet ilyen típusú publicitásról.

ÖREGEM Jó, akkor megüzenem a lapoknak, hogy az otthon nem engedélyezi, hogy a művésszel interjút készítsenek. Ez lesz a hét sztorija. Már látom a címet: dik-tatúra az otthonban.

IZABELLA Ez egyenesen zsarolás. A zsarolást pedig nem tűröm. Beperelem önt és a lapot is. S különben is, egy tisztességes polgár nem vesz szennylapokat. Az értelmes újságok nem foglalkoznak ilyen mázsolmányokkal. *(Szünet).* Különben megtiltottam, hogy Artúr vendégeket fogadjon.

(A heves vita alatt a „nézőközönség” helyesli Izabella okfejtését. Bizonyos idő után Laura és Artúr jelenik meg a háttérben. Csendben figyelik a jelenetet.)

ÖREGEM Ahogy gondolja. Nem óhajtok beleavatkozni az önök nevelési módszereibe. Igaz, nem esne le a korona a fejről, ha megengedné, hogy váltsak néhány szót Artúrral.

IZABELLA Ön roppant pimasz. Artúr a kórházban van. Kérem szépen, távozzon, mert kénytelen leszek kellemetlen lépésekhez folyamodni.

ARTÚR Keresztüllövi a barátomat, nemde?

ÖREGEM Artúr? Nem is tudtam, hogy táborig kórházat létesítettek a kertben!?

IZABELLA *(Kényelmetlen helyzetben.)* Megmondtam: távozzon!

ÖREGEM Szívesen. Előbb azért átadom Artúrnak a kritikákat, melyekben neves képzőművészek értékeli a fiatalember munkáját. És természetesen a csekket, a honoráriumot. *(Átadja.)* Hatalmas sikered volt, fiacskám. *(El)*

ARTÚR Kösz.

ÖREGEM *(Az ajtóban megáll.)* Köszönöm a kedves vendéglátást. Majd átadom gyengéd üdvözleteit a sajtónak. *(El)*

IZABELLA *(Erélyesen.)* Artúr! Menjen fel a szobájába. És meg ne lássam többet a lány közelében!

ARTÚR *(Elvigyorodik. Tüntetően kezet csókol Laurának.)* Elmentem a cellába. *(El)*

IZABELLA Felesleges a gúnyolódás. Viselkedését jelentem az illetékeseknek. Legközelebb már az igazgatósági fegyelmi bizottság előtt találkozunk! *(Fények le.)*

VI. kép

Az igazgatósági tárgyalóteremben vagyunk. Ideges zsongás. Barátságtalan helyiség.

IGAZGATÓ Csak ez hiányzott, semmi más.

HELYETTES Tudom, igazgató úr. A választások a legfontosabbak.

IGAZGATÓ Egyáltalán miért én foglalkozom ilyesmivel? Azért fizetünk egy pszichológust.

PSZICHOLOGUS Elnézést, ez nem tartozik a hatáskörömbé. Csupán akkor foglalkozom a betegekkel, ha hozzám utalják őket. *(Fertelmesen dohányzik.)* Ez a nővér dolga. . .

IZABELLA Már elnézést, néha a betegek közt is lehetne. . .

PSZICHOLOGUS Visszaautásítom az ilyen hangnemet!

I. ORVOS Ne veszekedjenek, hölgyeim! Most az intézetünk jó híréről van szó!

II. ORVOS Nem lehet megakadályozni?

HELYETTES A törvény szempontjából minden oké. Persze, vannak kibúvók. Például beszámíthatatlannak nyilvánítjuk.

IGAZGATÓ Nem jó megoldás. Kegyetlen lenne a sajtóvisszhang. A fiatal, tehetséges művészt bolondnak nyilvánították. Nem, semmiképpen sem. Keressünk kompromisszumot.

ATYA Már mindent megkíséreltem. Rámutattam erkölcstelenségére, rossz hatására a környezetre. . . semmi. . . Isten megvert bennünket ezzel az emberrel. . . beteggel. . .

IGAZGATÓ Hagyjuk. Hívjátok be. Kitalálunk valamit.

(Az egyik Orvos kimegy a fiúért. Artúr bejön. A bizottság elé gurul. Háttal a nézőtérnek.)

IZABELLA Megfésülködhetett volna. . . ha már nem akar nyiratkozni. . .

IGAZGATÓ Hagyjuk. Artúr fiam, elolvastuk Izabella nővér jelentését. Megismerkedtünk problémájával. Megvitattuk, beszélgettünk az ügyről. Remélem, tisztában van vele, milyen kellemetlen helyzetbe sodorhatja intézményünket!

ARTÚR Miért? Semmi törvényelleneset nem akarok. A világ legtermészetesebb dolgára készülök.

I. ORVOS Ön nyilván nem ért meg minket.

ARTÚR Nem. Szerintem nincs semmi borzalmas abban, hogy feleségül óhajtom venni Laurát.

I. ORVOS Akkor ön nyilván nincs tisztában a tényekkel és a felelősséggel.

ARTÚR Miféle tények? A házasság emberi dolog.

PSZICHOLOGUS Normális embereknél igen. De ön mozgássérült. Ne értsen félre. Te merdek gond adódhat. Először is külső segítségre van utalva. Egyedül nem élhet.

ARTÚR *(4 szavába vág.)* Tévednek. Kiállításomnak köszönhetően elég jól keresek. Anyagi gondjaim nincsenek. Ami pedig magát az életet illeti: berendezkedünk úgy, hogy ne legyünk senki terhére.

I. ORVOS Könnyelmű. Mi nagyon tiszteljük akaraterejét, úgymond, művészi kibontakozását, szórakozását. De kérem, ne legyen naiv. Ma elismerik, holnap elfelejtük. Tudja, milyen a művészvilág. Kereset nélkül marad. S akkor hová? Viszsa az intézetbe. Tehát az egész folyamatban nem is egy, hanem több ember terhére lennének.

ARTÚR Bizonyos dolgok esetében tárgyaltan a vita. Mások a meggyőződéseink és passz. Ami pedig azt illeti. . . nézze, az önök társadalma épp erre alapul. . . a kormány a polgárok terhére van, hát miért ne lennék én egy kicsit az önök terhére?

HELÝETTES Én nem viccelődnék az ilyesmivel. . .

PSZICHOLÓGUS (*Affektál*) Nézzük a problematika egy másik aspektusát. Ön, talán nem is tudatosan, de ezzel a narciszoid lépéssel tönkretetheti, diszharmonikussá teheti egy fiatal lány életét. Lelki szférájára végzetes hatással lehet. Épp-hogy beleszokott egy ilyen típusú életmódba, elfogadta sorsát. S ekkor jön ön egy abszurd ideával. Persze a lány azonnal elfogadja, megragadja a diszkriminált lehetőséget: hisz emlékezteti a múltra. Belevág. S jön a csalódás. Rádöbben: ő mozgássérült, a múltat nem lehet rehabilitálni. A kronológiai folyamat visszafordíthatatlan. A házasság sikertelen lesz: felszínre kerül Laura rejtett frusztrációja, mely összeütközésbe kerül az ön neurotikus oppozíciós temperamentumával, mindkettőjükben felébrednek a komplexusok, csak aszinkron intenzitással, majd a mély depresszió következik. Az ön narciszoid önzése csak a lány kárára van. Laura gyenge egyéniség, labilis jellem, befolyásolható karakter, mint minden átlagbeteg. Ezért kérem önt, álljon el obszcén szándékától. Hígyen nekem. Van tapasztalatom. Minden házasság így végződik. Én tudom.

ARTÚR Elnézést, igazgató úr, de ön értett ebből valamit? Napok óta színét sem látam az otthonban. . . ááá, minden pszichológus ilyen.

PSZICHOLÓGUS Hogy én nem vagyok a munkahelyemen?! . .

IGAZGATÓ Veszekedés nélkül. . . ami igaz, az igaz. . .

II. ORVOS Artúr, tud ön arról, hogy a paralízis megsértette Laura tüdejét? Egy erősebb nátha, gyengébb tüdőgyulladás menthetetlenül a halálba sodorná? Az orvosi felügyelet elengedhetetlen!

ARTÚR Tudok róla. Ő maga mondta el. De tud vigyázni magára Igaz, nyomorékok vagyunk, de nem tehetetlenek. Amit egy kétlábú el tud végezni, miért ne tudnánk mi is? Persze, más módszerekkel. Ennyi rizikót vállalunk. Önök, kétlábúak is vállalják a felelősséget házasság esetén. Több százezer betegség, dögvész ellenére is egybekelnek. Például, professzor úr. . . ön dohányzik, tehát potenciális rákos. Ön nem gondol a kedves nejére, gyermekeire? Ugyanannyi esélye van elpatkolni, mint Laurának.

I. ORVOS A dohányzás, az más.

ARTÚR Nem más. Szempont kérdése. Minden lutri, minden tettünk rizikó. De vállaljuk. Önök is. S ezúttal én is. Nagy baj, hogy boldogok akarunk lenni?

ATYA Számtalanszor hangoztattam, Artúr fiam, hogy a mozgássérültek a boldogságot Istenben keressék! Sőt, missziótok van! Ti vagytok a tiszta erkölcs, a makulátlan élet megtestesítői. Ti vagytok a példakép!

ARTÚR Ön szerint a házasság erkölcstelenség?

ATYA Normális esetben nem. De ezúttal a szituáció nem normális. Ez a házasság

rossz hatással lenne a környezetre. Megbontaná a rendet. Már így is kitért a botrány. . . vendégeink között. . .

ARTÚR Azok a vén pocokok nem érdekelnek.

ATYA Nem szép, hogy így beszél sorstársairól. Gondoljon másokra is, ne pusztán önmagára.

ARTÚR De én, bizony, csak önmagamra gondolok. Ugyanúgy, ahogy önök is. Ilyen a társadalom. Önközpontú. Önök sem kímélik környezetüket, embertársaikat, ha a karrieréről van szó. Átgázolnak még a holtakon is. Igen, ebben a pillanatban csupán magamra és Laurára gondolok. Senki másra. Ezt a picike önzést megengedhetjük magunknak. Kijár! A mi önzésünk gyerekjáték az önkéhez képest. Ebben a pillanatban sem a kettőnk boldogságára, egészségére, jólétére gondolnak, hanem a beosztásukra, posztjaikra, előmenetelükre. Ez nem önzés?

IGAZGATÓ Hagyjuk az üres dumát! Nyílt leszek. Óhaja bizonyos normákkal kerül szembe. Ha magának megengedjük, idővel másnak is engednünk kell. Az ilyesmire pedig nincs anyagi háttér. Az állam nem olyan gazdag, és nincs apparátusa, hogy foglalkozzon a mozgássérültek tönkrement házasságaival. Tudom, bizonyos munkákra önök is képesek. De így is nagy a munkanélküliség. Magától értetődő, hogy a munkát normális embereknek adjuk.

ARTÚR Ezek szerint mi nem vagyunk normális emberek?

IGAZGATÓ Félreért. Már kialakult egy nézet a mozgássérültek életmódjáról. Kivétel nem tehetünk. Kerüljük a botrányt. Bármilyen skandallum csak a támogatóinkat veszélyeztetné. Képzelve, milyen kellemetlen lenne: a párt a mozgássérültek házasságával foglalkozik, holott kiújultak a bányászproblémák, nagy a munkanélküliség. Kérdéssé válna a többi betegünk egzisztenciája.

ARTÚR Magyarán: feláldozzák két ember boldogságát holmi gyanús, homályos politikai célok érdekében?!

IGAZGATÓ Isten ments!

ARTÚR Teljesen világos: ön a pozícióját félti. Ön egy hatalmon lévő politikai irányzat szócsöve, annak érdekeit képviseli. Önök részére mi csupán vendégek vagyunk, betegek. S igaz. Vendégek vagyunk egy undorító világban, egy világban, mely nem vesz tudomást más világok, párhuzamos világok létezéséről. Önök szerint mi betegek vagyunk. Pedig igazán ez a nyegle civilizáció beteg! Persze, gondoskodnak rólunk. De ez pusztán szelep! Elsorvadt lelkiismeretük egy másodpercnyi romantikája! Önök számára mi szimbólumok, jelképek, metaforák. . . hatalmi eszköz vagyunk, s nem emberek! Önző vagyok? Mert embernek tartom magam? Normális embernek?! Nem, ezáltal nem! Embernek tartom magam, ugyanazokkal a jogokkal, kötelezettségekkel, mint önök. Semmilyen törvény nem állhat közénk! Boldogságunkat semmilyen norma, erkölcs nem befolyásolhatja! Nem engedem!! Ennyivel tartozik nekem a sors! Behajtom az adósságát. S ha csupán egy pillanatról lenne szó: akkor is ezt az utat választanám! Nem érdekel az önök pártja, a publicitás, a botrányok, semmi sem érdekel! Ebbe az otthonba saját elhatározásomból jöttem, nincs szükségem gyámokra. S ha kell, saját elhatározásomból elmegyek! Számomra az úgy le van zárva! *(Artúr kigurul. Becsapja az ajtót. Fények el. Függyöny.)*

VÉGE AZ ELSŐ FELVONÁSNAK

II. FELVONÁS

I. kép

Az igazgató szobájában vagyunk. Sűrű dohányfüst. Lázasan tárgyalnak.

HELYETTES Csávában vagyunk. Ha nem lennének a választások. . .

IGAZGATÓ Ne emlékeztessen a választásokra!

HELYETTES Beállíthatnánk a dolgot. Lehet, hogy Rudolf úr. . . a párt választóit megrendítené ez a házasság. . .

IGAZGATÓ A választókat igen, de az ellenzéki sajtót nem. Minden apróságra lecsapnak. Elég baj van velük. Egy tisztességes és jó hírű otthonban absztrakt képek. A választóink rendes, becsületes polgárok. Nem szeretik az értelmetlenségeket. Azt hiszik: az intézet valamilyen anarchista lepratelep. Túl sokat pletykálnak a városban.

I. ORVOS A többi betegről ne is beszéljünk. . . Istenhívó emberek. Befizetik rokkantnyugdíjukat, hogy ellássuk őket. Ez a makacs fiatalember megbontja a rendet. Felhőborítja a betegeket.

IGAZGATÓ Francba az egészsé! Az állásunkról van szó. Botrány esetén megvonják tőlünk az állami támogatást, másrészt a vendégek másik otthonba költöznek. Néhányan maradnak csupán a nyakunkon. . . az állami segélyesek. Mind egy idióta miatt. . . tenni kellene valamit. . . persze, a pszichológusunk kényelmesen ül a babérijain. . .

PSZICHOLÓGUS Kérem, én ártatlan vagyok! Izabella nem figyelt oda. Nem az én hibám. Ha előbb szól. . .

IZABELLA Én megtettem minden tőlem telhetőt!

HELYETTES Akkor nem lennének ilyen helyzetben!

IZABELLA Miért, kételkedik a munkámban?

HELYETTES Igen, kételkedem!

IGAZGATÓ Igaz. Izabella nővér, az ön feladata, hogy figyelje a betegeket. Ha idejében jelenti a rendellenességeket, s nem magánháborút folytat. . . most mindannyian pácban vagyunk. . .

IZABELLA Kérem, beadhatom a felmondásomat. . .

IGAZGATÓ Én meg írhatok egy olyan elbocsátólevelet, hogy soha a büdös életben nem kap munkát a szakmájában. Érthető?

IZABELLA Tökéletesen. Én vagyok a bűnbak.

HELYETTES Miért, az igazgató úr szaladgáljon a betegek után?

IZABELLA Hát, itt van az Atya, például. . .

ATYA Engem hagyjanak ki. Azért fizetnek, hogy megtartsam a reggeli misét, hogy elbeszélgessek a kedves hívőkkel.

IZABELLA A nagy szeretet, az isteni küldetés hová lett?. . .

ATYA Nem az én munkám! Nekem is van magánéletem!

IZABELLA Mindenkinek van magánélete, csak nekem nincs?

IGAZGATÓ Teljesen felesleges vita. Izabella nővér, ajánlom, gondolkodjon valamilyen megoldáson. Ha én keresek, az nagyon radikális lesz. Nincs időm ilyesmi-

vel foglalkozni. Fontosabb dolgaim is vannak. . . mint hogy agyalágyult mozgás-sérültekkel foglalkozzam. . . máris kések egy értekezletről. . . (Izabella nővérhez). . . Megértettük egymást? . . .

IZABELLA Igen. (Elsötétül a szőn.)

II. kép

1. jelenet

A nappaliban vagyunk. Este van. Nyílik az ajtó. Néhány másodpercre fény tódul a szobába. Öregem jön be. Egy láthatatlan nőszemély invitálja. Mászkál egy ideig, majd rágyújt. Leül.

ÖREGEM (A sötétben ücsörög. Artúr jön be.) Na, végre.

ARTÚR Csendben. Tele vagyunk spiclikkel. . .

ÖREGEM Az a fő, hogy átjutottunk a barikádokon. Kérlek, bevettem teljes Don Juan-i tudományomat. A kis ügyeletes pipi bevette.

ARTÚR Te, két lábon futkározó zseni.

ÖREGEM Mondd, mi az a fontos? Az embert éjnek idején ugrasztod.

ARTÚR Kellesz, Öregem. Egy-két apróságot kellene elintézned.

ÖREGEM (Szűnet.) Laura? Bejelentettétek a házasságot?

ARTÚR Igen. Teljes a kupleráj. Nemsokára halálra ítélnék.

ÖREGEM Mit csináljak?

ARTÚR Itt ez a boríték. (Öregemnek nyújtja.) Szerezz egy házassági akárkit, aki hajlandó a helyszínre talpalni, s összeadni két fiatal. Az ürgét előre kifizeted. Ami marad, abból jeggyűrűt veszel, virágot meg egyéb zöldségeket. Kapiskálsz?

ÖREGEM Ja. Még sörre is marad.

ARTÚR Privát nyomor. Van még. Szerezzél nekem egy szmokingot, Laurának pedig valamilyen fehér izét. . .

ÖREGEM Hm. . . szmoking lesz. . . majd az enyémet elkapod. . . ami kedves jövődöbéli nejedet illeti. . . kitalálok valamit. . .

ARTÚR Számítok rád.

ÖREGEM Tudom. Reálisan. . . mondjuk. . . egy hét múlva tudom szállítani a cuccokat. . .

ARTÚR Tökéletes. Még valamit: szólj be egy-két laphoz. Ami biztos, az biztos.

ÖREGEM Van még óhajod?

ARTÚR Persze! Lejátsszunk egy parti sakkot. . . és agyonverlek!

ÖREGEM Hála istennek. . . megint a régi.

(Felállítják a bábukat. Elkezdik. Izabella ront be.)

IZABELLA Hallatlan! Azt mondtam: nem fogadhat vendégeket! Ááá, ön az? Illetlen fiatalember. Tisztában van azzal, hogy feljelenthetem? Éjnek idején betörni egy intézetbe?

ÖREGEM Csupán sakkozunk.

IZABELLA Nem érdekel, hogy mit csinálnak. Szerintem a botrányos házasságot tárgyalják. Felesleges az ügyködés. Az igazgató ügysem engedi. Ebben az intézetben nem lesz skandallum. Ki meg egyelőre nem mehet. Ha belerokkanok, akkor sem engedem meg, hogy botrány legyen!

III. kép

Laura az ágyban fekszik. Olvas. Artúr gurul be halkan.

ARTÚR Alszol, kedves?

LAURA Vártalak.

ARTÚR (*Puszi.*) Hoztam neked valamit. Az arcképedet.

LAURA (*Mosolyog.*) Remek. Gyere ide. (*Még egy puszi.*)

ARTÚR Öregem beszerez mindent.

LAURA S akkor összeházaszodhatunk. (*Szünet.*) Hol fogunk élni?

ARTÚR Ezen sokat gondolkodtam. A legegyszerűbb, ha bérelünk egy lakást. Berendezzük. Világunkhoz idomítjuk.

LAURA Az óvárosban? Minden egy helyen van. Az önkiszolgáló, az áruházak, a színház, a könyvtár, a folyó, a sétány, a vár. Neked lenne egy dolgozószobád, műtermed.

ARTÚR Nem fontos. Tudok kis helyen dolgozni.

LAURA Lesz dolgozószobád! Egy házasság halálra van ítélve, ha nincs mind a két félnek egy íészke. (*Szünet.*) Az enyém a konyha. . . nem, nem akarok főzni. . . habár főzhetnék is. . . az is a közös léthez tartozik. Újra írok. A tanárim mondták: van tehetségem hozzá. Tudod, a legkényelmesebb a konyhában írni. . . valamikor is. . .

ARTÚR Igazad van. Nem szeretném, ha a lakás a folyóra nézne. Inkább az utcára. Szeretem a nyüzsgést.

LAURA Ühüm. Kellemeőbb reggel a zsibongó utca, mint a magányosan hömpölygő folyó. (*Szünet.*) Tudom, kénytelenek leszünk funkcionálisan berendezni a lakást. . . de legyen arculata. . .

ARTÚR Persze. Hófehér falak és nyersfa bútorok. . .

LAURA Sok bőr és semmi csiricsaré. . . hatalmas könyvszekrény. . .

ARTÚR . . . és egy marha nagy ágy. . .

LAURA (*Pajkosan.*) Feltétlenül. (*Szünet.*) A pénz honnan?

ARTÚR Majd valahonnan. A kiállításomat két galéria is megvette. Több képemet eladták. Szép összeg.

LAURA A szüleim is adnak valamennyit. Kezdetnek. Eleinte majd morognak, de adnak.

ARTÚR Öregem is segíteni fog. Persze, pénzt nem fogadunk el. De a berendezkedésnél biztos, hogy segít. Jó gyerek.

LAURA Bemutatsz neki?

ARTÚR Még nem. Majd.

LAURA Féltékeny vagy?

ARTÚR Van mire. Szép vagy.

LAURA Mint az arcképen?

ARTÚR Igen, mint az arcképen.

LAURA Szeretem a zöldet, a növényeket. Felfrissíti a lakást. Felfogja a dohányfüstöt.

ARTÚR Majd leszokom a dohányzásról.

LAURA Minek? Ha jólesik. . . Szeretek sokáig aludni. . .

ARTÚR Én is. Sajnos, itt nem lehet. Reggel megisszuk a forró kávét. . . az erkélyen. . . jó lenne egy erkély. . . Istenem, mennyire hiányoznak az apróságok. . . csésze kávé, magány. . . napisajtó háziköntösben. . . zene, zene! Egy jó lemez.

LAURA És a munka. Te festesz, én meg írok. S nincs reggeli, déli, esti kongatás, villanyoltás. Csak ketten. *(Szünet.)* Nappali. Kell nappali. Rengeteg vendégünk lesz.

ARTÚR Majd a munkaszobámat kinevezzük nappalinak. Ne legyen gond.

LAURA *(Hosszú szünet.)* Artúr.

ARTÚR Igen?

LAURA Nagyon. . .

ARTÚR *(Megérinti.)* Tudom.

LAURA Gondolod, hogy ez mind valóra válik? Gondolod, hogy sikerül?. . .

ARTÚR Igen.

LAURA Sikerülni fog. Én mégis félek. Félek, hogy történik valami, valami előreláthatatlan. Félek, hogy a sors közbelép. Már félek a boldogságtól.

ARTÚR Hülyeség.

LAURA Sikeres voltam, felfelé íveltem, terveim sorra sikerültek, isteni erőt éreztem magamban. . . a sors ekkor megnyomorított. Félek, most is így lesz.

ARTÚR Nem. Sikerülni fog. A sors nem lehet oly kegyetlen. Egyszer már megbüntett bennünket valamiért. . . tudat alatti vétkünkért?. . . egy régmúlt időben elkövetett gazságunkért? De bármilyen hatalmas ez a vétkünk. . . eleget vezekeltünk. Jogunk van erre a cseppnyi boldogságra. S itt a talizmánom. A Lappangó. Amíg a Lappangó velem van, bennünket nem érhet semmi baj. Ő a mi védőszentünk.

LAURA *(Elmosolyodik.)* Hiszek a Lappangóban.

ARTÚR Magadban higgyél. És a szerelmünkben. Ki állhatna közénk? Az igazgatóság? Izabella? KI?! SENKI! Különben eldöntöttem: házasságunk után kilépünk ebből a kuplerájból. Öregem majd segít. . . elintézni a formalitásokat.

LAURA Talán szólni kellene. . .

ARTÚR Nem. Ez a mi bosszunk. Legalább egy hétig idegeskedjenek. Ne félj. Felesleges. Ha valami vagy valaki megakadályoz bennünket, az azt jelenti: a kétlábúak megérették, hogy eltűnjenek a föld színéről.

IV. kép

1. jelenet

A társalgóban vagyunk. A nyomorékok szórakoznak. Beszélgetnek. Artúr teát szürcsöl s újságot olvas. Valamin vigyorog. Fél szemmel az ajtót figyeli. Laurát várja.

IZABELLA *(Egy kolléganőjével beviharzik.)* Ki engedte meg, hogy portrékat festgesse a bentlakókról?

ARTÚR Egy: alkotói szabadság. Kettő: az alany engedte meg.

IZABELLA Nem érdekell! Számtalanszor megmondtam: hagyja békén a lányt!

ARTÚR A menyasszonyomat?

IZABELLA Ilyesmiről nem tudok, és nem is akarok tudni!

ARTÚR Ez már privát nyomor.

IZABELLA Ön roppant faragatlan! De tettem róla, hogy az az... ocsmány arckép eltűnjön a föld színéről!...

ARTÚR Mit csinált a képpel?

IZABELLA Természetesen a szemébe dobtam.

ARTÚR Micsoda?! Laura megengedte?

IZABELLA Laura, jobb, ha hallgat. Egy olyan tárgyat találtunk a szobájában, ami nincs a hivatalos leltárban. Márpedig ami nincs a leltárban, az a szemébe megy!

ARTÚR Ez ajándék volt.

IZABELLA Egy úriember nem ajándékoz szemetet egy úriasszonynak!

ARTÚR Elegendem van önből! Szűk látókörű zsarnok!

IZABELLA Téved. Csak a kötelességemet teljesítem.

ARTÚR Tudom, szeretné felőrölni az idegeinket. Tudom, mindent elkövet, hogy meghiúsítsa házasságunkat. Jó, összetörte, szemébe dobta a képet. Zaklatta Laurát. Eltűrjük. Az idő nagy úr, s velem cinkos. Mi győzünk! Nekünk van igazunk. Ez nem csupán magánharc: az önök nyomorék, velejéig romlott világa életünkre rontott. Az önök világa nem is nyomorék. Nekünk legalább van toló-kocsink. De önöknek nincs, csupán csúsznak-másznak, mint a hullók. Vergődnek, az utolsókat rúgják.

IZABELLA Ön választott. S ön a felelős mindenért!

2. jelenet

Homály. Csupán körvonalakat láthatunk.

ARTÚR Nem kell sírni. *(Szünet.)* Ezért nem kell sírni. Majd festek egy új arcképet. Ezzel úgysem voltam megalégedve.

LAURA Persze, hogy festesz, de...

ARTÚR Elrontottam a színárnyalatokat.

LAURA Nem az arcképről van szó. Nagyon félek. Rossz előérzetem van. Lassan rám nehezedik valami, valami, amit nem tudok elhárítani.

ARTÚR Mindent elhárítunk. Izabella tehetetlen.

LAURA Nem, nem Artúr. Nem Izabella.

ARTÚR Hanem?

LAURA Érzem, megálmodtam... távolodunk egymástól... már másodszor álmodom ilyet... először akkor... távolodunk egymástól, valamilyen láthatatlan erő taszít bennünket. Álmodtam. Végtelen tenger. Te egy csónakban lebegtél, nem volt eveződ. A Lappangón dolgoztál. Azt hitted, a part mentén vagy. De a sunyi

ár vitt magával, be, a nyílt tengerre. S én hiába ordítottam. Már nem hallottad. Utánad ugrottam. Rádöbbsentem: nem tudok úszni. . . megfeledektem róla. Még álmaimban is nyomorék vagyok. Utálom a tehetetlenséget. Lassan süllyedtem, fulladtam. . . de továbbra is kiabáltam. . . neked. . . de téged vitt az ár. S mielőtt elnyelt volna a sós víz, egy pillanatra, a kék égen feltűnt egy kielégült, gúnyos arc. . .

ARTÚR Izabella?

LAURA Nem. Nem Izabella. Egy bohóc, egy bohóc cinikus arca. . .

ARTÚR (*Hosszú szünet.*) Bolondság. A Lappangó vigyáz ránk.

V. kép

1. jelenet

Artúr egy improvizált paraván mögött öltözködik. Öregem körülötte toporog.

ÖREGEM Segítsek?

ARTÚR Nem kell. Szégyenlős vagyok. (*Nevet.*)

ÖREGEM Elég nagy? Jó lesz?

ARTÚR Mintha rám szabták volna. Úgy nézek ki, mint egy filmsztár.

ÖREGEM Régen nem volt tisztítóban. Lekefélttem.

ARTÚR Minő tökély. (*Szünet.*) Megellek, mire ezt a nyavalyás csokornyakkendőt magamra diktálom.

ÖREGEM Mondom, segíték.

ARTÚR Én meg mondom: felöltöztetem magam, ha beledöglök is!

ÖREGEM Laura nem jön megnézni az elegáns vőlegényt?

ARTÚR Most nem. Előbb rendbe hozom magam. Elment a kertbe sétálni. Csak teljes úriemberi mivoltomban láthat. (*Szünet.*) A virágcsokrot elhozta?

ÖREGEM Igen. Átsverceltem. Még szerencse, hogy a bandának igazgatósági gyűlése van. Megint az a kis spiné az ügyeletes nővér. (*Nevet.*) S megint bevette a maszlagot. Tetszem neki. Leccszhették, mert a múltkor beengedett. S most újra. . .

ARTÚR . . . bezzeg a te charme-od. . . Rohadt kurafi! . . .

ÖREGEM Vörös rózsát hoztam valamilyen fehér miszmasszal. Jó lesz?

ARTÚR Nekem. . .

ÖREGEM (*Artúr kigurul a paraván mögül.*) Elragadó vagy.

ARTÚR A csokornyakkendő?

ÖREGEM Remek.

ARTÚR Nyugodtan megmondhatod az igazat.

ÖREGEM Komolyan, jól nézel ki.

ARTÚR Az más. Tetszeni fogok Laurának?

ÖREGEM Eldobja magát a gyönyörtől.

ARTÚR Elmegyek megborotválkozni.

ÖREGEM Szmokingban?

ARTÚR Ne legyél szórszálhasogató! Igen, szmokingban borotválkozom. És?

ÖREGEM Felőlem. . . Vigyázz a habra. . . nem lehet kimosni. . .

ARTÚR Ha te mondod. . .

ÖREGEM Menjél, ne is lássalak. Elugrok, s elhozom a lelkézt. Nagyon jópofa az öreg. A vén csataló az egyetlen szabadelvű pap, aki hajlandó házhoz jönni.

ARTÚR Majd bulizunk vele egy hatalmasat. . .

ÖREGEM Az biztos. . .

ARTÚR És a komaasszony?

ÖREGEM Jó, hogy szóltál. . .

ARTÚR Persze, ahogy meglátsz egy kis nővérkét. . . friss pipihús, mi? . . .

ÖREGEM Ugyan. Ismersz. . .

ARTÚR Ez a baj.

ÖREGEM Jó. Útközben fölszedem a komaasszonyt is. *(Szünet.)* Mikor láthatom a menyasszonyt?

ARTÚR Van idő. . . komám. . . majd meglátod, teljes fényében, pompájában. . .

2. jelenet

Artúr a tolókcocsijában alszik. A rózsacsokor az asztalon hever. Kint esik az eső. Két idősebb mozgássérült gurul be. Néhány másodpercig figyelik Artúrt, majd az oldalsó tévésobába mennek. Bekapcsolják. Hangos zene.

ARTÚR *(Felriad. Körülnéz. A tévésobába gurul. Beszól.)* Nem látták Laurát?

ZUBÁK *(Kijön.)* Nem, nem láttuk.

ARTÚR Pedig megígérte, hogy délután lejön.

KÁLMÁN *(Ő is kijön.)* Lehet, hogy meggondolta magát. Nem csodálnám.

ARTÚR Esik az eső?

ZUBÁK Zuhog.

ARTÚR Laura nem maradt kint? Egy megfázás végzetes lenne.

KÁLMÁN Nem hiszem. Menjünk. Jó meccs lesz. *(El.)*

ZUBÁK Ja. *(Ő is el.)*

JUCIKA *(Begurul.)*

ARTÚR Elnézést. Nem látta Laurát?

JUCIKA *(Göggösen ránéz. Hallgat.)*

ARTÚR Bátorodom feltételezni, hogy az ebéd óta nem süketült meg, tehát hallotta, mit kérdeztem!

JUCIKA Önök számomra nem léteznek. Levegő! *(Elveszi horgolókészletét. El.)*

ARTÚR Mi van ma? Mindenki bogaras? *(Elveszi a virágcsokrot.)*

NÓVÉR *(Be.)* Artúr, ön még ünneplőben van?

ARTÚR Laura hol van?

NÓVÉR Nyilván a szobájában.

ARTÚR Megnézem.

NÓVÉR Csak nehogy Izabella nővér meglássa. *(Artúr ki. A nővér a tévésobába megy.)* Uraim, lehet fürdőbe menni. *(Motyogás.)* Tudom, hogy mérközés van. Majd utána nézhetik tovább.

(A nővér ki a két papával. Artúr visszagurul. Izabella jön.)

ARTÚR Laura hol van?

IZABELLA Mi köze hozzá?

ARTÚR Mi az, hogy mi közöm hozzá?! Van közöm hozzá!

IZABELLA Még ha tudnám, akkor sem mondanám meg.

ARTÚR Tudnom kell, hol van Laura.

IZABELLA *(Benéz a tévészobába.)* Jól van, elmentek. *(Artúrhoz.)* Hagyjon békét a Laurájával együtt! *(El.)*

(Öregem jön be. Körülnéz, majd belép.)

ÖREGEM Elment a bestia? Messziról hallani a hangját. Beugrottam a végébe.

ARTÚR El.

ÖREGEM Elhoztam a lelkészt meg a komaasszonyt. Lent a portánál várnak. Laura látott?

ARTÚR Nem. Fogalmam sincs, hol lehet. Egész délután várok rá.

ÖREGEM Nincs a szobájában?

ARTÚR Már megnéztem. Nincs. A toalettben sincs. Eltűnt. Hacsak nincs a kertben. De az nem logikus.

ÖREGEM A kertben?

ARTÚR Még délelőtt kiment olvasni. Azt mondta, még ebédre sem megy. Túl izgatott.

ÖREGEM A kertbe? Kint zuhog az eső!

ARTÚR Nem hülye. Már rég bejött volna.

ÖREGEM Zárt ajtón keresztül?

ARTÚR A kertajtó zárva?

ÖREGEM Igen. Először oda akartam bújni Izabellától. Majdnem ráfáztam. Még jó, hogy a közelben volt a toalett.

ARTÚR Ez azt jelenti, hogy...

ÖREGEM Nem lehet igaz. . . *(Elrohan. Nem látjuk Öregemet, de halljuk, próbálja kinyitni valamelyik kerti ajtót, ablakot.)* Nem megy. Végigszaladok az ablakok mellett. Hátha meglátom.

ARTÚR Jövök én is.

ÖREGEM *(Kintről.)* Igen! Ott, látok valamit! Lehet, hogy ő az.

ARTÚR Szent Isten, bőrig ázhatott.

ÖREGEM *(Vissza.)* Ki kell nyitni.

ARTÚR Kulcsa a nővérnek van.

IZABELLA *(Be.)* Ön itt? Ki engedte be. Most betelt a pohár!

ARTÚR Ön zárta ki Laurát?

IZABELLA *(Őszinte meglepetéssel.)* Mit akar ma mindenki Laurával? No de először kidobatom ezt a betolakodót!

ÖREGEM Nézze, nővér, Laura valószínűleg kint maradt az esőn. A kulcsra lenne szükségem.

IZABELLA Laura, nem valószínű, hogy kint maradt. Ilyen nevetséges magyarázattal nem húzza ki magát. A kulcsot pedig nem adhatom idegeneknek. És . . . őnt először kidobatom, majd utána leellenőrzöm agyrémeit!

ÖREGEM Nővér, kérem. Most azonnal ideadja a kulcsot. . . *(Növekvő hangerővel).* . . . vagy úgy pofán csapom, hogy a következő pár napban nem fog talpra állni!!!

IZABELLA *(Megszeppebbe. Ugyanakkor rádöbben: lehet, hogy a lány tényleg kint maradt.)* Itt van. De ezt nem ússza meg.

ÖREGEM Téved! Ha Laura kint van, akkor ezt ön nem fogja megúszni. Isten az atyám, hogy lecsukatom! *(Kimennek. Artúr bent marad. Kezében a virágcsokor. Elsötétül a terem.)*

3. jelenet

Artúr háttal van a közönségnek. Dohányzik. Kezében még mindig a virágcsokor. Fiatal nővér jön be. Kezében pohár.

NÓVÉR *(Egy ideig figyel a fiút. Lassan közelebb jön. Megérinti.)* Vedd be. Nyugtató.

ARTÚR Nyugodt vagyok. Nincs esélye, ugye?

NÓVÉR Van esélye. A legjobb orvosok foglalkoznak vele.

ARTÚR Nem segít.

NÓVÉR Vedd be.

ARTÚR Miért nem mehetek oda? *(Megfordul.)* Miért nem visznek oda?

NÓVÉR Jobb így. A barátod ott van. Meg Izabella nővér.

ARTÚR Izabella nővér. . .

NÓVÉR Minden. . . rendben. . . lesz. . .

ARTÚR Ha tüdőgyulladást kapott, vége. . . Miért nem dörömbölt? Meghallotta volna valaki!

NÓVÉR Lehet, hogy elbóbiskolt. . .

ARTÚR Miért nem kiabált? *(Szünet.)* Ez rejtély marad. . . örök rejtély. . . lehet, hogy nem is akart. . .

NÓVÉR Kérlek, vedd be. Az én kedvemért.

ARTÚR *(Beveszi.)*

(A háttérben megjelenik Öregem. Csurom víz. Egy ideig álldogál az ajtóban. Artúr és a nővér észreveszik. Csend. Öregem Artúrhoz megy. Leül mellé a földre, a kerekének támaszkodik. A nővér lassan hátrál. Hosszú csend. Öregem megérinti Artúrt.)

ÖREGEM Sajnálom. . . tényleg. . .

ARTÚR *(Hosszú kínos szünet.)* Behugyoztam.

(Megint hosszú csend. A nővér nem mer közelépní. Izabella jön be. Nem mer túl közel jönni.)

IZABELLA Nem. . .

ÖREGEM Be mer jönni?! Be meri tolni a pofáját?!

IZABELLA Nem tehetek róla. . .

ÖREGEM Nem? Ön zárta ki. Ön egyszerűen gyilkos!

IZABELLA Nem zártam ki.

ARTÚR *(Halkan.)* Nem zárta ki.

(Mindenki rá figyel.)

ÖREGEM Tessék?

ARTÚR Nem ő a bűnös. Ő nem tehet semmiről. Izabella nővér embertelen, korlátozt, de nem gyilkos. Ő is csak eszköz. De nem, nem gyilkos.

ÖREGEM Akkor? . . .

ARTÚR Az a kurva sors. . . igaza volt Laurának. . . ha valakit boldogtalanságra ítélnék. . . nincs menekvés. . .

IZABELLA *(Nagyon halkan rebeget.)* Köszönöm. . . *(El.)*

ÖREGEM De ez nem logikus.

ARTÚR *(Ingerülten. Fájdalommal.)* Te is a logikát keresed? Nincs logika. . . érted?! . . . nincs. . . csak halál van. . . érted?!

(Kigurul. Az ajtó előtt egy pillanatra megáll. A virágcsokor még mindig a kezében. A nővér, aki egész idő alatt bent van, tolja a fiút.)

ARTÚR Öregem.

ÖREGEM *(Ránéz.)* Igen.

ARTÚR Fogd a virágot. *(Odadobja.)* Ne dobd el. *(Szünet.)* Érdekes, a virágcsokorra minden esetben szükség van. *(El.)*

(A színpad elsötétül.)

UTÓJÁTÉK

Artúr egy helyben, nyugodtan ül. Jól tartja magát. De többet nincs benne a cinikus humorérzék. Elfásult. Öregem dohányzik és mászkál. A sarokban egy papírba csomagolt kép.

ARTÚR Mit mászkálsz? *(Szünet.)* Vidd el a képet.

ÖREGEM Ezt?

ARTÚR Igen. A Lappangó. Nincs rá többet szükségem. Jól átvért. Kiállíthatod, eladhatod. . . bármit csinálhatsz vele. . .

ÖREGEM A festést nem hagyod abba. . . remélem. . .

ARTÚR Nem. . . most már tényleg csupán ez maradt nekem. . .

ÖREGEM *(Szünet.)* Nem voltál.

ARTÚR Minek? . . . belülről tettem el. . .

ÖREGEM Még most sem értem. . .

ARTÚR Én sem. S nem is fogom. Rejtély marad. Mindörökre. Felesleges keresni. A sors úgy döntött: el kell válnunk. S Laura elfogadta a sors döntését. Zokszó nélkül túrte. Nem lázadt fel. Lehet, hogy azért nem ordibált, dörömbölt. . .

ÖREGEM Lehet. Én akkor sem fogadom el.

ARTÚR Ti, kétlábúak semmit sem fogadtok el. Mindenre a magyarázatot keressétek. Mi, nyomorékok pedig elfogadjuk mindazt, amit a sors velünk tesz. Itt a különbség.

ÖREGEM *(Szünet.)* Mit csináljak a Lappangóval?

ARTÚR Mondtam. Nincs rá többet szükségem. A Lappangó már nem én vagyok. A Lappangó továbbra is él. . . csak nem bennem. . . Állítsd ki. Lehet, hogy valaki megtalálja magát benne. Nekem már nincsenek kétségeim, nem hőbörgök, nem forr a lelkem. . . Öregem. . . tökéletesen üres vagyok. . . sívár. . . nem borzasztó?

ÖREGEM De.

ARTÚR Nincs semmi, s nem is lesz semmi. . . az idő fogalma többet nem vonatkozik rám. . . végtelen sós tenger vagyok. . . hőmpölygök tétlen. . . s felettem egy bohóc mosolyog. . .

ÖREGEM Micsoda?

ARTÚR . . . de találkozzom még veled, bohóc. . . *(Ráeszmél, hogy Öregem kérdezett valamit.)* Hülyeségeket beszéllek.

ÖREGEM *(Artúr mellé ül. Cigarettyját az asztalára teszi.)* Izabellával mi van?

ARTÚR Felmondott. Elment. Nem tehet róla. . . lelkiismerete mégis gyötri. . . direkt sajnálom. . . ő is csupán eszköz. . . a társadalom eszköze. . . s ezt az örült társadalmat még a sors is támogatja, cinkosok. . . elnyeli, eltünteti a makacsokat. . .

ÖREGEM Most mihez kezdesz?

ARTÚR Például lejátszok veled egy parti sakkot és agyonverlek!

ÖREGEM Sakkozni akarsz?!

ARTÚR Miért ne?

ÖREGEM *(Gondolkodik. Elmosolyodik, majd előveszi a táblát.)* Jó, de nehogy azt hidd, hogy könnyen megadom magam. Megizzadsz a győzelemért. . .

ARTÚR Majd meglátjuk. . .

(Felállítják a figurákat, közben beszélgetnek. A zene felerősödik. A színpad lassan elsötétül.)

V É G E

(Faragó Attila szövege az Újvidéki Színház és a 7 Nap drámapályázatának díjnyertes pályaműve)

LÉGIPOSTA-KÖLTEMÉNYEK

(AIR MAIL POEMS)

B' R A C Z E M Ő K E - L A D I K K A T A L I N

1.

Kedves Katalin!

Megkaptam mindkét csomagot
rózsaszín papír mint májvirág csiripelt,
a postán az emberek sorban állva mint marhák
néztek, néztek, talán gondolták. . .
na, ennek mi baja –
a szeme, szája rángatódzik, mint akar, valamit
valamit csak kigondoltak, s én kirepültem, odábbálltam,
még szagoltam, nincs szagod neked, mifene,
és lassan az autóba ülve, mosolyogva körbegörcsült fejjel
hazavezettem, de tévedés, hazám az nem ez, igaz, ugye,
de hát hol vagyok, mi lett szememmel, hol a nagymamám,
miért nincs itt reggel kérdezni, hogy hogy, hogy ébredtem?
hogy mit álmodtam vajon tegnap este, kit érdekelne
nagymamáknál jobb nincs, ugye?

megint kérdem, hogy hogy s mint megy az este fejed felett,
mit is gondolsz arról, amit kértem?

Igen, Nem – a két végletes szó, arra várok,
mehetek, vagy tulajdonképpen mit is csináljak veled?
Mire várok, azt kérded, az jó kérdés, a hollónak is
mint a híradó, száll, s titkos szellemeken át száll, ő tudná
mi észak neki vagy kelet,
e veréb kérdi bagolytól, hogy énekelhet-e mellette vagy nem?

Talán nem jó ez a jelenet, de ha nem küldöm el, akkor befagy a szám, odakokkan kezem, s soha nem indulok tovább.

Üdvözetem. Írjon, ha lehet. Köszönöm a cikkeket. Az új cím azt jelenti, hogy most ott lesz, levelem oda mehet?

november tizedike van. Kora este. Leveleid ideértek gyorsan, köszönetem.

Asheville, 1991. november

2.

Kedves Emőke!

Még mindig hallom – viszontlátásra Újvidéken!
Az orgonákat átjárja a gyönyör.
Még mindig, lám, reménykedem.
Oly távoli a hangja, kedvesem, még nincs minden veszve,
s ha néha vesztemet érzem,
versláb helyett, ugye, fogjak inkább kapanyelet.

Ajtókilincs fúródik torkomba,
a fésűt átjárja a gyönyör.
Még nincs minden veszve, habverő ugrál az égen,
és oly forró-gyönyörű, ahogy a lélegző
kertekkel letakar.

A beszéd négy kapuja bezárult.
Álmaimban mégis üzen árnyéktalan,
versemből a habverőt kiszaggatja,
ő az, ki felsikolt torkomban.

A kilincset megduzzasztotta a gyönyör.
Ki ez a város bennem?
Olyan ismerős, mintha integetne,

letakarja a tükröket,
az asztalból vér folyik, a fésűk begennyesednek.

Újvidék, 1992. január

3.

Kedves Katalin

Ma megkaptam az „Egy művésznék. . .” elbeszélgetési cikkét. Érdekelt, amit mondtál. Köszönöm. A kis lemezedet is megkaptam, de jelen pillanatban még nincs az a kis középiplasztika, ami kell ahhoz, hogy meghallgathassam. Rendelni kell egy boltban. Itt azt már rég nem használják, és nekem se volt ez meg. Így várom azt a pillanatot is, hogy hangodat is hallhassam. A „Parázna söprű” igen érdekelne. Szívesen megküldöm az árát, lehetne arról is szó, hogy elküldeném neked? Az utóbbi hetekben megcsináltam a bemutatói lapot rólad, amit a könyvkiadóknak fogok elküldeni. Elküldtem a „Hétfejű. . .” javított fordítását a Kenyon Review-nak, hol Marilyn Hacker a szerkesztő. Ismered őt?

Szeretném fordítani a többi részét is a Kiüzetés-nek, és azután talán a Parázna Söprű-nek állnék hozzá. Itt igazán nem lehet versírás-, versfordításból megélni. Habár érdekes módon van itt egy versszavaló csoport, Asheville-ben alakult, aki már tíz éve megvan és sikeresen (még anyagilag is) járják az országot, főleg iskolákban. Úgy hívják őket, hogy „Poetry Alive!” Érdekes módon, úgy, mint a McDonald's, ők is növekednek, csak sokkal kisebb pénzről van szó.

Június végén Amsterdamban leszek az Ötödik Feminista Könyvkiállításon, és akkor igen szeretnék veled találkozni, talán Pesten.

Mi a kilátás erre?

Remélem, találkozhatunk ezen a nyáron, addig is szeretettel Tetszik a Kis házad, és a kilátás is.

Asheville, 1992. február

4.

Kedves Emőke!

Közel már a hasfelmetsző tavasz.
Táviratot csináltál belőlem.
Oly távoli a hangod, de még nincs minden veszve,
a kertekből vér folyik, mielőtt elfelejtesz.
Mitől sarjadozom?

Ezt a járványt nálatok is úgy hívják – kikelet?

Újvidék, 1992. március

José Luis Santalla, Spanyolország

ERDŐ

KUBÁT GÁBOR

*„Függetem, tudom,
a szélfúttá faágon,
kilenc éjen át,
dárdával átverve,
Odinnak áldozva,
áldozva magam magamnak,
odafenn a fán. . .”*

(Óskandináv mitológia, az Edda sorai,
Odin öngyilkosságának leírása)

VONZÁSOD

Farkas-testvér énekét
fújja a szél szertesztét,
csodaszarvas lehelte
vágy-dalaid fülembé.

ÓSZÖVETSÉG

Óstól fogva testvérek,
hozzád újra elérek,
gyökér-láncod telifest,
lehull bundámra az est.

SZÉL

Kemény az északi szél,
csak én hallom mit regél?!
Lovas ül a szél hátán,
roppant ósöm, vén sámán!

VARÁZS

Az álomom vérszemet vesz,
csillaglombú tölgyfa lesz,
csorgó éjnek fenekén
ragyogását fellelém!

VÉRSZÖVETSÉG

Vérem csöpög csattan le hull
fölkasítja avarod ostorként cikázik
Elnyugszik csendesen Ébred a mélyben
láncolva Vérrrel patakzó Vérem
bennem folyasz újra lüktetek benned
Ereimben pezsegsz Villámlasz egyre –
gyökereink fonódnak feketén egybe.

ERDŐ

Ezüstfenyők, álmok sötéten ringatnak,
kék bársony-árnyak mozdulnak, inganak.
Libegek-lebegnek az éj puha szárnyán,
Fiastyúk mécsesem, az ég meleg párnám,
Nem járnak szelek a szeplőtlen holdlakba,
megtérek táltosként – újra az avarba.

SENKI SINCS

Senki sincs odakint,
 hogy megfelezd a sörödet.
 Nem adsz, nem kaphatsz
 soha már örömet.
 De az éj még fiatal,
 És minden bolygó femme fatale!
 Hát állj mellém, KIÁLTS! Villámlik
 Mozog Változik Csillámlik Áramlik
 A Szíved emeld, mutasd fel,
 Izzik, mint ÉGI JEL!

PÁN

Bontják indakarjaid
 Testem ódon várait.

SZELLEK

! keszel neszék ertő !
 ! szellek szellek szellek !
 nednim kotit dákcicrop nednim
 ! kalráv kalráv kalráv !
 . keszel neszék ertő .

NÉGYSOROS

Zárt szemhéjad alá éket vert vágyaim tüze
 Ébenpupilládba veszve kialszik
 Férgék fonódnak fejed köré
 Beragyogják a teret

LIZI ÉS A VILÁG

SZATHMÁRI ISTVÁN

Lizi, amikor hazajött Ausztráliából, csak a borús eget nézte a nádas fölött. Ha esett, akkor a kiskonyha ablakából bámulta állhatatosan. Mi van, tán hozzátapadtál, szólt többször is az anyja, de nem válaszolt. Égőpiros hajába ősz szálakat szőtt az idő, de azért, ha úgy alakult, még tudott lángolni, égetni, pattogni, pörkölni, de ritkán volt ez, most már igen. A száját festette. Hol kékre, hol vörösre. És nézés közben csókolgatta a légyiszkos ablaküveget. Tele volt már csókkal, alig lehetett kilátni, de azért csak ott ült egész nap, és ropogtatta, nyomogatta az ujjait. Ha kisütött a nap, mert azért erre is sor került, kicammogott a partira. A felhőket keresem, ha nagyon akarom, látni fogom őket, suttogetta maga elé, és felnevetett. Sohase volt tiszta a szeme. Meghatározhatatlan, állandóan változó színe volt. De most mintha köd is ült volna rajta, alig lehetett kivenni, csak saccolni lehetett, betájolni, hogy merre is van, meg milyen is, tán kint hagyta a szemed? kérdezte az asszony, mire jó ez? durva volt, ha lehet még durvább, mint az utazása előtt, amikor odaadták a rogyant térdű, napbarnított arcú férfinak, aki oly ügyetlenül bukdácsolt a sárga parton, mintha csak márványpalotában látta volna meg a világot, holott itt született, nem messze a tótól, azon a villany nélküli tanyán, hol madarak fészkeltek a szakajtóban, és egérszok díszítette az ágyat, innen került ő ki a nagyvilágba, úgy, hogy talán a zoknit sem ismerte, és akkor, mikor a lány apja hozta őt, szinte húzta maga után, kockás nadrágja, inge kirítt a tájból, hatalmas fehér kalapja felfoghatatlan volt, csak botladozott, ügyetlenkedett, igen, már akkor szálkás volt az asszony lelke, szavai úgy találták el a még hajlékony Lizit, akárha töröket dobált volna belé. Lizi már látott valami ilyesmit. Egészen kislány korában. Egy cigányképű alak állt a vastag

törzsű fa elé. A barátja fogadott a többiekkel. Hogy öt késből egyik sem talál. A fekete arcú mereven állt. Lehunyta a szemét. Azt mesélték, egész nap pálinkát ivott. A társa is. Lizi akkor úgy érezte, ha hozzámenne, -lépne, az az ember őt nagyon szeretné. Már éppen indult is, mikor kirepült az első kés a csontos ujjak közül. A váll mellett csapódott be a fába. A kislány megremegett. És nyelte le gyorsan, egymás után a szavakat, a kétségbeesést. Persze erre nem gondolt, amikor az anyja szidta, de most is nyelt szaporán. Tele van a hasam, tele van, gyöngögte akkor, és most is, asszonyszájával, villogó ajakkal, kislányosan.

A tó összement. És ez nemcsak a látszat, optikai csalódás, a gyerekkor, az ifjúkor vége. Míg a távoli földrészen paradicsomot ültetett és baromfit nevelt, a legkisebb városi kert is elég volt hozzá, néha azt mondogatta, egy talpalatnyi föld, és nincs minden veszve, veszve, és ez sokáig megvolt, míg egyszer, teljesen váratlanul eltűnt, valahogy kicsusszant, és betonba ütközött, szürke, büdös kövekbe, tehát ezalatt egy ólomszínű kotrógép érkezett, olajos, piszkos, ormótlan hajó, ki tudja, talán ez volt az első komolyabb ezen a tavon, amely csak a vitorlásokhoz szokott, meg a szurkos, rossz csónakokhoz, habár úszkált itt már hadihajó is, igen, valaki olvasott erről, vagy hallott, lehet, hogy az a bús képű tanító, és elkezdett működni a masina, kotorta, mélyítette a tavat, csak úgy ömlött ki a hússzínű csövön a fekete, csillogó iszap öt kar vastagságban a partra, akár valami furcsa töltelék, a környék gyerekei odacsődültek, hátha valami fölbukkan a sötétben, valami jó, értékes, lánc, óra, mert a fürdőzők felelőtlenek, könnyelműek, de csak foghíjas fésűk, repedezett, zöld üvegek kerültek felszínre, más semmi nem érkezett, közben a tó zsugorodott, fogyott szemlátomást.

Ezt a kiherélt tavat látta Lizi, mikor, hazajött, vagy inkább szökött, ismerte minden porcikáját, és most mégis távolinak tűnt. Ott volt újból a parton a kiégett, tönkretett fűvön, mennyit is álmodozott erről, hogy majd megint ott lesz, hanyatt dől, elnyújtózkodik, és néz fölfelé, ameddig lehet, és most itt van, és semmit sem érez abból, amit kellene, valahogy kong erre minden, olyan rémísztóen üres. De azért, ha lehetett, a régi helyén volt. Jobb ez, jobb ez, ismételte, mint máshol. De hát Lizi is megváltozott, nemcsak a táj, a környék, az idő, a kint töltött évek összerántották őt is, széles, hatalmas lelke megrepedezett, nem is csoda tehát, hogy a szeme már egészen homályos, elmosódó.

A súlyos, hasas felhők lomhán úsztak el a vidék fölött. Egészen öreg pecások álltak be a nádasba, de már aligha láttak el a tollig. Sok volt az új ember, akiket Lizi nem ismert, de azért érezte valahol lent, összetört

lelke mélyén, hogy még figyelik, lesik, mint valamikor régen, és ez jól esik neki, ha nem is annyira, mint a múltban, de azért még bizsergeti a bőrét. Lám, gondolta határozatlanul, jövőm is lehet.

Sokszor eszébe jutott a fiú. Akit kint hagyott, mert muszáj volt. Így akarta az apa, az állam. Kerek fejű gyerek volt, csillogó, fekete szemekkel. Mesélt neki a tóróól, a nádasról, hogy nyaranta a szúnyogok, mint valami apró likú háló, leterítik a világot, a halakról is szólt, és a mocsárról, a gyerek nem nézett rá, rám figyelj, kiabálta neki, az anyádra, és rendszerint elsírta volna magát, de ekkor még nem tudott, ezt is meg kellett tanulnia, a gyerek mind a tíz ujjával kapaszkodott e b b e az életbe, neki csak e z volt jó, csak e z. Amikor megtanult beszélni, mondogatta is. Lizi szíve megfagyott ilyenkor. És rohant ki a kertbe. A talpalatnyi földre, és ásott, ásott kegyetlenül. Homályos perceiben azt gondolta, hogy alagutat ás, titkos csatornát, mely elvezeti őt a tengerek alatt, a sötétben, a lélegző föld szívéhez egész közel, a tóhoz, a parthoz, a zizegő, suttogó nádashoz, ez jó lett volna, igen, azonban az apa és a csomós lelkű asszony nem vonzotta őt, nem érzett irántuk semmit, habár idetartoztak ők is, de csak kellékek, nem érdekes, és már vérzett a tenyere, a haja a homlokához tapadt, legszívesebben mindent levett volna magáról, még a bőrét is, miközben egymással feleselve vonítottak az utcákon száguldozó kékes rendőrautók.

Takarítani járt. Régi disszidens családokhoz. Eleinte nem ismerte a ház gépeit. Rettegve nézett rájuk. Később megbarátkozott velük, néha már becézgette is őket. Csendes perceiben el-elmélázott a keretes fényképek előtt, az ovális arcú, különös frizurájú nők tekintetét nézte, és a férfiak büszke fejtartását, a nyílgyenes választékot a fejükön. Volt, hogy történeteket talált ki róluk, de ezek mindig ott, a tó mellett fejeződtek be, érezte, ez nem természetes, ez nem lehet. Rászokott a cigarettára. Nem szívta le a füstöt. A szeme könnyezett. Így nézte azt, ami körülötte volt. Ha tudta, hogy a gazdák későn érkeznek, leheveredett a családi ágyra. Kinyújtózkodott. Kéjes érzés vett rajta erőt. Végigsimította piros, kérges tenyerét a testén. Még fiatal volt. Néha ezt fantasztikusan érezte. Tudta. A négerre gondolt. A hatalmas tengerjáró hajó matrózára, akinek egészen selymes volt a bőre és kékesen csillogott. A deszkák nyikorgására, a vijjogó sirályokra, két végtelen lap közé szoruló önmagára, és ilyenkor meghatározhatatlan melegség járta át, de valami félelem is, halvány kétségbeesés. Rendszerint a tükörré pillantott, ezek a tükrök majdnem mindegyik lakásban egyazon helyen álltak, szemben a kényelmes ágygal, és látta vörös arcát, lángoló, szét-

zilált haját, és szemében a ködöt, a mámor és az elborult elme megkérdőjelezhetetlen jelét. De mivel inkább érzett, mint következtetett, az utóbbit a szíve mondta, súgta meg neki. De nem ijedt meg. Csak vizsgálgatta hosszasan, mintha nem is az övé lenne, hanem valaki másé, idegen, kiválasztott, kirakott tárgy. De a mámorra is figyelt. Amit a férje nem adott, adhatott, mert képtelen volt rá, és ő sohase is kérte, mert utálta őt, mászkos, fehér testét, bűdös leheletét, azokat a savós szemeket, amelyekben hiába próbálta felfedezni a másik világot, a felhőket, a víz finom fodrait, a hajnal szemérmes pírját, árkokat látott benne, lukakat. Szerette, ha hosszán uralja a kéj, igyekezett, törekedett, tanította magát. Megesett, hogy nem vette észre az idő múlását, egészen önmagába bukott, és rányitottak a háziak, de nem bántotta senki, valahogy nem is gondoltak erre, őt nem szabad, valami varázs vette körül, aureola, ezt megtörni, betörni nem lehetett, ő nem szégyellte magát ilyenkor, talán nem is tudta, hogy kellene, vagy felsőbbrendű volt, mint általában a szellemekkel kokettálók, kacérkodók, fogta a holmiját és távozott. A buszban, az utcán az emberek szinte hozzácsapódtak, vonzotta őket, mágnes vagyok, röhögött fel néha, de azért ott belül mind nehezebb súlyokat aggatott rá az idő.

Majd sírni is megtanult. Ment minden nehézség nélkül. Néha csak saját szórakoztatására csinálta. Jólesik, egészen jó, mondogatta ilyenkor magának. Gazdagszom, gazdagszom én is. A gyerek nem szerette. Az apjával téblábolt egész nap. A férfi az útjaira is magával vitte, mert utaznia is kellett, habár nem örült ennek, mert félt, hátha megszökik az asszony, vagy elmegy mással, lefekszik valakinek, de mennie kellett, így akarták a főnökei, és hiányzott neki nagyon, a magányos, üres éjszakákon, a kongó hotelek sárga szobáiban, mikor a gyerek már aludt, őt nézte, hátha az anyját látja benne, de ez sehogy sem sikerült, vad volt a fiú, habár vonzódott hozzá, mégsem tudott vele rendesen beszélni, férfiasága pedig csak feszült, akárhogy is feküdt az ágyban, ha felhívna, gondolta, de hiába, mert úgyse venné fel. Lizi szerette ezeket a napokat. Egyedül volt, szabadon beszélhetett, még dúdolt is néha, hazai ételeket főzött, villa és kés nélkül evett, nézte a tévét, a lármás, ricsajos reklámokat, a hosszú filmeket, de hirtelen, minden átmenet nélkül, megpillantotta a tavat, a nádast, a családi házat a képben, az arcban, a szemben, és akkor csak ez létezett már, hiába kapcsolta ki a készüléket, fordult a fal felé, hullámokat látott, kátrányos csónakokat, ahogyan himbálja őket a víz. És jöttek a pecások sorban, mindegyik megállt előtte egy percre, benézett a szoknyája alá, tavasz volt, általában

ilyenkor tombolt a tavasz, kék, zöld színű volt minden, és aranyárga. De ezután nagyon rossz volt. Ezért csinált volna mindent Lizi, csak hogy ez ne legyen. De jött az magától. Rárontott. És utána elillant. Úgy érezte magát, mint akit kicsavartak, mint akin végigment egy regiment.

Festeni kezdte magát. Előbb csak a szemét, az arcát. Később már a testét is. A hasára ezüstöt, aranyat pingált. Szurokfeketére mázolta a lábujjait, kiment a kicsi kertbe, néha csak úgy minden nélkül, vibrált, csillogott a teste a festéktől, ha sütött a nap, a férj többször is rajtakapta, alig beszélgettek már.

Nem tudta otthon tartani. Mehetnékje volt. Leláncolni azért mégsem lehetett. Sejtette ezt a nagy karimás férfi. Még ő is. Előbb csak rohangált az utcán. Később megállt a kirakatok előtt. De nem a tárgyakat figyelte. Mögéjük nézett. Kivétel a babák voltak. Ezek a tökéletes alakú, elegáns fél élőlények. Ahogy ott álltak kecsesen, könnyedén, ez elbűvölő volt. És a szemük, az ajkuk, a gyönyörű, csillogó hajuk. Lassan be merészkedett az üzletekbe is. De csak azokba, amelyekben babák voltak. Titkon megérintette őket. Simogatta a kezüket, az ajkukat. Beszélt hozzájuk. Suttogott. Furcsán néztek rá. Volt, hogy ki kellett dobní. De vonzóan hatott. A vörös hajú lány a fehér babákkal. Egy pillanatra mindenki megnézte. Nem lehetett tenni ellene semmit.

Egyszer elbújt, vagy inkább annyira belefeledkezett a társalgásba, a simogatásba, hogy rázárták az ajtót, letelt a munkaidő, este volt már. Csak jóval később jött rá erre. Beállt a kirakatba. Babapózban. A járőrök hívták a rendőrt. Lizi nem értette, miért baj ez. Miért? A férje lakatra zárta az összes ajtót. Az ablakon mászott ki. Nem volt megállás.

Éjjel is kóborolt. A fényes kávéházak előtt. Meg-megbámulta a ki-be járó vendégeket. Az elegáns nőket, a fess férfiakat. A hatalmas, csillogó limuzinokat. A fehér kesztyűs, egyenruhás sofórt, ahogyan előzékenyen kinyitja az ajtót, érzéssel, mondhatta volna Lizi, de már nem nagyon definiált. Szeme hozzátapadt a szabadon hagyott vállakhoz, a finoman ívelő nyakhoz. Már-már babákat látott ezekben a jó szagú nőkben, őket leste, ha tehetne.

De az éjjeli negyedek könnyű lányait is ismerte már. Dobogó szívvel figyelte, hogy viszi el őket a kuncsaft. Volt, hogy őt is leszóltották. Moleztálták. Lehajtották a fejét. Nehezen jelentek meg a tó pecásai. Túl nehezen már.

Most is itt vannak. Napról napra láthatja őket. De nincs kedve semmihez. Csak a konyha légy piszkos üvegét csókolgatja. De nem azt,

mondja, mondja az anyjának, azt, ami mögötte van. De már szokás ez is. Beidegződés. Ha melegre fordul az idő, megmártózik a tóban. Közvetlenül lent a szállás alatt. Ilyenkor is nézik. Erzi a bőrén a tekinteteket. Lekiabál hozzá az anyja. Szidja, fenyegetőzik. Mielőtt bemenne a vízbe, vastagon bekeni a száját, pedig már rúzsos így is, hogy leperegjen, hogy leperegjen róla a víz, az idő, a táj, minden, minden, suttogja maga elé.

Az apa hallgat. Amióta i t t v a n, alig szól. Lelke mélyén utálta a férfit. A vele majdnem egykorú, esetlen embert. De odaadta neki a lányát. Egy rossz szót sem szólt. Mintha a saját lányával hált volna. Kerülte a tükröt, a fölcskillanó ablaküveget. Nem lehet a dolgokat visszarántani, a férj nyomait eltüntetni, meg hát a lány mást is kapott, elszenvedett. Látta ezt a hallgató apa. Muszáj volt látnia. Lizi régi is lett meg nem is. Kerülni kezdte, néha napokig nyoma veszett. Tudta, hogy nem szereti a lányát, de mégsem hagyta nyugton. Valami mászott benne, vonszolódott. Még a paphoz megyek, ijedt meg saját ötletén.

Inni kezdett. Özvegyasszonyokhoz járt, akik dugva mérték az italt. Ha részeg volt, feneketlen kosárral fogta a halakat. Vékony pengével fölhasította a hasukat. Belemarkolt a belekbe, jólesett ujjainak a hűvösség. Nyugtatta őt. Már alig borotválkozott. Arca valahogy elsötétült, elnehezült, mint alkonyatkor a tó. Úgy nézett ki, mintha örök árnyékban volna. Magán viselte az éjjeli tájat. Az asszonyhoz ritkán szólt. Ha otthon is aludt, a sezlonon nyúlt el. Nem érdekelte a nő gyengesége. Semmit sem akart tudni. Semmit. Pedig hozták neki a híreket. Hogy van, aki szívesen látná Lizit maga mellett. Meg hogy ugyanazt csinálja, mint régen. Vagyis a z t is. Az apa, ha a szívére hallgat, csak arra, eltemeti magát. Fölfoghatatlanul nehezére esett élnie. Ezt minden percben érezte. Tudta. Szinte hörgött a fájdalomtól. Néha kint aludt a szabadban. Már azt sem tudta, mit csinál. És gyorsan történt mindez. Mielőtt bevitték volna a kórházba, azt hajtogatta: Elpattant, eltört bennem a lélek. Az asszony megdöbbsent. Sohase hallotta így beszélni. Talán még ki se mondták erre ezt a szót. A tanya udvarán zúgtak, recsegtek a fák. A kóbor, vérmes kutyák nagy ívben elkerülték a házat.

Lizi angolul kezdett el beszélni. Úgy, hogy észre se vette. Az emberek már semmin sem csodálkoztak. Egyszerűen elmentek a dolgok mellett, vagy keresztülnéztek rajtuk.

A kert elvadult. Nem gondozta senki. A kis utacskákat már ki se le-

hetett venni. Pedig gondolt rá a lány, hogy rendbe hozza. De valahogy mindig elmaradt. Akkor gondolta meg magát, mikor már majdnem belekezdett. Így volt ez mindennel. Ha éjjel kijött, és nem volt hideg, valamilyen zenére, amit persze csak ő hallhatott, lejtett ügyetlenül. Ilyenkor forróság járta át a testét. Nekivetette a hátát a fának. Beleharapok, beleharapok a sötétbe, mondogatta, kiserken a vére.

Az anya az unokát emlegette. Nagymama vagyok, igen, kiabálta, ha arra jött valaki. Képeket kért a lánytól, persze, hogy volt, és volt, hogy együtt nézték, bámulták a sápadt, ovális arcot, a riadt, fekete szemeket, vonásokat fedeztek fel rajta, amelyek valakire hasonlítanak, emlékeztetnek, néha egészen közel kerültek egymáshoz, megesett, hogy az anya megérintette a lány bozontos haját, szinte önkéntelenül, és Lizi nem lökte el a kezét, de ez csak egy pillanat volt, egy forró, megmagyarázhatatlan időszilánk, melynek súlya volt, jelentése persze, de visszarándult a kéz, elrándult a fej, és már semmi sem történt, semmi. Mert másképp nem lehetett. Érezték ezt. Ez volt a keresztyük. Az egyik. A sok mellett.

Hirtelen jelentek meg a ráncok Lizi arcán. A halvány, homályos, eltűnő szemek már az eget sem nézték. A pecásoknak sem volt már érdekes. A szoknya alatt kunkorodó, ágaskodó bokor.

Lizi itt van. Egyszerűen, ahogy csak lehet. Ezt ismételte magában, suttogta, mint valami vég nélküli imát a tóval, a férfival, a hajóval, a fiával, az egész világgal szemben.

Krzysztof Malec, Lengyelország

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

IRÓNIA ÉS ÜNNEPÉLYESSÉG

B Á N Y A I J Á N O S

Az iróniának – minden körülírásra épülő definiálása helyett – két lehetséges értelmezését mutatom itt be. Egyrészt az iróniát mint a világlátás egyik lehetséges változatát, másrészt pedig mint az elbeszélés formateremtő elvét, amely elv éppen a harmincas évek magyar elbeszélési irodalmában nyer polgárjogot, természetesen számottevő előzmények után, bár ez ideig még nem vizsgálták kellő figyelemmel. A jelenséget sem, és az előzményeit sem. A metonimikus elbeszélésmód hagyományos elvárása, az „ábrázolás” kötelező igénye visszatartó és fékező, tehertétele a korszak irodalmának, bár nyilván indokolható is. Az irónia mint formateremtő elv éppen e teher súlya alól szabadítja fel az elbeszélési irodalmat, és nyitja meg előtte az „epikai modernség” távlatait, még akkor is, ha ezek a távlatok az elkövetkező évtizedekben nem teremtenek folyamatokat. Ennek a gondolatnak igazoló példái Kosztolányi Dezső *Esti Kornél*-ja, bár példaként szerepelhetnének a novellái és az *Aranyáskány* is, azután Márai Sándor *Egy polgár vallomásai* című regénye, de ide tartozónak véljük az író más regényeit is. Példatáramhoz tartozónak gondolom Szentkuthy Miklós *Prae* című művét, és úgyszintén a nemrégiben publikált, de 1927-ben keletkezett *Barokk Róbert* című regényét is.

Ahhoz azonban, hogy a fenti gondolatot kifejtthessem – ismét csak szabadkozva minden definiálási szándéktól –, hangsúlyoznom kell, hogy az iróniát nem a humor változatának tekintem, semmiképpen sem a gúny – legfeljebb az öngúny – eszközének, hanem egy olyan általános fogalomnak, amely szétválaszthatóan etikai és retorikai, mégpedig a megjelenés körülményeitől, a beszédhelyzettől, a kontextustól függően. „Ez megfosztja az iróniát minden hidedg és elvont fölénytől” – írja Lukács György *A regény elméleté*-ben, arra utalva, hogy ezáltal az irónia nem szűkíthető sem „szatírává”, sem pedig a teljesség valamely „aspektusává”, ellenkezőleg, „az irónia a regény objektivitása”. Az iróniát – ismét Lukács Györgyöt idézve – a következőképpen értem: „Az irónia mint a végigvitt szubjektivitás önmegszüntetése a legmagasabb rendű

szabadság, amely egy isten nélküli világban elérhető. Ezért nemcsak egy igazi, teljességet teremtő objektivitás egyedül lehetséges a priori feltétele, hanem ezt a teljességet, a regényt a kor reprezentatív formájává is emeli, mivel a regény szerkezeti kategóriái konstitutív módon találnak rá a világ állapotára.”

Lukács György gondolatmenetében együtt szerepel, amit az iróniában etikainak, illetve retorikainak mondtam. Az iróniában felismerhető „legmagasabb rendű szabadság” a kategória etikai tartalma, míg „a regény szerkezeti kategóriái konstituálására” való utalás az elbeszélésformálás, a beszédmód, a retorika körébe tartozik. A két rész összetartozását bizonyosan a regénynek mint „a kor reprezentatív formájának” „a világ állapotára” való rátalálásában szemlélhetjük. Azt jelentené ez, hogy az iróniában „székelő” etikai és retorikai elválaszthatatlan? Mert éppen elválaszthatatlanságuk a feltétele a világra való rátalálásnak? Nyilván elkerülhetetlen az igenlő válasz e kérdésre, de módszertanilag mégis indokolt a fogalom két tartalmi elemének különválasztása, de eközben nem lehet megfelelkezni arról, hogy egyetlen formateremtő elv, így az irónia sem vehető egyszerűen „eszköznek”, mert eszköz létén túl vagy éppen eszköz létében, működésében felismerhetően jelen van a világlátás nem is egy attribútuma.

Az irónia, kiemelve a humor változatai közül, ám nem megfosztva a nevetés rejtélyétől, olyan szervező középpontnak tekinthető, amely tartalmat átvilágítva jelent sajátos szerkezeti kategóriát.

(*Az irónia, mint a világ állapotára való rátalálás*) Márai Sándor az *Egy polgár vallomásai*-ban „a szó jó értelmében finnyás, franciás” Frankfurt gazdag (úri?) polgári világaról beszél, s arról, hogy ez a világ a regény hőst is befogadta: „Palotákban elrejtözve éltek itt emberek, gótikus és hindu gyűjtemények között, leveleztek a világ híres íróival, bankáraival, tudosaival és misztikusaival – s egy napon észrevettem, hogy teákra hívnak, ahol fehér strimflis lakájok vezetnek szalonokba, amilyeneket még sohasem láttam, s emberekről, kiknek nevét soha nem hallottam, meg kellett tudnom, hogy ipari és szellemi ország-részek felett uralkodnak.” Ebbe az ismeretlen s a húszas években szinte álomszerű világba a regényhőst egy bizonyos Hanns Erich vezeti be, akit a regényhős barátjának mond, és aki gazdag sziléziai gyáros fia, Spinózából készül doktorálni, valamint tagja a német szociáldemokrata pártnak, ezenkívül pedig – s ezért idéztem ilyen bőven a regénynek ezt a helyét – tagja „annak a másik nemzetközi szövetségnek, amelyet valamilyen közös élmény, talán *egy kultúra büntudatos lelkiismerete* tart Európa-szerte össze”. A kultúra „büntudatos lelkiismeretének” említése a húszas évek német nagyvárosában akár társadalmi diagnózisnak, a háború utáni világgép önismereti válságának, a polgári és ezen belül az értelmiségi „rend” bírálatának is tekinthető volna. Egy olyan „kítárukózásnak”, amelyből a „bevallás” pátozsa sem hiányzik. Sőt jól látható benne egy másik, egy „igazinak” mondható értékrend, amelyben a kultúrát nem gyötörhetné a büntudat. Csakhogy mindezt a közlés kontextusa *eltorzítja*.

A szalonok, a strimflis lakások, az országrészek felett uralkodó emberek világában nem lehetséges a „kultúra büntudatos lelkiismeretének” pátosza, aminthogy nem lehetséges az önismeret válsága sem. A kontextus torzító hatására minősül a kultúra büntudatára utaló közlés ironikus közlésnek. Egy olyan közlésnek, amely mentesít a felismerés következményeitől. Attól, amit e „nemzetközi szövetség”, ha szövetségként működne, nyilván kötelezővé tene. Attól, hogy ezt a lelkiismereti büntudatos zavart a gótikus gyűjtemények, a strimflis lakások, a teázások feladásával lehetne – és kellene – feloldani, amire természetesen semmi vállalkozási kedv és semmi esély. Ellenkezőleg. A palotákban elrejtőzött élet, még ha bele is tartozik ebbe a „nemzetközi szövetségbe”, egy pillanatra sem kíván a helyzeten változtatni, amit az *Egy polgár vallo-másai* című regény hőse sem kíván semmin sem változtatni – főként nem a kultúra büntudatos lelkiismeretén, még akkor sem ha ez válságként jelentkezik –, legfeljebb annyit tesz, hogy eltekint felette, és tovább utazik: tehát ön-maga lelkiismereti válságára, a kultúra büntudatára az ironikus individuum nézőpontjából tekint.

Ez kétszeresen is a védekezés nézőpontja. Az ironikus individuum nem vállalja a helyrehozás, a javítás „feladatát”. Ráhangolódik ugyan a szociáldemokráciára, belép a pártba, de Spinozáról értekeznek, és barátját bevezeti a felsőbb körökbe, ahol változatlanul otthon érzi magát, mert nézőpontja – az irónia – megvédi mindennemű lelkesedéstől, a szenvedélye önfelmutatás pátoszájától és a nagy, látványos szenvedéstől. Teljes lényét nem viszi bele sem az érzéseibe, sem a felismeréseibe. Nem oldódik fel az ismeretekben. Az iróniával védi ki magát az érzelmek és a szenvedélyek, nem utolsósorban az „igazságtalanságok” felismerésének áradatában. Másodsorban az ironikus individuum magát a kultúrát védelmezi ily módon. Esze ágában sincs múzeumokat felégetni és könyvtárakat lezáratni csak azért, mert azokban a büntudatot termő, a lelkiismereti válságot hozó kultúra tanyáznak. Ki sem lép ennek a kultúrának a világából, el sem távolodik tőle, bár felismerte benne a körtüneteket. Azt teszi tehát Hans Erichhel együtt Márai regényének hőse, hogy konstatálja a kultúra „romlását”, de eltekint e romlás felett. Szemben áll vele, de ezzel együtt benne is él.

Az ironikus individuum ezeknek a védekező mechanizmusoknak a kialakításával szakad el minden proféciától, leginkább természetesen a profetikus individuumtól. A megkülönböztetés Sören Kierkegaard-tól származik. A dán filozófus szerint „az ironikus számára az adott valóság teljesen elvesztette érvényét”, de ezen az érvényét veszített, a kultúra büntudatát teremtő valóságon túl nem látja meg az újat. „Az újat homályos és elmosódott körvonalaival a távolban” a profetikus individuum látja meg, aki számára maga a valóság veszett el, nemcsak a valóság érvényessége. A profetikus számára elveszett a valóság, de ő is elveszett a valóság számára, s ezért tragikus hős. Az ironikus nem lehet tragikus, mert nem veszítette el a valóságot, csak eltekintett felette; érvénytelenítette ugyan gyarlóságainak felismerésével, de ugyanakkor benne is maradt.

Márai regényhőse számára a valóság, a kisváros polgári vilásképe az első kötetben, az európai – polgári – kultúra a mű második kötetében, külsővé válik ugyan, de nem idegenné. Eltávolodása mintha nem a kilépés szándékával történe, hanem a visszatalálás, a sértetlen visszaérkezés végett.

A profetikus etikai értelemben az „igaz” individuum. Az a gesztus, ahogyan a távolban meglátott új felé a valóságot elhagyva elindul, evidencia, végzetes lépés tehát, és ezért csak ítélni lehet felette, de interpretálni nem lehet. Vele szemben vagy vele ellentétben az ironikus nem a gesztusok evidenciáját, hanem a bennük rejlő szimulációt mutatja meg, ezért rejtélyes és ambivalens. Gesztusai felett nem lehet ítélni, de gesztusait, például azt, ahogyan az *Egy polgár vallomásai* hőse otthonra talál Párizsban és sohasem érez nosztalgiát, vagy ahogyan Esti Kornél az új verséért aggódik, míg Pataki nevű barátja a kisfiáért, vagy ahogyan Esti Kornél – képzeletben – átéli az óriási örökségtől való megszabadulás vesződéseit, interpretálni lehet, hiszen adva van hozzá az irónia mint nézőpont. A profetikus individuum azért nem interpretálható, mert az újat mint látomást és jövődölést felmutatta, a felmutatás gesztusát pedig nem érheti szó, csak elfogadás vagy elutasítás, míg az ironikus egyszé- ben az interpretációban létezik, hiszen létéhez és lényegéhez egyformán hozzátartozik az a konstitutív körülmény, „hogy folytonosan kell még valaminek lennie mögötte”. Az ironikus ezért nem tragikus, csak drámai hős, akinek nyilatkozata mögött mindig van még valami, valami rejtélyes ítélet, valami titokzatos gondolat. Amikor Esti Kornél előadja a nagy örökségen való túladás nehézségeit, s ezt olyan meggyőzően teszi, hogy az olvasóját is elcsábítja, még nem tudható, hogy mi rejlik a történet mögött, legfeljebb sejthető, hogy valaminek lennie kell még mögötte, és amikor kiderül, hogy Esti Kornél egyik soron következő novelláját adta elő csupán, amit kitalált, és nem valamilyen valóságos történetet, akkor kiderül, hogy az olvasó beleesett a csábítás csapdájába, mégpedig azért, mert megfeledkezett az ironikus nézőpontról, ami szimuláció, szabad lebegés, könnyed szójáték.

Sören Kierkegaard így fogalmaz: „Ha óvatosságra kell is intenünk az iróniával mint csábítóval szemben, mégis *ajánlanunk is kell, mint útmutatót*. . . De jaj annak, aki nem képes elviselni, hogy az irónia számadást követel. Az irónia mint negatív dolog az út – nem a valóság, hanem az út.”

A próféta nem ismeri az ambivalenciát, ami nélkül viszont az ironikus nem lehet meg. Az út többértelműsége élteti az ironikust, a megérkezés, a partra szállás definitív egyértelműsége a profetikus.

(Az irónia mint formateremtő elv és az elbeszélés felszabadítása) Az ambivalencia említésével máris előtérbe került az irónia alapvető formaelve. Az irónia, természete szerint, kettősségre épülő beszédmód. Amikor Szókratész gúnyolódó kérdéseit felteszi, amikor azt a látszatot kelti, mintha maga sem ismerné a választ, és ezért az önelégült mindentudó feleletének, a válaszolónak a síkjára lép, már tudja, mindig is tudta, hogy fondorlata mögött biztos ítélet

van, a helyes válasz, amit viszont másképpen nem lehet kimondani, s lehet, hogy egyáltalán nem lehet kimondani, csak a gyűnyolódó kérdésekre adott arcpirítóan ostoba válaszok közvetettségével. Ebben a szituációban is a kettősség uralkodik. A látszat és a látszat háta mögött álló ítélet. Szókratész még a hagyományos ironiát művelte: az ironikus közvetettség útján mindig előlépett a helyes ítélet, még akkor is, ha ezáltal a megkérdezett, az önelégült önbizalommal válaszoló megszégyenült. A romantikus ironia már nem mutatta fel a látszat mögöttit, csak annyit tett meg, hogy jelezte, a közlések mögött folytonosan van még valami, valami más, valami rejtélyes, ismeretlen és homályba boruló. A modern ironia, ha csak nem szűkül le szatírává, ha csak nem szűkül a teljesség egyetlen aspektusává, az egész világot a közlések mögötti térségbe utalja. A láthatót azért mondja láthatónak, mert egészében szimuláció, míg a lényeg – a világ teljessége – mintha értintetlenül létezne a kimondhatatlan végtelenjében. A modern ironia nem Szókratész tógáját ölti magára, hanem a Szókratésznek válaszolóként, azokét, akik eleve a megszégyenülés útjára léptek. Amikor Márai Sándor regényhőse vallomásában azt közli, hogy „a német munkáskörökbe talán nehezebben jutottam be, mint a gótikus skulptúrával tömött polgárszalonokba”, akkor egy olyan ironikus szituációt fogalmaz meg, amely az egyik oldalt, az egyik társaságot – a munkáskörökét – mintha vonzóbbá tenné, holott a másikat – a polgárszalonokét – választja, tehát a büntudatos lelkiismeretet, más szóval a megszégyenülést, magát az evidens büntudatot. S ezt azon nyomban ironizálja is, hiszen a „polgárszalonokat” – „gótikus skulptúrával tömött”-nek mondja.

Ez mutatja meg az *Egy polgár vallomásai* egészének szövegformáló beszédhelyzetét. A „vallomás” hagyományosan értelmezhető beszédhelyzet. Akár műfaji kategóriának is vehető, ha a mű egészére kiterjed, mint Márai regényében. Ám a vallomásnak mint beszédmódnak vannak kikezdehetetlen meghatározói, legelsősorban, természetesen, az őszinteség, a mindent bevallás, a teljes igazság. S az ezzel együtt járó összes következmény. Márai regényében az „egy polgár” vallomása viszont valami egészen más. Nem az őszinteség, hanem a taktika a meghatározója. Egészében a diszkurzív taktika hatja át, nem a bevallás, hanem a rámutatás, nem a teljes igazság, hanem a büntudat választása. A vallomás műfajába beépült az ambivalencia. Lényege ezért nem a megmutatás, hanem a rejtőzködés, az elrejtés. Ám a rejtjelek megfejtéséhez nincs kulcs. A kulcsot a szókratészi értelemben vett, a mögöttesben létező ítélet adhatná meg, de ez az ítélet itt hiányzik. Ha nincs hozzá kulcs, akkor az ambivalencia megoldhatatlan. Semmiképpen sem egyértelműsíthető. A vallomás egész szerkezete ezért lebegővé válik, hullámvóvá. Ez a lebegő szerkezet természetesen nem tarthatja be a regény – hagyományos – szabályait sem, azoktól is eltávolodik, nincs benne arányosság, nincs meg benne a tudatos megszerkesztettség jelrendszere. Csak a beszéd maradt, maga a beszédhelyzet, amiből a jelentés, az elvárt és előírt jelentés valahová máshová ment, az értelemnek egy örökre homályos vidékére távozott.

De erre is van magyarázat az ironikus szituációban. A polgár, ha vallomást tesz, azért ölti fel a megszegyenülés tógáját, mert ezáltal mentesül a saját érzelmeiben való elmerülés terhétől. Minthogy az érzelmekben való teljes elmerülést banálisnak és patetikusnak veszi, ezért inkább a megszegyenülést választja. A vallomás helyett a profetikus önfelmutatás helyett az önróniát, sőt ezt gyakran az öngúnyra szűkíti le. Ebben az ironikus szituációban elsősorban a szubjektivitás jut kifejezésre, a szubjektivitás útján pedig a szellem szabadsága, amely nem ismeri többé az életrajz példaszzerűségét, amiről a vallomás beszámolhatna, csak a beszédet ismeri, a beszéd útján történő világteremtést, amiben semmi sem történik törvényszerűen.

Az ironikus beszédhelyzet választása sem törvényszerű, nem az „elhatározás” függvénye. Az ironikus beszédhelyzet, a kettősségek és ambivalenciák beszédhelyzete „megtörténik”.

Ezt mondja el Márai Sándor az *Egy polgár vallomásai* második kötetében: „Frankfurtban az történt velem, hogy az érzékeny városban néhány hónap alatt megismerték nevemet. Mint minden, ami az életben igazán jelentőséges és döntő fordulat, ez is számítás, spekulálás nélkül jutott részemül: nem »határozta el«, ahogy soha semmi nem sikerült életemben, amit nagyon »elhatározta el« és papíron kiterveltem; de néha megtörtént, hogy egy reggel fölberedtem, s egészen más életföltételek mellett éltem tovább, mint addig.” Az ironikus beszédhelyzet is így történik meg. Szókratész még számításból tette fel a kérdéseit úgy, ahogy feltette. A modern ironikus individuumnak nincs esélye a „spekulálásra”, nem „határozhatja el”, hogyan tesz vallomást, mert nincs meg mögötte a stabilitást biztosító értelem és ítélet, számára csak a lebegés adott, a lebegés szerkezete mint regény.

Esti Kornél belépése a szövegbe ugyanilyen „megtörténés”. Az első fejezetben leplezi le és mutatja be az író Esti Kornélt, a „könyv egyetlen hősét”. Esti Kornél gyerekkori emlék és örökös jelen lévő emlék. Ha nincs ott, akkor is jelen van. Ha megfelelnek róla, akkor is visszatér. Az író, negyvenen túl, már illúziók nélkül, Esti keresésére indult. „Oroszországi hóvihar tombolt” körülötte, amikor „hajnali kettőkor” megtalálja Esti szálláshelyét: „Egy üres ágyat láttam, megvetve, gyúrt ágyneműkkel, meg egy pislákoló villanykörtét az éjjeliszekrényen. Azt hittem, kiszaladt valahova. Leültem a díványra, hogy megvárjam.” Ez ideig Kosztolányi mindent megtesz, hogy pontos helyzetképet adjon. Megrajzolta Esti portréját, ahogy lehetett, követte az életútját, némi panaszkodással mondta el, hogy milyen drágán fizette meg a barátságukat, mert minden barátságot drágán kell megfizetni. Mindent megtesz tehát, hogy a könyv első fejezete „igazi” Kosztolányi-próza legyen. Aminek minden kis részletéből felismerhető, hogy nem más, éppen Kosztolányi-próza. Itt minden úgy van a helyén, ahogy ott a helyén lehet, ahogy a frankfurti polgárszalonokban a gótikus szobrok is a helyükön vannak. Ez Kosztolányi diszkurzív taktikája. És akkor mintha lemondana a taktikáról, bevezeti a szövegbe az ambivalenciát:

„Akkor vettem észre, hogy ott van velem szemben, a tükör előtt ül. Fölugrottam. Ő is fölugrott.

– Szervusz – mondtam.

– Szervusz – mondta közvetlenül, mintha folytatni akarná ott, ahol abba hagytuk.”

Esti tehát nem szaladt ki sehová. Mindig is itt volt. Már akkor, amikor az író megérkezett, a kopott hotelszobában volt, hiszen pislákoltt az éjjeliszekrényen a villanykörte. Vagy csak égve hagyták? S most is, amikor kiderül, hogy Esti itt van, nem az íróval, hanem a tükörrel szemben ül. A tükör felé fordul. A tükörben ugrik fel. De ki ugrik fel a tükörben? És ki ül a tükörrel szemben? Ennyi ambivalencia láttán, a kettősségek ilyen gyors sorozatában alakul ki, „történik meg”, az ironikus beszédhelyzet. Ez mindenképpen „igazán jelentőséges és döntő fordulat”, ahogyan Márai mondja. Egy olyan fordulat, amely az egész *Esti Kornél*-t mintha kiemelné a Kosztolányi-próza világából, és áthelyezné az ironikus individuum világába. Már csak azért is, mert sohasem derül ki, hogy ki is ennek a könyvnek az „egyetlen hőse”? Akire rámondja az író, vagy e rámondás mögött van még valami, valami ismeretlen – és titokzatos, valami elérhetetlen jelentés, amelyre ha fény derülne – és miért ne derülne rá fény? –, az író is és Esti Kornél is, alaposan megszegyenülne.

Az ironikus tükröt nevezte meg itt Kosztolányi Dezső. A csodaországokba és a csodaországokból vezető tükröt, amely a világot mindenképpen két részre osztja, a láthatóra és még egyre, amely ugyanúgy létezik és ugyanolyan törvények uralják, és mégis merőben más. De ez az ironikus tükör egyúttal az önironiának is eszköze. Aki belenéz, nem önmagát látja meg benne, hanem ironikus mását, amitől megrémülhet, de amit ki is nevethet. Az önironia ilyenformán nem más, mint beleegyezés abba, hogy – Kosztolányi és Esti Kornél, akik oly szívélyesen üdvözölték egymást – a komédián belül maradjanak, tovább játsszák a komédiát. Ennek a komédiának, az önironia szerkezetének „társszerzői” vannak, mert „egy ember gyöngé ahhoz, hogy egyszerre írjon is, éljen is”. Az önironikus komédia működtető elve az ambivalencia, az írás és az élet, az álom és a valóság, a tükör és a tükörkép kettőssége. Ami ebben a játékban sohasem szűnik meg: „Csak magamról beszélhetek. Arról, ami történt velem. Mi is történt? Várj csak. Voltaképp semmi. A legtöbb emberrel alig történik valami. De sokat képzelődtem. Ez is az életünkhöz tartozik. Nemcsak az az igazság, hogy megcsókolunk egy nőt, hanem az is, hogy titokban vágyakoztunk rá, s meg akartuk csókolni. Sokszor maga a nő a hazugság, és a vágy az igazság. Egy álom is valóság. Ha arról álmodom, hogy Egyiptomban jártam, útirajzot írhatok róla.” Ezt mondja el Esti Kornél, aki a tükör előtt ült, és akiről nem lehet tudni, hogy mióta ült a tükör előtt, és meddig ül még a tükör előtt. Csak azt lehet tudni, amit elmond. Ami része lesz a komédiának. Az elmondott nem útirajz, nem életrajz, és semmiképpen sem regény, legalábbis Esti megítélése szerint. Amit elhoz az írónak – „Egy esztendeig havonta összejöttünk egyszer-kétszer, és ő mindig hozott valami úti élményt,

vagy regényfejezetet az életéből” –, ennek az önironikus komédiának a része, az ironikus individuum negativitása.

Ahogy az *Egy polgár vallomásai*-t egészében áthatja, minduntalan és sorozatosan átrendezi a „vallomás” műfajának ambivalenciája, minek következtében az elbeszélésszervező középpont megállás nélkül utazik a szövegben, s eközben a negativitás felé vezető Kierkegaard-nál látott utat teszi meg, ugyanúgy az *Esti Kornél*-ban kérdésessé válik az útirajz, az életrajz, a regény műfaja, problematizálódik az elbeszélés, megkopik az az elvárás, hogy a történetnek legyen valamilyen reális fogódzója és alapja, amelyre felépülhet, és ezzel távlatot nyit az irodalomnak a szokásostól eltérő értelmezése felé.

Az a fordulat, ami Márai Sándor regényében és Kosztolányi prózájában felfismerhető és a metonimikus elbeszélésből, az ironikus szerkezet közvetítésével, az epikai modernitás felé vezet, természetesen egy pillanatra sem mentes a nosztalgiától. Ezt a nosztalgiát – ez is a két mű érintkezési pontja – Goethe jelenti, ez Esti szerint „dicső olimpuszi szörnyeteg, akihez képest Mefisztifélsz is csacska széplélek”. Goethe az *Egy polgár vallomásai*-ban is mérték, akihez csak később fordul a regényhős szellemi táplálékért, de akkor sem egyértelmű ez a Goethehez való odafordulás; a vallomástevő polgárnak is, mint Estinek, „a hideg viszolyog” a hátán, ha rágondol. Goethe így az ironikus individuum ellenpontja, de nem profetikus individuum. Goethe mindkét mű értelmezése szerint e világi realitás, amely mentes mind az ironikus, mind a profetikus attribútumaitól. És ezért elérhetetlen. S minthogy elérhetetlen, mindkét műben ironikus átvilágítást kap, ugyanúgy, mint a modern irónia egyik alapművében, Thomas Mann regényében, a *Lotte Weimarban* lapjain. Az *Esti Kornél*-ban megfogalmazott és az *Egy polgár vallomásai*-ban látható Goethe-kép, ha tartalmában nem is egyezik meg, de szellemében, az ironikus átvilágításnak köszönhetően, Thomas Mann Goethe-látomásával érintkezik. Ebben az érintkezésben a hangsúly nem az olimpuszi szörnyetegre esik, hanem az írói módszerre, az ironikus szerkezetek útján való láttatásra. Mind Kosztolányi, mind Márai Sándor művét a megtalált ironikus perspektíva Európa felé vezette. Európa itt nem tartalmat jelent, hanem gondolkodásmódot, olyan számadást, amilyenre csak az irónia készíthet, ahogyan azt Kierkegaard is megfogalmazta.

(Az irónia stílus vagy műfaj?) Hiába az erőteljes romantikus irónia, éppen a romantikától erősödik fel a költő-proféta eszménye, amely a költőt a kinyilatkoztatás szerepébe állítja, a megjövendölés, a jövőbe látás feladatával bizza meg. Vele szemben az ironikus a második vonalra szorul vissza, mert nem végzi el a kinyilatkoztatás feladatát. Sőt visszautasítja a proféta eszményét. Ezért, a második vonalon, gyakran csak a humor területét tudhatja magáénak.

Baudelaire-től kezdődően azonban – ahogyan Walter Benjamin mondta – a költő „nem »a dalnok« többé”, „a mai lírikus pusztán egy zsánerhez csatlakozik”. Ha a költő nem a proféta és nem „a dalnok” többé, hanem specialitása

van, amit a zsáner fejez ki, akkor a regényíró sem maradhat meg a mindentudás és a történelem erőviszonyainak felismerője szerepében, hanem mint a költő, specializálódik. Hogy ezzel elveszíti a közönségsikert, és kiváltja az olvasó türelmetlenségét, ahogyan Szentkuthy például mindenképpen kiváltotta ezt a türelmetlenséget, egészen biztosan a specializálódásból következik, ami már nem ismeri el az elvárás fölényét, és semmiképpen sem fogadja el a műfaj – a regény, az emlékezés, a vallomás, az életrajz stb. – elhatároló vastörvényét.

Ennek a specializálódásnak egyik változata az irónia. Az irónia, amit többé nem lehet stílusnak tekinteni, hanem egy olyan nehezen meghatározható műfajnak kell venni, amelynek vannak tartalmi és formai megkülönböztető jegyei, bármennyire homályosak, rejtettek és ellentmondásosak is. Ebben a műfajban „dolgozott” Márai Sándor és Kosztolányi, ezt építette monumentálissá Szentkuthy, s ennek a műfajnak a jegyei tapinthatók ki a későbbi évtizedek magyar prózáirásán, leginkább minden bizonnyal Füst Milán *Feleségem története*, Ottlik Géza *Iskola a határon* című regényében, Mándy Iván prózájában, hogy a későbbiekkel ezúttal ne is említsem meg.

Azt hiszem – Cleanth Brooks szavait ismételve – a modern prózáírónak becsületére válik, „hogy az ironikus technika segítségével sikerül eljutnia a világos és szenvedélyes kifejezőmódozhoz”, még akkor is, ha nincs esélye a kultúra büntudatának feloldására, sem arra, hogy valóban beletaláljon a világba, ahogyan azt Lukács György elvárta. Az viszont bizonyos, hogy a regényíró és „a költő iróniája az istenek nélküli korok negatív misztikája”. Az irónia műfajának körvonalazásával ebbe az ambivalensen ünnepélyes misztikába nyerhetünk betekintést.

Michael Wilson, Írország

TÉNYREGÉNY AZ 1930-AS ÉVEK MAGYAR EPIKÁJÁBAN

B O R I I M R E

Az elmúlt hatvan évben a fikció háttérbe szorult a magyar elbeszélő irodalomban. A háború utáni időszakban éppenséggel így van ez, miként az akadémiai irodalomtörténetből könnyűszerrel kiolvashatjuk. A fikciónak, a „kitalált” regénynek az aranykora immár elmúlt, és az önéletrajz típusú regény vált uralkodóvá. Természetesen az ilyenfajta epikus tendenciáknak előtörténetük is van, és én most a tényregényre kívánok rámutatni a tárgyiasságot igénylő prózairói áramlatok között szemlélődve. Tudom azonban, hogy előadásomat akár teljes egészében terminológiai kérdéseknek szentelhetném, hogy pontosan megmagyarázzam és meghatározzam, milyen elméleti megfontolások és milyen definíciók foglalkoztatnak. Ám meg szeretnék maradni a köznyelvi szóhasználat körében, mondván, hogy azokat a műveket figyelem most, amelyekre a *fikció* terminusa nem vonatkozik. Fontosnak tartom ugyanis mindazt jelölni, ami nem a képzelet elsődleges produktuma a regényben, hanem a kézsenkapottságnak, a már meglévőnek az ismerveit hordozza, és nagyjából az *adott élet* fogalomkörét képezi vagy képezheti. Eltekintek azonban azoktól a lehetséges elméleti következtetésektől is, amelyek a terminusban foglaltatnak mind általános, mind folklorisztikai, poétikai-esztétikai, mind pedig irodalomelméleti vonatkozásokban, legfeljebb azt tudom megjegyezni, hogy nem fogadom el azt az állítást, amely szerint az „alkotó általánosítás nélkül is rögzítheti a valóság olyan tényeit, amelyek önmagukban is tipikusak (eseményjárték, irodalom és dokumentum, tényirodalom), mert ugyan tényregényekről akarok beszélni, ám úgy látom, azokban az írói intervenció igenis jelen van és nélkülözhetetlen, mivel művészi alkotásról van szó, amely a megformáltság követelményeit is kielégíti.

Szemmel látható e röpke bevezetésben is, hogy nem biztosan célhoz vezető csapáson kezdek járni, és nincs bizalmat keltő iránytű sem a kezemben. De most mégis arra szeretném emlékeztetni konferenciánk részvevőit, hogy a három nagy elbeszélő, Jókai Mór, Krúdy Gyula és Móricz Zsigmond művészeti

alakulásának van egy pillanata, amikor a tényregény felé fordul a figyelmük, és a fikció nagymesterei a *szerepjátszó regényírást* kívánják meg. Jókai Mór esetében a Trenk-regények, a Benyovszky-regény látszik ilyen indítatásúnak, s ne zavarjon bennünket, hogy olyan művekre hivatkozunk, amelyeket a Jókai-irodalom mintegy leírt, kiiktatott a figyelem köréből, mert ezek a „bonyolultultra épülő” regényideált nem vagy alig követik, amikor Jókai engedni látszik az „objektív kontempláció” ösztönzéseinek, s mi több, már dokumentálni is akarja regényeit.

Am nem Jókairól szándékozunk beszélni, hanem Krúdy Gyuláról és Móricz Zsigmondról, mindkettejükről pedig azért, mert úgy tetszik, az 1930-as évek legelején a tényregénynek azt a válfaját alkotják meg, amely bennünket most érdekel. Jelenséggként is figyelmet keltő ez, s ha nem is döntő fordulat a modern magyar próza történetében, egy Móricz Zsigmond pályamódosításaként meg nem kerülhető, de Krúdy Gyula esetében is meg kellene állni egy pillanatra, s mondani, íme, egy nagy életmű ezekbe a tényregényekbe torkollt, hiszen Krúdy Alvinczi Eduárdja is immár Szemere Miklósként lép fel *A kékszalag hőse* című regényben!

Krúdy Gyula ilyen típusú kezdetei az 1924-es esztendőre datálhatók. Akkor bontották fel a Nemzeti Múzeum könyvtárában Podmaniczky Frigyes iratainak zárt csomagját, és a csomagból előkerülő emlékiratoknak Krúdy Gyula volt az első olvasója. Nem szabad felszínes írói érdeklődést látnunk az emlékiratok felé forduló Krúdy Gyula gesztusában és érdeklődésében. Nem a megszorult, a témát kereső író kell látnunk, amikor az az emlékiratok sorai között kutatgatva a múlt századi világot idézte meg. Arról is szó van ebben az írói gesztusban, hogy Krúdy az úgynevezett élet után az irodalomra váltott át, azaz: művészi képzelete az egyszer vagy egykor már dokumentált valóság tényeibe kapaszkodott, mintha a valóság közvetlen szemléletének ihlető forrásai kiapadtak volna. Érdeklődésének „iránya” is változott: a lét intimitásai addig a *tudni* jelentéskörével voltak kapcsolatban, és ezért irigyelte a gyóntató papokat és a bordélyházi lányokat, akik az ember életének titkait tudták meg. A *tények* kezdik érdekelni, és nem „költetni”, hanem „értekezni” akar, s a *Budapest vőlegénye* című szövegeiben van már több olyan részlet, amelyet bátran értekező jellegű szépprózai stílusúnak lehetne nevezni, minthogy Podmaniczky Frigyes báróról szépprózai tanulmányt akar írni, és ezért többek között új típusú mondatokat is teremtett. Ezekben nem érzelmi fogantatású a gondolat, hanem értelmi karaktere van előtérben, mint aki jelezni akarja, hogy tanulmánya tárgyává tette hősét. Jellemző azonban, hogy műfaját ezeknek az új regényességeknek 1926-ban és az arra következő években még nem találta meg, de rálelt, amikor kézbe vette Eötvös Károlynak *A nagy per* című művét, amelyben az író dokumentáló szándéka, közelítési módja, szerkesztői munkája illeszkedni látszik az életanyag természetéhez. Ez is emlékirat, amelyet azonban az oknyomozó szépirodalom mintapéldányaként is forgathatunk, és dokumentumregényként olvashatunk. Érdemes ezért egy pillanatra elidőzni Eötvös

Károly munkájánál, és idézni magát a jeles író: „Könyvem nem adatok tömege lesz. . . Az igazság iránt fogékony lélek nem hivatalos adatok után sóvárog, hanem az embert akarja tisztán látni a maga erejével és gyöngeségével s ama viszontagságok hű rajzával együtt, amelyek az embert közrefogják, elborítják és magukkal sodorják. De azért könyvem utolsó kötetében minden adatra, tudásom minden forrására, állításaim minden bizonyosságára rámutatok, s amennyiben szükségesnek látom: közlöm is azokat. Akadhatnak enélkül emberek, akik regénynek vagy célzatos munkának vélhetnék művemet.” Ezek után kockáztatjuk meg azt az állítást, hogy Krúdy az 1931-ben írt *A tisztaeszlári Solymosi Eszter* című művében egyenesen rehabilitálta a magyar prózairodalomban Eötvös Károly műfaját, egyben modern, s mi több: perspektivikus műfajjá is avatta, amelynek reneszánsza évtizedekkel később érkezett el. Krúdy Gyula nemcsak lemintázta *A nagy per* megoldásait, tovább is fejlesztette azokat, elmélyítette elemző módszerét, s megeremtette előadásmódját, amelyben nem költői-hangulati vonatkozások uralkodnak, hanem a tények valóságos volta. Az író feladata az ilyen regényben az értelmezés, következőképpen nem tapad tárgyához az írói figyelem és ábrázolás, ugyanis hogy észlelhessen és elemezhesen, distanciára van szüksége, amihez a készen vett regényanyag eleve az író kezére játszik. *A tisztaeszlári Solymosi Eszter* című művét írva éppen úgy ezt próbálta ki, mint a *Kossuth fia* című művének formálásakor is. Hogy tárcaregényekről van-e szó, vagy sem, ne firtassuk most, hanem elsősorban a tárgyiasság ösztönzéseire figyeljünk, amelyeket kellő módon máig sem értékelték, holott új prózaműfaj készült Krúdy műhelyében, csak éppen ez a műfaj nem „krúdys”, tehát nem is épült a magyar irodalomtörténet-írás gondolkodásába. A műfaj változásainak kutatója a *Kossuth fia* esetében fogódzókot talál a hagyományosnak mondható regényforma bomlásának vizsgálatához is: Krúdy itt szabadon szerkeszt, töredékfejezeteket alkot, mint teszi vele egyidőben Kosztolányi Dezső, amikor az *Esti Kornél*-szövegeket veti papírra.

Hogy egy, a magyar prózairodalomban újnak mondható szándék formálódott az 1930-as évek elején, azt nemcsak Krúdy Gyula itt emlegetett regényei jelzik, hanem Móricz Zsigmond pályafordulata is, aminek nyomán megszületik *A boldog ember* 1932-ben, majd az *Életem regénye* és az *Árvácska* a következő években. Ugyanannak a művészi igénynek különböző megjelenési formáival állunk tehát szemben, s talán az ebből eredeztethető sajátosságok magyarázhatják, hogy akárcsak Krúdy Gyula esetében, Móricz Zsigmondnál is jól elkülöníthető, ugyanakkor egymással jól rokonítható, nagyon is egyedi alkotásokat találunk. Azt is jelezhetjük nyomban, hogy nagyon is az író hajlamaival rímelő igény szülte művekről van szó. Az empiria szerepe az 1930-as évek elején nem epizodikus jellegű, s mi több, tartalmát és formáját adja az alkotásnak, megszabja a részletek jellegét is, következőképpen egy új írói viszonyulásformát is megkövetel, amely mind Krúdynál, mind Móricznál radikálisnak látszik, hiszen el kellett feledniük mindazt, amit regényírásukról tudtak és vallottak. A fordulat Móricz Zsigmondnál az igazán látványos, amikor Joó

György élettörténetével, életregényével a közönség elé lép. Bevezetőjében írta:

„Valami van az ember (ti. hőse) arcában, ami meglep és meghat. Mindezt a keserves nagy dolgot úgy mondja el, hogy nincs benne se lázadás, se harag. Nincs benne semmi támadás. Úgy beszél, mintha a sors kikerülhetetlen tényeiről beszélne. Ahogy az időjárásról, az elemi csapásokról szól a földművesember. Nem lehet rajta változtatni, tehát egyebet nem tehet, mint tudomásul veszi. A tiszaháti földtúró szegény ember öröklött ősi nyugalma van benne. Kuruc beletörődés az Isten akaratába.”

Ez még a hagyományos Móricz szemléleti eljárása, ilyen csattanókkal szokta regényeit befejezni. A következő mondatokban azonban már felülkerekedik önnön szemléletén, és most már így folytatja:

„Csakugyan jó volna, szép volna, érdemes volna egy ilyen embernek az életét egyszer már pontosan látni. Hirtelen elmúltak a fantázia játékból a természetlen és legtöbbször meddő ábrándozásból született írások. Itt megjelent előttem egy darab élet. Vágy támadt bennem, hogy megismerjem, megértsem és lerögzítsem ezt az életet, amely voltaképpen az egész magyar világnak legműbb és legbiztosabb, ezeréves alapja: egy paraszt élete.”

Móricz Virág közléséből tudjuk, hogy Móricz maga hogyan minősítette az éppen elkészült művét:

„Ez a könyv nem regény, ez valóság. Valóság az alapja. Valóban egy unokaöcsém mesélte el az életét. Ezt azonban én kiszélesítettem a magyar falu képévé.” Ilyen jellegű vallomást tesz majd az *Árvácska* kapcsán is: „Irtóztató könyv, azt hiszem, de a fantáziának egy sora sincs benne. Ilyen könyvet még nem írtam. Ennek a legkisebb mondata is magából a nyers életből szállott fel, mint a mocsárból a kénes gőz.”

Ha Krúdy Gyulának másik szövegek kellett az 1930-as évek legelején, Móricznak másik emberek – az alkotáshoz katalizátoroknak. Mert valóság – primer vagy szekunder, de valóság – szükségeltetik, a képzelet égő tüze nem látszik elégségesnek. A tárgyiasság szükségességéről van szó, s ennek igénye Móricznál *A boldog ember* írásakor érett be, Krúdynál pedig *A tiszzaeszlári Sołymosi Eszter* megalkotásakor igazán. Tényközlők közreműködése nélkül tehát Móricz a magyar világ e sötét szegmentumába később sem lép be, miként az *Életem regénye* és az *Árvácska* bizonyítja.

Móricz Virág szerint „Kiss Lajos etnográfus tanulmánya a Rétközről” volt a mű közvetlen ihlető forrása. De *A boldog ember* megalkotásához több olyan konkrétum kellett, amelyet nem lehetett a képzelet teremtető erejére bízni, s az emlékek világa sem támogathatta, hiszen tudjuk, Móricznak még a gyerekkora megidézéséhez is segítségre volt szüksége, például Pallagi Józsefnek, „Jósi bátyjának” az emlékeire is az *Életem regénye* írása közben. Mennyivel inkább kellett hát Joó György életsorsának előadásához a „gondos, pontos” életpadat annak, aki hatéves korában került el faluról! Papp Mihály nélkül *A boldog ember* ismert formájában nem készülhetett volna el, és elbeszélésének nyilvánva-

lón sokkal nagyobb szerepet kell tulajdonítanunk, mint amennyit a Móricz-kutatás általában tanúsítani szokott. Egyelőre feltételezésekre lehet csak utalni e tekintetben, hacsak a Móricz-hagyatékból elő nem kerülnek az eredeti feljegyzések. Bizonyos, hogy Papp Mihály nem modellje volt Móricznak, hanem társszerzője, s az is valószínű, hogy sokkal jelentősebb mértékben, mint évekkel később Csibe lehetett az *Arvácská* írása közben. Nem csupán a narrátor feladatának átruházásáról volt szó, vagy írói mimikriáról, amely az idegen életanyagot a maga művészi logikája rendszerébe kényszeríti, s megnyilatkozik az élet „fonografikus igazsága”. Közben azt is feltételezhetjük, hogy Móricz kevesebb művi beavatkozást eszközölt Papp Mihály elbeszélésén, a kapott történetek szövegén, mint amennyit az utóbbi évtizedekben a paraszti önéletrajzok közreadói eszközölnek.

A *boldog ember* törzsszövege rezzenéstelenül tárgyilagos történetet tartalmaz. Egy „antihős” önéletrajzát olvassuk, aki tulajdonképpen magának Móricznak a kritériumait sem elégíti ki, hiszen az ilyen hősöknek az olvasói-irodalomtörténeti becsülete majd csak a későbbi évtizedekben nő meg. Nem véletlenül érinti tehát a hőskérdést Móricz az utolsó beszélgetésben:

„Nézd, György fiam. Én ezt a te életedet megírtam, most újra meg újra elolvastam, s meg is fog jelenni könyvben. . . De ahogy nézem, úgy látom, az olvasók azt fogják mondani: ez az ember, amilyen derék, ügyes fiú, élelmes, okos, erős, eszes volt gyerekkorában meg legénykorában, mégis semmire se tudta vinni. . . azt fogják mondani: ez az ember mégse hős. . .”

Joggal érezte Móricz Zsigmond, hogy rendhagyó művet alkotott Papp Mihály valóságos életének az eseményeiből. Nem is vállalhatta a közvetlen előadásmódot. Úgy fogta fel tehát a hallottakat, hogy azokat az ő Papp Mihály–Joó Györgye azért vágyik „mesélni”, mert nincs módja, képessége megírni. Móricz tehát messze tartja magától Joó György élettörténetét: „Ha nem is tudjuk magunkat azonosítani az életével, éreznem kell, hogy nehéz sorsa van” – olvassuk az első beszélgetésben. Mindebből következik, hogy *A boldog ember* nem az az alkotás, amelyben Móricz az „életét tovább tudta élni”. Amikor 1935-ben könyvben kiadta, azt is felismerte, hogy amit 1932-ben csinált, az a szociografikus regény, tehát a tényregény megteremtése volt. Nem megköltönie kellett Joó György életsorsát, hanem művészileg igazítani a történetet, s mintegy végső megformáltságát kellett az írói beavatkozásnak biztosítani. Szemléleti változások éppen úgy bekövetkeznek ebben az időben, mint előadásbeli módosulások, de regényszerkesztési technikaváltások is jönnek az írói hozzáállás technikai követelményeinek hatása alatt. Nem véletlen tehát, hogy amikor az *Életem regényét* írja, nem emlékekre van szüksége, nem azokra akart hagyatkozni, hanem tényeket keresett, nem emlékezett, hanem elemzett, és akkor akart valóban tárgyilagos lenni, amikor nagyon is személyes lehetett volna. Analitikus művészi szándékát kell tehát hangsúlyoznunk, ebből következően pedig cím szerint emlegetett műveit egy majdnem egységes, s nagyméretű tárgyi-lélektani tanulmánynak tarthatjuk.

Móricz „tényirodalmának” változatai törvényszerű epizódját adják egy nagyarányú művészi pálya egy szakaszának. Hiba lenne azonban Móricz vagy Krúdy törekvéseit az 1930-as évek elején divatossá lett és a szocialisták népszerűsítette dokumentumirodalommal hozni összefüggésbe, mint tette Czine Mihály, vagy emlegetni Kassák Lajos „külvárosi regényeit”, mint ahogyan Mezei József emlegette Hemingway és Steinbeck nevével egyetemben. A korigény sugallataival természetesen számolnunk kell, de azzal is, hogy magyar irodalmi hagyománnyal sáfárkodtak, amikor a tényirodalomba sorolható műveiket megalkották.

Petr Pšarík, Csehszlovákia

RÉGI DOLGAINKRÓL (VIII.)

HERCEG JÁNOS

Költőkön és vezércikkeket írogató dühös újdondászokon kívül, mint már mondtuk, szerb szépasszonyok felvonulási területe volt a Só utca. A szőnyegszövő üzem, amelyet szövetezeti igyekezettel tartottak fenn, s a nemzetiségi párt politikai támogatásával, mint akik tudták, hogy egy kis néptöredék csak úgy maradhat meg, hogyha sajátosságait tárja a világ elé, a szerb úrinők találkozóhelye volt. Amolyan zombori Gerbeaud, ahol traccsolni lehetett, híreket kapni és adni, egymást pukkanítani, és közben szép és nemes cél érdekében munkálkodni. Nem ők dolgoztak. Ők csak felügyeltek. Tapasztalt sztapári asszonyok és kültelki lányok ültek a szövőszékek mögött.

Mert ahol véget ér a Só utca, és a szerb korzó következik, kordonként húzott határvonalat a körút város és falu, hogy ne mondjuk: vidék és nagyvilág között. Összehajló lombok, gondosan ápolt sétányok enyhítették a kordon szigorát, de azért mindenki érezte, hogy ami utána következik, az már az úri világ. Az egymásba karoló lányok, akik két szőlamban énekelve jöttek a Hunyadi utca felől, ami tudvalevőleg a legsötétebb Prnjavor volt, miközben a legények messziről zümmögve s mély hangon kísérték őket, a körútra érve már elhallgattak, s úgy jöttek a városba csendesen és megilletődve.

Pedig ott, a Só utcával szemben, mint egy dacos tiltakozás, a külváros peremén, s mégis a főutcai forgatag felé fordulva, tüntetően és kihívóan, vörösréz kupolákkal, lekerekített neobarokk erkélyekkel, tölgyfa kapuval, kagylódíszekkel és karcsú balusztrádokkal körülfuttatva ott állt a századforduló idején épült Krónits-palota. A nagy és viharos, nem kevésbé sötét múltra visszatekinthető szürke palota, mint valami hatalmas születésnap tortája, úgy ült három utca közé, s minthogy minden túlzott volt rajta, fenyegetését se lehetett komolyan venni. Mert lehet a parvenü kegyetlen uzsorás vagy véres kezű gyilkos, abban a pillanatban, amint nem az, csak mosolyogni lehet rajta.

Csakhogy egy kisvárosban idő kell, amíg észreveszik azt, ami talmi. A Krónits-palota is sokáig imponált, s tulajdonosának, aki egy gazdag bocskoros fia

volt, de jómaga már ügyvéd, ez a palota még külön tekintélyt adott. Rossz nyelvek szerint a palotának is némi része volt abban, hogy építőjének lánya, Krónits Mici egy bárónak, Rajacsich Vladimirknak lett a felesége. Pedig hát Mici baronesse-nek egyéb érdemei is lehettek. Mikor mi megismertük, csak az erélye maradt meg, az ellentmondást nem tűrő nagy hangja, amit mint egy jerikói kürtöt szólaltatott meg az utcán, s a legnagyobb forgalomban. Crnjanski azonban még emlékezett azokra az időkre, amikor fiatalasszonyként úgy fordította meg hóféhér lipicai paripákból álló négyesfogatát Vukovár főterén, ahol Rajacsich báró főispán volt, mint egy legyezőt. S állítólag oly szép volt, hogy Ischben Ferenc József is megfordult utána, a legközelebbi fogadáson pedig külön is kifejezte elismerését a bárónak, hogy ilyen szép asszonyra tett szert.

De Mici baronesse nem volt hálás természet, mint azt a későbbiek is bizonyítják majd. Az első világháború alatt egy ünnepségen, ahol főispán férjével az első sorban ült, tábornokok és főpapok között, a Gotterhallte kezdetén hangosan kiáltott rá az urára: „Üljön le, szerencsétlen! Ez nem a maga himnusza!” Persze, táviratilag azonnal leváltották Rajacsich főispánt.

Némi ügyességgel ezt az aktust kamatoztatni lehetett volna a háború után. De Mici baronesse lenézte az új urakat, s azt mondta: „Kanászokkal nem álunk szóba!” Mivel pedig a főúri udvartartáshoz nem volt elég a főispáni fizetés, minden vagyonuk elűszott. Csak a palota maradt meg, a nevetségesen hívalkodó, sötét és hírhedt „Krónics”.

A húszas évek második felében diákothont rendeztek be a palotában, s Mici baronesse az újsághirdetésekből nem mulasztotta el hangsúlyozni, hogy „a növendékek előkelő, úri nevelésben részesülnek”. De akkor már az se volt érdekes Zomborban. Azonkívül szolid polgári helyeken a koszt-kvartély valószínűleg olcsóbb volt, s a diákembert sem feszélyezte az úri bonton. A palotát el kellett adni, és Mici baronesse a második világháború után szegényházba került.

Ott azonban külön bánásmódot követelt magának, a jelek szerint sikerrel. A vele egy kenyérré került öreg mosónők és más szegény asszonyok méltóságos asszonynak szólították, ő meg télen-nyáron hóféhér kimonóban, fehér turbánnal a fején, füstölgő cigarettával a kezében, botra támaszkodva járta az utcákat. S persze, itt se kímélte a rendszert, hangosan szidva az utána szaladó, csúfolódó gyerekeket, a legmagasabb állami szerveknek is juttatott trombitahangján nem egy hízelgőnek éppen mondható megjegyzést. De nem bántották. Hozzá tartozott a város színéhez, mint egy letűnt világ utolsó villanása.

*

Zombor a megosztottságában volt kisváros. Ahogy a régi falvak oszlottak felvégre és alvégre, legtöbbször a társadalmi különbséget is kifejezésre juttatva, úgy szabódott széjjel Zombor még nemzetiségi részekre is. Nemcsak gazdagokat és szegényeket különválasztva, hanem nemzetiségeket is.

Itt azonban megint el kell időzni egy kicsit, minthogy a nemzetiségi osztódást az egyház dirigálta. Hiába beszéltek szerbek és bunyevácok ugyanazon a nyelven, a valláskülönbségek sokszor engesztelhetetlen ellentéte olykor egészen érthetetlenül fordította őket szembe egymással. Például a magyar szabadságharc idején! Pedig hát a szabadság felragyogó fénye képes volt homályban hagyni anyanyelvet és származást, vallást és felekezetet, s olyanoknak is követniük kellett, akik saját népükkel voltak kénytelenek szembefordulni. Egy Damjanichnak és Knézichnek, és Schweidelnek, Leiningennek és Pöltenbergnek! Magyarul se tudó jöttment idegenek, kaftános lengyel zsidók áldozták életüket a magyar forradalomban a szabadság ügyéért.

Zombor német és bunyevác társadalma ugyancsak magyar zászlók alá állt a császári osztrák és horvát seregek ellen harcolni, melyeknek első soraiban szakállas pópák emelték magasra keresztyüket, népük félreértett szabadságvággyával a reakció táborába sodródva.

S könnyű lenne azt mondani, hogy már korábban is nyilván az egyház választotta széjjel a város népeit, úgyhogy külön éltek, elhatárolt, zárt negyedekben és közösségekben, külön társadalmi szervezetekben. Még csak nem is elenségesen, de szigorúan betartva a távolságot, s féltékenyen őrködve a maguk sajátosságai fölött. Megalakult a Magyar Olvasókör, s a következő esztendőben a Srpska čitaonica, hogy csupán egy példát mondjunk.

Csakhogy a katolikus egyház, ellentétben a pravoszláv nemzeti egyházzal, a magyar államisághoz igazodott, s így a más vallásúak, a protestánsok és zsidók zavartalanul maradhattak meg a magyarság soraiban. S amire II. József nem volt képes, egy általános polgári közösségben megszüntetni a népek közötti ellentéteket, azt a Bach-korszak kísérte meg a céheken és más érdekközösségekben belül. Így alakult meg, igaz, már a kiegyezés évében, de minden nemzeti hangsúly nélkül a Polgári Kaszinó.

Talán az egész régi városról elmondható, amit a zombori állami főgimnázium történetírója, Jeszenszky Dezső 1896-ban az iskola diákjairól írt: „Szerbek és nem szerbek intézetünkben két elkülönített társasági kört képeznek kezdetről fogva. Nyílt ellenségeskedés nincs közöttük, de benső barátság sem. Megférnek egymással, de elkülönödöttségük tudatával”.

A nagy nemzetiségi vízvázalató a „szerb körút” volt. A Bajai útról a Konyovics utcáig még lármás és forgalmas részével csöppet sem éreztetve a zárkózottságot, onnan azonban már halkán és előkelően vonulva tovább sétányaival és kettős fasorával egy merőben más világ légkörét árasztotta. Hosszú, frontra épült úriházak sorakoztak itt, s télen, ha megjelent az újvidéki szerb színtársulat, hogy a magyar színészekkel felváltva tartsa meg előadásait, Szent Száva ünnepén, éjfél körül csengettyús szánok suhantak a zúzmarás fák alatt a közönséget és a színészeket szállítva haza éjszakai nyugovóra. És egy ösztövért tanító, bizonyos Blagojević indult el esztendőkön át minden délután a körútról nyíló utcából, hogy szokásos sétája közben köszönthesse a költő Laza Kostićot: Sluga sam pokoran! – amihez még kopott cilinderét is mélyen megemel-

te. Huszonhét éven át volt a *Golub* című gyermeklap szerkesztője a nyurga tanító, s miután egy alkalommal vett magának annyi bátorságot, hogy a komor költőt megszólítsa, és lapja számára verset kérjen tőle, amire azt a választ kapta, hogy majd egyszer arra is sor kerül, kitartóan köszönetet Kostićnak, aki azonban szóra se méltatta többé. Mert szerelmes verseket mégse adhatott egy gyermekújságnak, márpedig ő vénségére a szerelem gyötrelmétől szenvedett. A szerkesztőnek meg kellett elégednie ismeretlen fiatal költők költeményeivel, többek között Aleksa Šantić és Jovan Dučić verseivel.

És bár emléktábla ma sem jelzi, akkoriban, a századforduló idején még mindenki tudta, hogy innen szöktette meg, a szerb körútról egy végzetes hajnalon Milka Grgurovát a színtársulat igazgatója, hogy a belgrádi nemzeti színháznak is meg legyen évtizedeken át a maga csodálatos tragikája. De hát emlékkörzésben sose volt valami nagylelkű a város. Még jó, hogy a gyereklap vékonypénzű szerkesztőjéről nem feledkezett meg, s az utcát, ahonnan a szerb körútra jött, róla nevezte el.

*

Nemcsak Laza Kostić andalgott tehát a szerb körút sétányain, a földbe ásott padok között, melyeken tamburát pengető vagy leckét magoló preparandisták üldögéltek a bicskával bevágott szíveknek támaszkodva. A költőknek egész se-rege megfordult a szerb körút fái alatt, s ha igaz, hogy a régi szerb irodalom bölcsőjét Magyarországon ringatták, akkor hát ez a bölcső néhány lökést itt is kapott, Zomborban.

Csak a szemünket kell lehunyni, hogy a literátorok egész sorát lássuk felvonnulni. Avram Mrazovićtól kezdve, aki az első szerb nyelvtant megírta, s akinek munkájára később Vuk építette rá a maga alaposabb, népi gyökereken át táplálkozó grammatikáját, egészen Miloš Crnjanskiig, csakugyan mindenkinek volt valami köze Zomborhoz.

Mrazović jogászból lett literátor, és a szerb iskolák főfelügyelője a régi Magyarország déli részein. 1820-ban még vörös talárban látjuk abban a bünperben, amely Varga Jozefa és szerelmese, Tamaskovics János lefejeztetésével végződött, mivel galád módon megölték az asszony hites urát, Kórits Antal városi díjnokot. Mrazović volt az a bíró, aki, miután a bíróság kegyelmi tanácsá alakult, a vádlottak elé lépett, s „Ófelsége, a király nevében!” felkiáltással eltörte a kezében tartott fekete pálcát, és a halálra ítélték lába elé dobta, annak jeléül, hogy kegyelmi kérvényüket elvetették. Aztán rizспорos parókát nyomott a fejébe, mivel a jozefinizmus divatja még nem múlt el egészen, s a szerb iskolák mindenhatója lett. Mintha a nemzetiségi oktatás már akkor is legalább akkora és annyira jogi kérdés lett volna, mint filológiai, s neki a jelek szerint mindkettőhöz megvolt a képesítése.

Jovan Dučić, akit Trebinjéből küldtek fel a magyarországi városba, hogy kitanulja a tanítóságot, nem levélben kereste fel a *Golub* szerkesztőjét. Szemé-

lyesen vitte hozzá első verseit, miután Hercegovinában maradt barátait, Šantićot és Ćorovićot is beajánlotta a szerkesztőnek.

Pár évtizeddel később egy fiatal tanár, Vasa Stajić róttá hosszú lépteivel a szerb körutat és mellékutcaít. És itt indított el egy folyóiratot, amely *Novi Srbín* címmel a modern, demokratikusan gondolkodó, a szocialista eszmékért lelkesedő nemzedéknek szeretett volna az orgánuma lenni. A szerb irodalomtörténet megalapítója, Jovan Skerlić írt cikket a lapjába *Svetli dani* címmel, valószínűleg politikai tartalommal, mivel a belgrádi szocialistáknak volt egyik vezetője, mindaddig, amíg a pártból ki nem zárták, mert nem volt hajlandó önkritikát gyakorolni, s visszavonni, amit egyszer mondott. Isidora Sekulić a kultúra nacionalizmusáról írt, gyaníthatóan azt a nyugtalanító kérdést feszegetve, ami a kisebbségek művelődésében azóta is fel-felbukkan. De őt nemcsak nemzedéki szolidaritás fűzte Stajićhoz és Skerlićhez. A városra is nosztalgiaival gondolhatott. A szerb körútra, amelyet preparendistaként volt alkalma megszeretni a tamburázó és halkán éneklő diákok között elsielve, hogy aztán ő is Pestre menjen, a tanárképzőbe, s a Thököliánum növendékei közé, ahol majd az említett Skerlić tartja meg óriási hatású előadását a délszláv eszmék demokratikus célkitűzéseiről, amelyekből persze a pár évvel később létrejött S–H–S Királyságban nem lett semmi.

Nehéz sorrendet tartani az egymásra következő évtizedekben, mivel minduntalan a fontosabbnak tűnő személyek és események jutnak eszünkbe. Platon Atanacković például, aki Kossuth politikájához húzott, ugyancsak innen indult el, hogy a szerb pedagógiai irodalom alapját megvesse, s Vuklak hadakozzék a „birkapásztorok nyelvének” bevezetése ellen. Akárcsak a város másik jeles szülőtte, Hadžić-Sveti Jovan, a *Letopis* és a Szerb Matica egyik megalapítója, aki még írói nevének kezdőbetűit is a szerbek csúcsszervezetének betűiből vette: Milo Svetić. Ő ugyan nem kelt olyan kétségbeesetten a szerb irodalmi nyelv védelmére, mint Atanacković, de annál ragyogóbb filippikákkal válaszolt, amelyek annak ellenére is érdekesek és izgalmasak voltak, hogy nem volt igaza.

Szóval, messzire vezettek az utak a szerb körútról. Időnként valaki magyarnak eszébe jutott ugyan, hogy azért nincs egészen rendjén, ha a honi szerb írók olyan szorosán együttműködnek a határokon túli társaikkal. De az ilyenről csakhamar kiderítették, hogy sovíniszta, s egy ideig megint nem állta semmi útját az azonos nyelvű szellemi élet természetes vércseréjének.

*

Vissza kell fordítani eredetire, és Ravangradot mondani, hadd tudja a mai olvasó, hogy Veljko Petrovićról lesz szó. Mert ez az ő birodalma volt. A Mihajlović testvérek iskolájától kezdve végig a Csonoplai úton, a fekete vaskerítésig, amely mögött a lehangosabb zomboriak is elhallgatnak, csupán a koldusok gajdolása hallatszik, s elkeseredett veszekedésük, amikor a temetés

után kiosztott pogácsából s a közējük dobott hatosokból, fillérekből és dinárokból nem jut mindegyiküknek egyformán. Ő persze életük történetét is pontosan tudta a temetőkert szegényeinek, s ezt a pontosságot, irodalmi szóval: a realizmusát dicsérte utolsó kritikái széljegyzetében Skerlić is, mielőtt meghalt. A fiatal szerb elbeszélőt köszöntve, aki egy idegen környezetből érkezett, mint annyian a Balkán-háború idején, épp ezért eredeti volt és modern. Hogy Mikszáth hatását is magával vitte a határon át, abban az időben, amikor már Bródy Sándor teremtette újjá a magyar prózát, azt a Száván túl nem vették észre.

Mert ő mindenekelőtt az idegenséggel volt új, amit természetesen nemcsak stílus és hangvétele sugárzott, s az oldottabb és könnyedebb előadás, de nem kevésbé az alakok egzotikuma. És a sajátos táj, a város merőben más struktúrája. A nyelvezet, amelyben benne volt a deákos dikció lejtése és a magyar anekdota öblössége. Mindez az idegenség ingerével hatott, akárcsak az itteni pópák csuháján a sujtás és vitézkötés, úgyhogy már messziről meglátszott minden átkos prékóiságuk. Hogy már fiatalon a Fekete Hattyú epithetonjával emlegették a Három Kalap bohém asztalainál, arra aligha csupán haja színével és nyurga alakjával szolgált rá Veljko Petrović.

Kedvesen meghitt és ismerős csak a vajdasági szerb olvasóknak volt a Petrović-novellák játéktere, Ravangrad. De azok aztán az ifjúság utáni nosztalgiával zárták a szívükbe a folytonosan visszatérő Aranygerenda utcát, a szerb körút hallgatag lakóit s a padokon zümmögő diákokat, akik jóval Gavrilo Princip merénylete előtt félhangosan dúdolták: Kiša pada, Mađarska propada, úgyhogy a levegő is súlyosabb lett a lehajló lombok alatt, és az idegenség a város más negyedei s a más ajkú lakosság felé még inkább megnőtt.

De hát ki tudta volna akkoriban Zombor többi városrészében, hogy Petrović esperes fiatalabb fia, aki elegáns megjelenésével oly élénk feltűnést keltett a pesti Duna-korzón, a költői transzpozíció jogával elkeresztelte korai novelláiban a várost, mint előtte Papp Dániel, vele egy időben pedig Kosztolányi Szabdkát, s utána Sztankovics főmérnök fia, aki Sárszegnek nevezte Zombort, nem gondolva rá, hogy a nyomdászok játékos kedve majd egészen triviálissá teszi a szót az „sz” és az „s” felcserélésével!

A fiatal szerb elbeszélő azonban nemcsak a divatnak engedett, hanem a kényszernek is, hiszen a valóságot írta. Élő alakokat vonultatott fel, akiket oly könnyű volt felismerni. Popovics Julcsikát és Čordar Đokót, például a lengő szakállú levéltárost, és Lalošević Jašót, aki a békebeli bíróság Maširević-tanácsa előtt, miután elmarasztalták, hangosan dörmögte: Bo vas otac! – Mire az elnök ártatlan képpel fordult a tolmácshoz: Mit mond az alperes? – Alázatos tisztelettel fellebbez! – felelte Čordar Đokó, és a szemé se rebbent, minthogy tökéletesen kiismerte magát a kétnyelvűség gyakorlatában.

Ami azonban humor volt ezekben a ravangradi novellákban, azt a honvány enyhítette meghitté és meleggé, mivel Skerlić hiába ütötte lovaggá az ifjú novellistát, az idegenséget erősen érezte vele. Ott kellett megtanulnia, a ki-

sebbségi író bőrn érezve, hogy vannak helyzetek, melyeket innen is meg onnan is idegenkedve s tartózkodóan ítélnék meg. Ha van politikum az írásai-ban, márpedig nagyon is van, akkor innen ered, s ami elérzékenyedett líra bujkál a sorai között, még később is – a Miska öregbéresben, s a Magyar Pistában –, az a nosztalgia, a hazavágyás elégiája. Mert akárhogy áthatotta az egyesülés vágya, s a délszláv álom, ez az életművében szűkre szabott kisváros, Ravangrad volt az ő igazi hazája.

Talán nem is baj, hogy szülővárosában kocsmák őrzik az emlékét. A régi Zombor, a tenyérnyi Ravangrad hangulata még leginkább ott térhet vissza, kicsit a sírva vigadás rózsaszínű ködéből, kicsit a valóságból megjelenve, mint minden, ami szép volt és igaz volt, és elmúlt örökre, mert elszállt fölötte az idő, s becsukta mögötte sötét kapuját a történelem.

*

Azok a kórusban zümmögő és tamburázgató diákok a szerb körúton és a megosztott város keleti részén csupán vendégek voltak Zomborban. Három, később négy évre jöttek a Monarchia szerblakta részein kívül a Nišava, a Morava, a Drina vidékéről, sőt a Fekete Hegyek országából is, ahol Nikita fejedelem amolyan kis fogadást rendezett egy-egy tanítójelölt hazatérésekor. Elkávézgatott vele a fejedelmi konak melletti kafanában, később még biliárdozott is velük, mert a zöld posztós asztalt ugyancsak ezek a diákok tették divatossá Cetinje környékén. Hogy mi újság a „svábok” birodalmában, hihetőleg afelől is érdeklődött, meg talán, hogy mit csinál a költő, Laza Kostić, aki öt éven át szerkesztette az első újságokat nála, csak a végén már nem volt hajlandó eltűnni, hogy a fejedelem a szerkesztésbe beleszóljon. Akkoriban a költők és szerkesztők még sokat adtak magukra.

Olyan volt ez a három-négy esztendő Zomborban a délről jött diákoknak, mint valami diplomáciai tanfolyam, azonkívül persze, hogy a szintaxist is meg kellett tanulni, s felelgetni a pópának mise közben a szentély tömjénfüstös zugából, mikor rázendített a Gospodin pomilujra. . . Ha szükség volt valahol a civilizáció újdonságaira, arról is hírt vihetett a preparandista.

Minket, ilyen messziről és ennyi viharos történelmi változás után, természetesen az érdekelne, hogy mit mondtak odahaza a városról, a lakosságról, a felsőváros iparosairól s az urakról, akik kellő önérettel vonultak a városháza és a vármegyeháza felé, miközben a hátuk mögött tintanyalóknak nevezte őket a nép. . . Mit mondtak a magyarokról? Hogy gőgösök? Hogy fennhéjázók? Hogy lenézik a Prnjavor szegénységét? Mármint az urak, persze! Rigómező után egy darabig még igricek, guszlárok felváltva regéltek a közös hősről és közös áldozatokról. A magyar szabadságharc után, még inkább Bosznia okkupációja előtt már elhallgatott az ilyenfajta ének.

És mi lett volna, ha kevésbé sétálnak peckesen az urak a hivatalokba, köztük a pravoszlávok is, de azok is magyar uraknak látszottak messziről! Mi lett

volna, ha tudomást vesznek a szerb tanítóképzőről? Mi lett volna, ha megpróbálják megnyerni ezeket a diákokat, felismerve tanulóéveik külpolitikai jelentőségét? Mint ahogy a század végén Kállay Béni sugalmazására szerb ösztöndíjasokat vittek a budapesti Barcsay-gimnáziumba. Igaz, hogy onnan került ki később a hírhedt magyarfaló belügyminiszter, Stanoje Mihaldžić, de Németh László fordítója is a Barcsay diákja volt!

De hát kis népeknél a rokonszenv és ellenszenv erői másképpen hatnak, mint a nagyoknál. És a saját történelmüket sem ők tervezik. Hogy miként alakul egymáshoz való viszonyuk, nem mindig rajtuk múlik!

Na, mindegy most már! Elég az hozzá, hogy nem vettek tudomást egymásról, illetve nagyon gyanakodva, sokszor indokolatlan megvetéssel néztek egymás felé a szerb körütről és a város nyugatibb részeiből. Hivatalos jelentésekben egyszerűen elhallgatták a szerb tanítóképző létezését, minthogy az a görögkeleti egyház hatáskörébe tartozott. Hogy milyen óriási jelentősége volt politikai téren is több mint száz éven át ennek a szerb kulturális intézménynek magyar területen, senki sem vette észre. Csak a gyűlölködés maradt a megosztott város értelmiségi táborai között, s csupán irodalmi téren próbáltak légihidakat építeni egymás felé.

A diákokat arra oktatták, hogy csak Istennek tartoznak és a császárnak, másra nem kell tekintettel lenniük. Így történhetett, hogy Margalits Ede mint a szerb iskolák kormánybiztosa minduntalan kénytelen volt emberfeletti erőfeszítéseket tenni, hogy megmentsen egy-egy diákot, vagy tanárt, de magát az iskolát is.

Mintha azonban a megosztottság is Isten és a császár műve lett volna egy olyan korban, amikor túlvilági hatalmagnak sorsdöntő szerepet tulajdonítottak. És visszanézve erre, újólág megállapíthatja az ember, hogy el kellett tűnie ennek a világnak a város életéből is, hogy majd új nemzedékek keressék egymáshoz az utat a körúton belül és azon túl is, miközben a tamburaszó éppoly messziről hallatszik a körúti fák alól, mint a gimnázium magyar diákjainak éneke – mert a szerbek ettől távortartották magukat – március tizenötödikén, amikor kokárdák alól zengte a kórus a dalt, mintegy a világnak is hírül adva, hogy: Esik eső karikára, Kossuth Lajos kalapjára. . .

*

Lassan már közhely lesz a fiákernek nevezett konflis és a bogyoit hullató celtisz mint zombori különlegesség. Közben ez a fajta bérkocsi általában a magyar városok tartozéka volt, s ott sorakozott sokadmagával már a múlt század végén a pályaudvarokon, helyet kérve az irodalomban is Jókaitól kezdve Kiss Józsefen át Ady Endréig. A magyar impresszionisták képein is akkor jelent meg, amikor már nemcsak rétet és mezőt, hegyet és völgyet tartottak érdekes témának, hanem a városi utcákat és tereket is kezdték festőinek látni. Persze ez a témakör is Párizsból indult hódító útjára. Lislely és Toulouse-Laut-

rec között a festők egész serege szólaltatta meg az utca és az aszfalt, sőt a nyilvánosházak költészetét. Csak Zomborban nem vonzotta sokáig a festőket. Juhász Árpád a délibábot leste, miközben egészen ezoterikus lírával jelenítette meg a messzi látóhatárt, selymes párafelhőkbe burkolva a magányos jegenyét; Singer fényképész festővé lett tanítványai: László Fülöp és Kálmán Péter pedig megtartották a mesterséges műtermi megvilágítást akkor is, amikor az egyik már uralkodókat és pápákat festett, a másik meg a müncheni akadémia tanára lett. De hát miként a költészetben, itt is a téma keresi magának a művészt, aki majd híven és festőien kifejezi. A fiákeres ló sokáig lógatta bús fejét, s a bogyfák ugyancsak megöregedtek, kemény és szívós testüket görcsök és dudorok, csomók és hegek lepték el, mire megérkezett a festőjük. És aztán lassan a közönség is, persze, amely ennyivel is megelégedett Zomborból.

Mi is a széles utcákat dicsértük, és a lehajló lombok pados sétányainak romantikáját, tökéletesen meglepedkezve azokról a tenyérynői oázisokról, amelyek a körúton kívül, Zombornak már egészen vidékies városrészeiben bukkantak fel váratlanul: a csöppnyi parkocskákról, padokkal és bokrokkal és ugyancsak mélyen lehajló fákkal körülállva, diszkrétén és regényesen elrejtőzve a forgalom elől, s elrejtve a kíváncsi tekintetektől azokat, akik ezt megkívánták tőle. Az Apatini úton például, ahol az utca végén egyszerre kiszéleledt a faszor, s egy sóhajvásznai idő után megint bezárult. De sétány kanyargott benne, s körbeültetett hibiszkuszbokrok szigete, földbe ásott padokkal s a tisztáson gyöngyörű pázsittal.

Aztán a Bezdáni út és a Zöldfa utca sarkán, a selyemtéglás kocsmá és a mézszárszék, valamint a Vancsek Béla műhelye közötti háromszögben az a kis park, ahova még a gramofon hangja is behallatszott, ha jó kedve volt az öreg mesternek, és kitette a tölcseért az ablakba, az erősen lejátszott lemezzel, hogy Király Ernő recsegő tenorján elénekelje a divatos dalt: Lárifári, nem kell várni, frissen jó a csók. . .

És volt egy ilyen miniatűr park a Könyök utca sarkán, a sárgára festett régi iskolánál, az egész bicskás Szelencsét megszelídítve a bokraival, halk poézist árasztva maga körül, úgyhogy az elátkozott költő, Somlyó Zoltán verse jutott az ember eszébe, ha arra ment:

*A szűk Könyök utcán hazamegyek,
most hajnali három óra.
Istenem, vezess a jóra!*

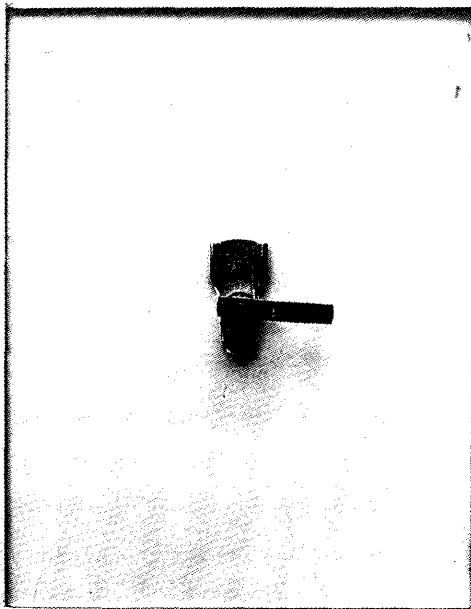
Akik a zombori Könyök utcán mentek haza, s nem a pestin, mint a költő, a korhely kőművesek és cserapezők, mivel ez az ő hazájuk volt, persze nem verseket szavaltak, hanem kurjongattak vagy káromkodtak, vagy szidták az aszszonyt, aki szipogva követte őket, mert úgy kellett hazacsalni az urukat a kocsmából. Mindez azonban semmit sem vesz el a parkocská költői hangulatából.

És felüldülés volt a Szontai út és a Schweidel József utca sarkára érni, ahova

szintén beélt az egykori városrendészet egy ilyen kicsike kis arborétumot, megint csak paddal és sétánnyal, a Markovics fakereskedő háza előtt, akiről később kiderítették, hogy tulajdonképpen gróf, s ezért nem illik, hogy tragacson tolja haza a vágott fát a vevőknek, amivel ő persze nem törődött, mint ahogyan az ember, ha fiatal volt, az utcákat se látta, a parkocskát se, csak a hangulata vette be magát a tudata alá, miközben a szép barna lányt várta, aki már jött is feléje, kicsit mindig fátyolos tekintettel, míg hosszú léptei fölött a kockás szoknyája harangozott felejthetetlenül. . .

És sorolhatnánk tovább a csöppnyi parkokat, amelyek közül csak egy maradt már meg, a Konjović utca sarkán, mintha csak ott tudtak és mertek volna emlékezni, a Prnjavor bejáratánál, az elesett hősről se feledkezve meg egy szerény kővel.

De hát minek folytatni! Az egy másik város, s egy másik világ volt, amikor a természeti szépségnek ilyen apró meglepetéseivel örvendeztették meg a zombori polgárt, akárcsak a velenceit a csöppnyi terekkel, s hogy eltűntek, talán nem is sajnálja már senki. . .

Philippe Gronon, Franciaország

GRÓF ESTERHÁZY JÁNOSRÓL

Napló

PAL' O BOHUŠ

A börtönkórház várótermében ültem egy ládán, törődött, gyűrött voltam és lázas, amikor odalépett hozzám egy középmagas, sovány rab, a háta hajlott, a haja őszülőfélben. Ötven körül lehetett, járása feltűnően imbolygó volt. Már tudta, akár a többiek, hogy jugoszláviai vagyok, és egyre kerülgetett, kissé habozva és zavartan, csak hogy szóba elegendhessen velem.

– Valami nagy bűne lehet, hogy Kellerrel egy cellába került. Nehéz ember! Idővel talán mégis áthelyezik önt.

Kicsit később, séta közben megtudtam, hogy aki a váróban megszólított, nem más, mint gróf Esterházy János, a híres arisztokrata család sarja, melynek tagjai az Osztrák–Magyar Monarchiában kiemelkedő tisztségeket töltöttek be. Őt 1945-ben foglyul ejtette a Vörös Hadsereg Dél-Szlovákiában, majd a Szovjetunióban tíz kemény, a Gulagon letöltendő évre ítélték. Őtől ebből Novaja Zemlján élt meg, azután a Szovjetunió kiszolgáltatta Csehszlovákiának, ahol halálra ítélték ugyan, de – valószínűleg súlyos tüdőbaja következtében – kegyelmet: életfogytiglanit kapott. A két háború között, a harmincas években a Népszövetségbeli Magyar Liga elnöke volt Genfben, ám Csehszlovákiában, illetve Szlovákiában is mint az ottani magyarság képviselője fontos szerepet játszott. Az Esterházyak különben igen szerteágazó családfája két főágra szakad – a grófnő és a hercegire. A XX. század elején négyszázhuszonegy-ezer hold földet birtokoltak, s akkoriban Európa legnagyobb földbirtokosai közé tartoztak.

Esterházy Imre esztergomi érsek 1740-ben Pozsonyban megkoronázta Mária Teréziát, Esterházy Ferenc pedig horvát bán volt 1783-ban. Csak Esterházy János végezte el a közgazdaságtudományi egyetemet, több nyelven beszélt, és a második világháború végéig Nyitraújlakon, Szlovákiában élt, ahol több mint háromezer holdat birtokolt.

Néhány nap múlva, amelyet egy oswiecimi SS-őrrel töltöttem, a börtönfelügyelőség áthelyezett a szomszédos, nagyobb kórterembe, ahol mintegy ötven

beteg lehetett, köztük Esterházy is. Két hónapig voltunk itt, majd egy súlyos betegeknek berendezett kolostorban ismét közös zárkába kerültünk.

Együttes raboskodásunk idején megismertem Esterházy életének néhány mozzanatát. Érdekes részleteket hallottam a két háború közötti és a háborús Európa eseményeiben való részvételéről is. Az egész napos bezártság egy szűk helyiségbe, mint amilyen a börtöncella, arra készíti az embert, hogy a mozgáshiányt és némely szükségszerű cselekvéseket beszéddel pótolja, s így a rabok egymás közti kapcsolata főként dialógusokban nyilvánul meg. Nemritkán dühödő viták, veszekedések robbannak ki, melyek fojtott heve nem hasonlítható a szabadon élő ember egyetlen emóciójához sem. . .

Hamarosan megtudtam, hogy Esterházy súlyos tüdőbeteg, s mivel orvos voltam, két-három hét múlva magam is tüzetesen megvizsgáltam, átvilágítottam a tüdejét, megállapítottam, kétoldali, kiterjedt tuberkulózisban szenved, hatalmas széttronszolódott felületekkel. Ez a Streptomycin következménye volt, melyet külföldről küldtek neki a börtönbe, s melyet akkoriban még nemigen tisztítottak, így szennyezettsége toxikus mellékhatásokat váltott ki. A nap java részét olvasóval a kezében, imádkozással töltötte Esterházy, mert súlyos betegségének maga is tudatában volt. Imáival keresett, lelt meg és tartott fenn valamiféle lelki egyensúlyt. Rabtársaival és a fegyőrökkel egyaránt tartózkodóan kimért volt, ami valószínűleg neveltetésének és előkelő viselkedésének eredménye lehetett. Még szemmel látható izgalmában sem emelte fel a hangját. Egyszer, már nem tudom, minek kapcsán, azt mondta, egy úriember semmin sem csodálkozik, röhög és idegeskedik, de a számlákat sem fizeti ki – mert ezt elvégzi helyette a titkára.

Nem egy alkalommal hangosan szidtuk a börtönőröket, és általában a társadalmi légkört, a bíróságot, amiért olyaná tették a börtönéletet, amilyen. Ilyenkor mindig megtalálta a megfelelő hangot.

– Emberek, emberek, mégis, mit gondoltak, mi vár magukra itt? Dínomdánom? Nem szabad naivnak lenni, és azt hinni, hogy a börtönök valaha is tetszettek valakinek. Meg aztán, nekem elhihetik, rosszabb is lehetne.

Novaja Zemljára gondolhatott, ahonnan nem sokkal előbb szolgáltatták ki Csehszlovákiának. Műfogsort hordott, mert mind kihullottak a fogai a skorbuttól még a Gulagon.

– Ha látták volna, micsoda csemege volt nekünk Novaja Zemlján tavaszfelé a zsenge fenyőág! Halványzöld, még puha, C-vitaminnal teli! El sem hinnék, mennyire ízlett a foglyoknak. Micsoda saláta! Mert a skorbutot azok nélkül a kis hajtások nélkül nem lehetett volna kiheverni. . .

Ám ha segítette is rajta a saláta, s ha meg is mentette a skorbuttól, megmaradt valami, ami emlékeztette az északi sarkkör tájékán eltöltött napokra: gyötrő tuberkulózisa. Éjszakánként majd megszakadt a köhögéstől. Gyakran azt hittem, a következő pillanatban megfullad. Rossz volt egy teremben aludni olyanl, aki így köhögött – a mi zárkában pedig többen is akadtak.

Páran a rabok közül gróf úrnak, mások képviselő úrnak titulálták Ester-

házyt, ugyanis az egykori Csehszlovák Köztársaságban meg a háború alatt Szlovákiában képviselő volt. Úgy tűnik, egészen őszintén határolta el magát az ilyenfajta megszólításoktól.

– Miféle gróf, miféle képviselő, kérem szépen! Szólítsanak úgy, ahogy önöknek tetszik, János bácsinak például.

A szlovák nyelvet alig észrevehető magyar akcentussal beszélte. Hiszen csehszlovák képviselő volt, s mint ilyen, bizonyosan gyakran használta a szlovákot a parlamenti tárgyalásokon. Ugyanígy igen korrektül beszélt németül, franciául és angolul, a Szovjetunióban pedig oroszul is megtanult. Ő maga is készségesen elismerte, hogy nyelvtudása nem valami nagy csoda, mert már kora gyermekkorától fogva francia és német nevelők tanították.

Esterházy orosztanulásáról – jó néhány évvel börtönbeli találkozásunk után – a következőket olvastam Szolzsenyicin *Az első körben* című művében: Potapov meséli (a név valószínűleg kigondolt, nem úgy az epizód):

„Amikor a Lubjankában voltam, Esterházyval egy zárkába kerültem, páros napokon én, a páratlanokon pedig ő hordta a küblit, közben oroszul tanítottam a börtön törvényei szerint, a falra írva. A születésnapjára adtam neki három gombot, a kenyérben találtam őket, neki tépték le őket; ő meg fogadkozott, soha egyetlen Habsburgtól sem kapott még jobb ajándékot.”

Azt hiszem, ez, illetve egy ehhez hasonló eset valóban megtörténhetett a Lubjankában. Emlékszem, Leopoldovban Esterházy éppen a Lubjankát emlegette, mert úgy tűnt neki, hogy arrafelé hihetetlenül sok varjúnak kell lennie. Hallotta, állítólag, a káromlásukat, és látta őket, amikor arra szállították.

Számomra az volt az érdekes, amikor a fentieket olvastam Szolzsenyicinnél, hogy ebben a mai világban – úgymond a viharos technikai fejlődés korában, amely áthatja az élet minden pórúsát, hihetetlen idődimenziókba sűrítve a távolságot – annyi különféle, nemzetek fölötti közösség keletkezik, melyeket létező szellemi, gazdasági és politikai szálak fűznek össze, hogy ebben a közöségteremtő erjedésben miért ne jöhetne létre egyfajta börtöninternacionalizmus. Ha már nekem, egy név nélküli politikai elítéltnak, lehetett egy közös ismerősöm egy távoli Potapovval, egy talán rettenetesen jelentős, de nekem ismeretlen politikai fogollyal, és ha Szolzsenyicin révén, még ha lazán és felületesen is, ugyanazon személy körül csapongó gondolataink összetalálkoztak – hát akkor mindez nem árulkodik-e valamiről, nem hökkenti-e meg az embert? Azt hiszem, tudatára ébredhetünk, hogy az elítéltek és száműzöttek gondolatai egymásba fonódnak az egész földkerekségen, s történik ez olyan mértékben és akkora távolságok legyőzésével, melyek korábban semmivel sem voltak áthidalhatók.

Vajon ez jó vagy rossz az embernek?

Nehéz erre választ adni. Egyfelől fájó valóság, a pusztán tény az, hogy a túlnyomórészt intellektuális, értelmi, bölcséleti és etikai eredetű dolgokat a nyers erőszak primitív alkalmazásával veszik számba, a társadalom intellektuálisan legaktívabb rétegeit sújtva. Másfelől ezek a meggyőzési módszerek és az állí-

tólagos reszocializáció, melyről valójában szó sincs, s melyet világszerte széleskörűen alkalmaznak, azt jelenthetné, hogy az érintettek népes tábora keresni fogja a kiutat ebből az állapotból. Az elmondottakból ítélve a dolog úgy áll, hogy ez az igen erőltetett és nem valami célravezető módszer újfajta megértést hoz létre az emberek között. Más bajának igazibb átélését. . .

*

A fényűző Magyar Étteremben az Ország Pál téren, nem messze a pozsonyi Népszínháztól – de azt hiszem, Budapesten és Bécsben szintén – akár manapság is rendelhet az ember, mint éttermi specialitást, Esterházy-rostélyost. Szabadulásom után tizenöt évvel, János bácsira emlékezve, meg is tettem ezt Pozsonyban.

Azonban 1950 novemberében, amikor vele egy cellában kanalaztam a borsódarát, a pacalt vagy a krumplit, még nemigen számíthattam arra, hogy amit tőle hallottam beszélgetéseink során, bárkinek is elmesélhetem majd. Valószínűleg ő is, már akkor, olvasóját morzsolgatva rendezte számláját az étellel.

– Mondja, kérem – kérdezte tőlem egyszer –, miféle hely az a Petróc, ahonnan ön származik? A háború alatt annyi baj volt vele, és annyit beszéltek róla, hogy csak úgy tudom elképzelni, valami kis városka lehet, tele csupa elkeseredett emberrel.

– Hát, nem tudom, adhatok-e kimerítő választ kérdésére. Nem vezethető vissza egy egyszerű, de még egy egyértelmű okra sem az én falusi környezetemnek az 1941-es események miatti elkeseredése. Sokan nemcsak hogy kétségbeestek, hanem meg is ijedtek; főleg az elején, megdöbrentek és megrémültek. . .

Nem tudom, el tudják-e képzelni két ennyire ellentétes világ találkozását, mint amilyen a mi vajdasági, szlovák-jugoszláv valóságunk és amilyen Horthy Magyarországaé volt. Nehéz volt elvárni a fiatalságtól – melyet úgy neveltek, hogy előbb ismerje meg a világot, s csak azután foglaljon állást –, hogy elfogadjon egy olyan állapotot, melyben ezt az elvet kétségbe vonták, durván eltiporták. Volt a mi fiatalságunkban egy elég eleven érdeklődés a gondolkodók meglehetősen széles köre iránt, Masaryktól kezdve Bergsonon át egészen Freudig, de Marx és Engels tanai is foglalkoztattak bennünket. Úgyszintén a legkülönbözőbb helyeken jártunk egyetemenre: a legtöbben Belgrádban és Zágrábban tanultak, de voltak közülünk Prágában, Pozsonyban, Dijonban, Párizsban is, így igencsak sokféle hatás érte a mi éledező, vidéki környezetünket.

Képzeltetik, hogy fogadták, amikor a magyar megszállók, mihelyt bevonultak, bezárták a szlovák gimnáziumot. . . A tetejében még a nyelvi akadály is létrejött, meg úgy általában más volt a felfogás, a nevelés, az életmód. . .

A rendkívüli állapot dacára igen élénk ellenállás indult meg. A jelszavak mázolását, majd a kendergyár felgyújtását a magyar hatalom kegyetlen megtorló intézkedései követték. Petrócön 1941 októberében nyilvánosan fölakasz-

tották az ellenállás nyolc legaktívabb tagját, arról nem is szólva, hogy nagy számban tartóztatták le és ítélték el a lázadókat.

Azt hiszem, bár erről sohasem beszélt, Esterházy János gróf nem szimpatizált Horthyval. Feltételezem, azért, mert Horthy a fiaival együtt cseppet sem burkolt dinasztikus terveket szövögetett. Az ilyenfajta aspirációk miatt Horthy Esterházy számára közönséges törtető volt, aki semmiféle mértéket sem ismert. Különben az Esterházyak és a Habsburgok viszonya ismeretes.

Belső fegyelmézettsége miatt-e vagy vallási-etikai kényszerből – nála főleg az utóbbi két tényező dominált – János bácsi kerülte, hogy az ilyen beszélgetések során kifejezésre juttassa véleményét, noha minden kétséget kizáróan volt véleménye. Am többnyire elhallgatta, meggyőződés szerint nem félelemből, hogy esetleg történik vele valami – a halálos ítélettől csak az életfogytiglani mentette meg –, hanem elsősorban azért, hogy megőrizze nyugalmát, még hátralévő idejét, melyet javarészt a csöndnek és az olvasásnak szentelt. Ellenben hangsúlyozott rokonszenvenvel beszélt Teleki grófról és az ő második világháborús tragikus szerepéről.

Noha a rabok beszélgetéseik során kerültek azokat a témákat, melyek komolyabb összetűzéseket válthattak volna ki – mindez rendkívüli óvatosságot és erőfeszítést igényelt, mert az elítéltek, meggyőződésüket tekintve, igen heterogén társaságot alkottak –, azok időről időre mégis felszínre kerültek.

– János bácsi – kérdeztem egy nap Esterházy grófot –, hogy lehet, hogy ön, akinek fontos kapcsolatai és megbízható értesülései voltak, Nyitraújlakon várta meg a háború végét? Nem sejtette, hogy mi lesz a sorsa magatartása, társadalmi helyzete, meggyőződése és sok más dolog miatt? Nem tudom elhinni, hogy nem utazhatott volna el, még ha az utolsó percben is, Svájcba!

– Hogy nem utazhattam volna-e el?! Persze, hogy elutazhattam volna Svájcba, még azután is, hogy a fiamat útnak indítottam. Hanem nem akartam. Volt is egy kis pénzem ott. De az a harmincezer dollár, amit letétbe helyeztem, nem lett volna elég mindkettőnknek, nekem és a fiának. . . Hát így bevártam az oroszokat Újlakon. Amikor már jól hallatszott a lövöldözés, és egyre gyorsabban közeledett a front, elrendeltem, ürítsék ki a pálinkafőző tartályát, engedjék a szeszt a közeli patakba, majd vártam, mi fog történni. Nem kellett sokáig várnom. Maga is láthatja, mi történt! . . .

Aki nem volt börtönben, nem tudhatja, mit jelent a rabnak egy levél a családjától: üzenet egy olyan környezetből, ahol az ember korlátok és kíséret nélkül járhat-kelhet, ahol nem zárják kulcsra az ajtót, és nincs rács az ablakon. . . Nem tudom, most, annyi évvel a szabadulásom után, képes vagyok-e feltárni az érzéseknek azt a viharát, melyet a szüleimtől kapott levelek (öt év alatt mindössze kettő-három) szakítottak fel bennem. Föltételezem, János bácsi Novaja Zemlján még ennél is kevesebb levelet kapott, így nem is csodálkoztam különösebben, amikor egy nap, miután levele jött a feleségétől, ünnepi hangulatban láttam.

– Valami jó hír otthonról, János bácsi? . . . Látom, nagyon jó a kedve. . . –

szólítottam meg, csak hogy valamit mondjak neki, ügyelve arra, nehogy tολakodónak tartson.

– Hát, úgy is lehet mondani, kérem. . . Férjhez megy az unokahúgom Pozsonyban, méghozzá, úgy tűnik, igen jó partit csinált!

Valószínűleg láthatta az arcomon, hogy hirtelen nem vagyok képes eldönteni, vajon egy Esterházy gróf közeli rokonának mi is lehet akkortájt Pozsonyban egy jó parti, mert kérdés nélkül folytatta:

– Talán emlékszik arra a zöldségesboltra a C. internátus mellett. Ott dolgozik egy nagyon tisztességes házaspár. Csöndes, szorgalmas, becsületes emberek. Van egy fiuk, a zenetudomány doktora, aki, ahogy a feleségem írja, fényes karrier előtt áll. . . Hozzá megy feleségül az unokahúgom. És vajon ez a hír ilyen nyomorúságos állapotban nem elegendő-e egy szemernyi jó hangulathoz?

Dehogynem, ismertem el ezt a hatalom részéről jóvá nem hagyott rendkívüli büntetésenyhítést. Csak, lám, nehezen fért a fejembe ez a hirtelen öntudatváltás, mely ilyen rövid idő alatt játszódott le az emberekben. Mert az rendjén van, hogy az Esterházyaknál Esterházán nem más volt a házi muzsikus, mint Joseph Haydn (1732–1809), s az is, hogy ő minden idők elismert művésze, de hogy egy Esterházy lányt vegyen feleségül?! El sem lehetett volna képzelni. Sem neki, sem a másik félnek. . .

Esterházy gróf tántorgó lépteivel a leggyakrabban Palásthy Károllyal, kortársával, egy ötvenéves pozsonyi magyarral sétált a kórházudvarban. Az anyanyelven kívül más közös dolgaik is voltak. Palásthy az első világháború idején mint fiatal osztrák tiszt a montenegrói fronton katonáskodott, amit gyakran, a montenegrói katonák dicséretével emlegetett. A háború után elvégezte a mezőgazdasági akadémiát Keszthelyen, a Balaton mellett, majd a két háború közt jószágigazgatóként dolgozott különféle nagybirtokokon. Húsz évre ítélték egy összeesküvésben való állítólagos részvételért. Különbén már az arcán látszott, hogy súlyos gyomorfekélyben szenved. Elég gyakran vérzett a fekélye, ő mégis szenvedélyes dohányos maradt. Persze, szenvedélyét csak annyira elégíthette ki, amennyire a cigarettaadagból futotta. Esterházy, habár nem dohányzott, átvette a maga fejadagját, csak azért, hogy azután Palásthynek ajánlódkozhasssa, ha az kifogy a szívnivalóból.

A Palásthyak melleseleg Szlovákiában jogászfamíliaként ismertek. Palásthy Károlyról nem csak azért írok, mert büntetésem javarészt vele ültem le Leopoldovban és Illaván, hanem azért is, mert 1967-ben, tizenkét évvel csehszlovákiai szabadulásom után meglátogatott a feleségével Sokobanján Herceg Noviba tartó útja során. Nemcsak Esterházy gróf emlékét idézte fel bennem akkor, hanem sok más közös rabtársunkét is.

János bácsi, azaz Esterházy gróf aznap különösen beszédes kedvében volt, ami nem valami gyakran fordul elő. Talán az időjárás megállapodása miatt gyötörte kevésbé a köhögés. A Novaja Zemlja-i viszonyokról beszélt, azt a súlyosbító körülményt emlegetve, hogy a táborban a politikai elítélteknek együtt kellett élniük a köztörvényes bűnözőkkel.

– Ha nem találta fel magát az ember, ha nem fogadták be a politikaiak, és nem védték meg, megtörténhetett, hogy eltűnt egy-egy ruhadarabja, akármilyen értéktelen, szakadozott volt is. S ez, mivel tél volt, könnyen lehetett az utolsó vesztesége. A bűnözőkre viszont nem szabtak ki halálos ítéletet. Akár meg is ölhettek bennünket, akár egy apróságért. . . Sok rejtélyes dolog történt, főleg ijesztő, rémítő esetek. Abban a világban minden titokzatos, hátborzongató volt. . . Egy reggel például kihallgatásra vittek a táborparancsnokhoz. Mi lesz most, kérdeztem magamban, amíg az örök a parancsnokságra vezettek. Nem sok jóval kecsegtetett – noha már régóta be voltam zárva –, félttem az újabb kihallgatásuktól. Nem azért, mintha kiderülhetett volna bármi is, ami rontott volna a helyzetemen, hanem azért, mert nem volt már mit beismernem, feltárnom. Akkor pedig, van elég tapasztalatom ezen a téren, hosszan fogok szenvedni.

„Mondja csak, Esterházy – szólt hozzám a táborparancsnok, ahogy beléptem –, ugye, maga sokfelé megfordult? Feltételezem, jól ismeri egész Európát. Igazam van?”

„Hát, meglehetősen sokat utaztam már életemben parancsnok polgártárs – válaszoltam óvatosan és komoran. – Jártam a legtöbb európai országban, és egy ideig éltem is ott. . .”

„Tessék, ott egy szék, üljön le Esterházy, és mondja meg nekem, melyik város Írország fővárosa?”

Azt feleltem, Dublin, de rögtön hozzátettem, hogy soha az életben nem voltam még ott, attól tartva, csapdát állít, bár nem láttam értelmét.

„Nem, nem! Ne meséljen semmit, csak feleljen a kérdéseimre. Mi a fővárosa Luxemburnak?”

„Luxembourg” – mondtam, és folytatni akartam, de ő egy határozottan félbeszakított.

„Dánia fővárosa?”

„Koppenhága.”

„Belgiumé?”

„Brüsszel.”

„Görögországé?”

„Athén.”

„Portugáliáé?”

„Lisszabon.”

„Bulgáriáé?”

„Szófia.”

Igy folyt a kihallgatás, kisebb-nagyobb szünetekkel, miközben a parancsnok

fölsorolt még néhány európai államot, időnként jegyezgetett valamit az előtte fekvő papírlapra, és olykor-olykor csak úgy, magában motyogva néhány megjegyzést tett. A végén, amikor már a kérdések közti szünetek túlon túl megnyúltak, és kezdtek kínosakká válni, aggódó arckifejezéssel kérdezte:

„Mit gondol, fölsoroltunk minden európai országot?”

„Hát nem egészen, parancsnok polgártárs. Kihagytuk: Monacót, Lichtensteint, San Marinót és Törökország európai részét. A többit, azt hiszem, mind említettük.”

– Ez azonban nem volt teljesen igaz. Zavaromban és félelmemben szinte megbénultam, míg ez a furcsa kihallgatás tartott, majdnem kihagytam Franciaországot. Lehet, észre sem vette volna. Hol itt a logika, töprengtem. Milyen lélektani trükk rejtőzik a háttérben – és mikor fog lesújtani a nem várt, nem sejtett ökölcsapás? Az utóbbi években mindenfajta meglepetéssel szemben immunissá váltam, kivéve a kellemes, jótékony izgalmakat, mert ezekből még elvéve sem akadt.

„Jó, készen is vagyunk, Esterházy. Egyelőre visszamehet a zárkába” – tette hozzá, felállt, és hívta az őröket.

Több egy szó sem! Semmiféle jegyzőkönyv-aláírás, semmi egyéb jel, mely a kihallgatás lezárását jelezné egyszer s mindenkorra. Van tehát miről töprengem a következő találkozásig.

A cellában senki sem kérdezte, miért hívatott a táborparancsnok. Talán azért, mert senki sem tartott besugónak. Azt hiszem, látszik mindebből is, hogy nem voltam rá képes. Egyébként nem volt jó dolog tudni, miről folyik egy esetleges kihallgatás. . . Mindenki, hogy úgy mondjam, elégedett volt már azzal is, ha tudta, semmi köze az egészszhez. Kérdezősködéssel csak belekeveredni lehetett a dologba. . .

Hogy több hét vagy éppen egy-két hónap telt-e el, miközben ezen a különös eseten gondolkodtam, ma már nem tudnám megmondani. Olyan feszült állapotban, amilyenben akkor voltam, az idő egészen más dimenziókat kap. Még a józan ész is cserbenhagyja az embert olyankor, gonosz játékot úz vele. Ahelyett hogy megszabadítana a kellemetlen élményektől, hirtelen, a legváratlanabb percben vetíti vissza őket. Az éjszaka kellős közepén gyakran fölriadtam, s félálomban szinte hallani véltem:

„És Lichtenstein fővárosa? Mit mond, hogy maga nem is bűnös, mi, Esterházy?”

Még most is hallom a rejtélyes kérdéseket, majd a dühödtt üvöltést:

”Erről is azt állítja, hogy nem tudja, ki tette? De, ni, itt a bizonyíték, itt van, ni, itt van!!!”

A táborparancsnok nem hívatott többet. A várakozás fájdalmas feszültsége lassan oldódott, de nem állítom, hogy teljesen megszűnt volna. Titokban tovább rezgett bennem, mint valami lövedék vagy repeszdarab, mely egészen a szívig hatol, s lüktet – nem öl meg, de sohasem tudhatni, mikor indul el ismét.

Ilyen állapotban ismertem meg K-t, egy hadifogoly magyar kapitányt, aki

véletlenül került a mi barakkunkba. Nem bírtam tovább az állandó retteget, valakinek el kellett mondanom.

„Mit gondol, mit jelent ez az egész? Miféle rejtély ez, és vajon fog-e még hívatni?”

„Jaj, uram – felelte K. kapitány –, ki a megmondhatója annak? A mi parancsnokaink sokszor bizony, kiszámíthatatlanok. De nem lennék meglepődve, ha kiderülne, hogy ez a mi emberünk valamilyen vizsgára készül. Higgye el, ha nem fogja elővezettetni többször, maga az ő földrajztanára volt!”

– És látja, azóta nem voltam egyetlenegy kihallgatáson sem. Vajon tényleg vizsgára készült-e, mint ahogy K. kapitány állította, valamiféle továbbképzésre, vagy valami más volt a dolog mögött, örök titok marad. No de számomra ez most már mellékes. Sokkal fontosabb, hogy akkor, még ha ártatlan voltam is, majd megzavarodtam a félelemtől. És soha, míg abban a táborban raboskodtam, soha nem voltam teljesen biztos abban, nem hívat-e mégis egy újabb beszélgetésre. . . Valószínűleg ön is ismeri ezt az érzést.

Mi az hogy! Mi is érzékelhettük ezeket a félelmeket, csak egy kicsit más formában. Mert ebben a tekintetben minden égaljnak megvannak a maga sajátosságai, így lassan folyik a tapasztalatcsere, állandóan és megállíthatatlanul – és megteszi a magáét.

Aki azt állítja, hogy nehéz percekben nem érez félelmet, hazudik. Mert hogy is lehetne felérni ésszel, hogy azok az emberek, akik kiállták az ellenség szörnyű kínzásait – ahogyan az életrajzukban áll –, hihetetlen bűnöket ismertek be elvtársaik előtt, a tetejében pedig ők maguk kérték a legsúlyosabb büntetést. Vagy lehet, hogy az ember olyan teremtmény, mely esztelen bátorságot és okatlan félelmet egyaránt megtúr lényében, s amelyik többet nyom a latban az adott percben, attól függ a viselkedése? Vagy valami egészen másról van szó? Talán valami nem túl szép és nemes dologról.

De a félelem is emberi érzés, akár a fájdalom. Vajon szégyellnie kell-e magát az embernek a fájdalom miatt? Vajon vállalhatja-e a kitartás felelősségét a törékeny emberi test, midőn a kín és a retteget legyőzésére törekszik?

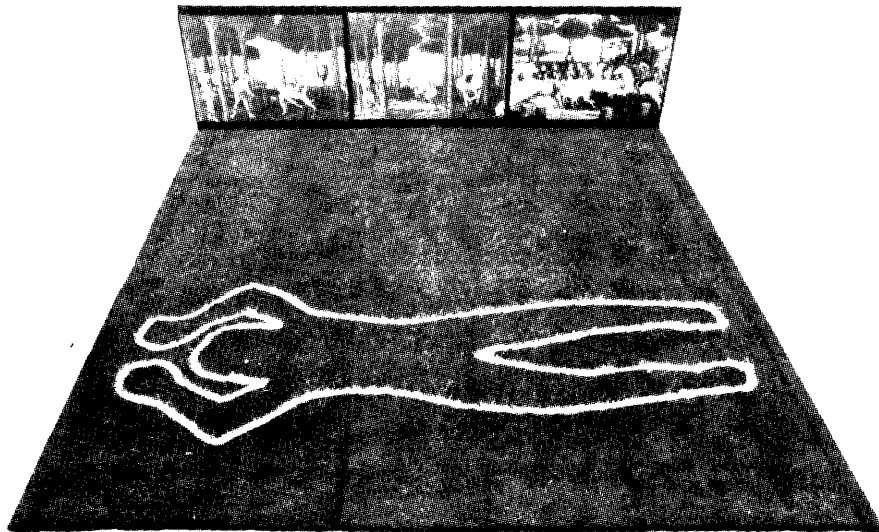
– Azt kérdezi, Anders úr, találkoztam-e befolyásos emberekkel a második világháború idején? Hát igen, ilyesmi is előfordult. . . Még a háború előtt is – folytatta rövid szünet után János bácsi.

– Élénken él az emlékezetemben a Hermann Göringgel való találkozásom, alig a háború kitörése után. Tudja, volt néhány rokonom és ismerősöm Lengyelországban, és reméltem, hogy sikerül tennem valamit az érdekükben. . . Göring valóban olyan volt, mint amilyennek manapság bemutatják. Imperátorhoz méltó uniformisban fogadott, és a beszélgetés elején igen jókedvűnek tűnt. Lassanként az a benyomásom támadt, hogy a társalgás jó irányban halad. És akkor a felcicomázott marsall észrevett a kezemen egy gyűrűt, egy régi családi ékszert. Már kora fiatalságomtól fogva viseltem ezt a gyűrűt – inkább a családi hagyomány iránti tiszteletből, mint bármi másért. Csak ritkán vettem le, így szinte az ujjamra nőtt. Látom, hogy a marsall egyre szórakozottabb lesz,

valami elvonja a figyelmét. . . És végül nem tudott ellenállni a kísértésnek. Megkért, mutatnám meg a tárgyat közelebbről, mely váratlanul figyelmének középpontjába került. Látszott rajta, hogy szenvedélyes műgyűjtő, amiről már előbb is tudtam. Habár sejtettem, hogy ott, rögtön nem leszek képes lehúzni a gyűrűt az ujjamról, igyekeztem a kedvében járni. Még azt is elhatároztam, ha már úgy kell lennie, hát odaajándékozom neki. . . De már látni lehetett a dolog végét: sehogyan sem tudtam lehúzni a gyűrűt. A kellemetlen helyzet, ami-be hirtelen kerültem, egyszerűen megoldhatatlan volt. Vajon Göring azt hitte, becsapom? Vajon tényleg arra számított, hogy az én gyűrűmmel fogja gazdagítani gyűjteményét? Sohasem fogom megtudni. A Göringnél tett látogatásom végül is erőltetett, kényszeredett párbeszéddel fejeződött be. Nem is titkolta túlzottan csalódottságát és rosszkedvét. Egyetlen találkozás is elég volt ahhoz, hogy megállapíthassam, bogaras, kiszámíthatatlan ember. Még azok a kulisszák sem rejthették el számos, szembetűnő hibáját, melyeket a propaganda emelt a marsall köré. . .

Ha arról faggat, Anders úr, léteznek-e még ilyen Göringhez hasonló alakok, akik embertömegek sorsáról döntenek, miközben füttyölnek az egészre, nem tudom, mit mondjak. . . Vagy ön úgy gondolja, hogy a világ fejlődik? . . .

Szerbhorvát eredetiből fordította CSAPÓ Julianna

Santiago Ayan, Spanyolország

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

KÉT ÉVSZÁZAD ÚJVIDÉK KÖNYVESBOLTJAINAK TÖRTÉNETÉBŐL

Petar Jonović: *Knjižare Novog Sada 1790–1990*. Književna zadruga Novog Sada, 1991

„Mely könnyű dolog volna minden akadályon győzelmeskedni, ha a könyvbéli kereskedés jobb lábon állana hazánkban.”

Takács József levele Aranka Györgynek, 1799. április 29.

Bizonyára találóbb lenne a címben előforduló „knjižare” (könyvkereskedések) helyett „könyvesházakról” beszélni a szónak abban a régi jelentésében, amely – legálábbis a jelzett korszak legkorábbi szakaszára nézve – a mainál jóval gazdagabb tartalmú volt. A későbbi évek során, de különösen a kiegyezés körüli időktől kezdve a valamikori könyvesbolt jellege, rendeltetése, működési elve ui. alaposan megváltozott: a hagyományos, patriarkális, többnyire egy-egy boltosdinasztiahoz kapcsolt tevékenységi körét felváltja a haszonelvűségen, az áruforgalmazáson alapuló üzleti foglalkozás gyakorlata. Amikor itt a régi típusú könyvesboltoknak a hajdani könyvesházakhoz hasonlatos funkcióját említjük, arra gondolunk, hogy ez utóbbiak nem csupán gyűjtötték, tárolták, raktározták a könyvet, hanem feladatuknak tekintették azok gondozását, díszítését, kötését, ha kellett, restaurálását, sőt alkalomadtán megíratását, de bibliográfiák készítését is. Hasonlóképp a régi könyvesbolt tulajdonosa sem csupán „portékát” látott a könyvben, hanem részt vett annak létrehozásában is, nemegyszer nyomdász, kiadója is volt, sőt arra is tudunk példát, hogy kéziratot rendelt a szerzőtől kiadás végett. A terjesztést és népszerűsítést szolgálták a már Pápay Sámuel által is emlegetett (1808) „olasóboltok”. Sándor István 1803-ból való Magyar könyvesház című munkájából pedig tudjuk, hogy a könyváros „a magyar könyveknek kinyomtatások ideje szerént való rövid említések” útján nyújtott felvilágosítást a megjelent művekről (olyan szerzőre is tekintettel, akit ő maga sem mert az „anya tejjével vált magyarnak mondani”). Látjuk hát, hogy az egykori könyvesbolt afféle kulturális intézmény feladatát látta el, a boltos pedig a literatúra életében legalábbis a mai kiadó funkcióját és tekintélyét tudhatta magáénak.

Míndez a P. Jonović által tárgyalt korszak első felének a bemutatásából is kitűnik, s éppen ezért a „spomenica” (emlékkönyv) megnevezés, ahogyan a bevezetés jelöli a

műfajt, talán szerénynek is tűnik, hisz eleven portréival és az intézmények szemléletes leírásával átfogó képet tár elénk egy egész korszakról, amelyet részleteiben s más vonatkozásaiiban bizonyára már alaposabban feltárt a kultúrhistoria, de ilyen szempontú megközelítésben először kapunk egységes áttekintést róla. Ennek ellenére e könyvtől nem lenne szabad többet elvárnunk, mint amire vállalkozik. Túlzás lenne olyan igényt támasztani iránta, amit egy monografikusan szerkesztett, szigorúan tudományos módszerekkel feldolgozott, forrásokot feltáró munkától jogosan elvárhatunk. Már csak azért sem, mert szerzőnkben – talán nem is tudatosan – a könyvkereskedő (az üzletember, a modern áruforgalmazó) szemlélete nemegyszer felülkerekedik a művelődéstörténészén. A „kelendőség”, az eladhatóság szempontja motiválhatta például, amikor a „mellékletekben” (nem is mindig olvasmányos) anekdotákkal akarja szórakoztatóbbá tenni a kiadványt, vagy alkalmi újságcikkkel tölti meg lapjait. Ezt az egyébként gazdag illusztrációs anyag egy részéről is elmondhatjuk, noha nem tudhatjuk, hogy e ma még bagatellnek számító apróságok (egy-egy olvasójegy vagy boltembléma) nem lesznek-e idővel a könyvtörténet perdöntő dokumentumai. A „prenumeránsok” jegyzékének a közlése pl. itt mindössze udvariassági gesztus vagy üzleti fogás, de egy kétszáz éves kiadvány esetében a korszak kutatója már fontos következtetést vonhat le egy ilyen névsorból az egykori szellemi élet társadalmi rétegzettségére, az olvasók ízlésére, irodalmi tájékozódására, vonzalmaira vagy éppen az író népszerűségére nézve. . .

Valóságosan is „történeti érdekűnek” – a fogalom mai értelmében – a kiadványnak csupán 18. és 19. századi anyaga tekinthető tehát, míg a 20. századra nézve a többé-kevésbé ismert adatok rendszerezéseként foghatjuk fel. Emiatt talán nem lehet majd elfogultsággal elmarasztalni a régebbi korokkal foglalkozó irodalomtörténészt, ha ezúttal csak a kezdeti egy-két évtizedre fordít nagyobb figyelmet.

Jonović igen helyes történeti érzékkel az 1790-es esztendővel kezdi áttekintését az újvidéki szerb könyvkereskedés múltjáról. Választása minden bizonnyal azért esik erre az évszámra, mert Emanuilo Janković boltjának és könyvnyomtató műhelyének alapításával az 1790. esztendő objektíve is adott időpontja az intézményesített könyvnyomtatás (-kiadás, -árúsítás) kezdetének a város területén, másrészt pedig azért, mert a házaló vagy a portékáját a vásári ponyván kínáló könyváros terjesztési gyakorlata ez idő tájt adja át a helyét a „stationarius”, azaz a letelepült, a helyhez kötött boltosnak. Az előbbiek tevékenységével szerzőnk érthetően nem foglalkozik bővebben, de megemlíti, hogy a Pétervárad-i sáncok között ismert volt a könyvforgalom e kezdetleges formája is. Közéletbőről vizsgálva voltaképpen nem is az említett E. Janković volt az első stationariusok között, hisz Damjan St. Kaulici (Kaulitz, Kaulitzi) könyvkötőmester, aki karlócai inasvevei után Szegeden, Budán, Pozsonyban és Bécsben folytatta pályáját, 1783-ban engedélyt kapott a város magisztrátusától könyvek kiadására és árusítására. Szerzőnk afféle művelődéstörténeti kuriozitásként említi, hogy személyében megjelenik vidékünk első zugkiadója is. Már Dositej is említi bizonyos visszaéléseit: a szerző engedélye nélkül vagy megváltoztatott címodallal jelenteti meg a régebbi kiadványokat. Neve – most már mint nyomaalapításért folyamodó vállalkozó – 1790-ben ismét előtérbe kerül. A temesvári szerb kongresszus foglalkozik kérelmével, de a jegyzőkönyvek tanúsága szerint nem őt, hanem E. Jankovićot részesíti előnyben, méghozzá az utóbbi megbízhatóbb pénzügyi tervei alapján. Slavko Gavrilović iratgyűjteménye közli a kongresszus október 2-án kelt határozatát, amely szerint Kaulici és társa kérvényét alaposabb megindoklás végett vissza kell utasítani, mert „nem mutattak rá, hogy a nép-

nek milyen haszna származna a nyomdából az írányítások alatt. Ami pedig Janković el-
 őterjesztését illeti ugyanezen ügyben, mely szerint abból a népi fundusnak évi 8804 fo-
 rint szavatolt haszna származna (. . .). Jankovićnak kellene megszavazni a nyomda en-
 gedélyezését. . .” Kaulici tehát továbbra is megmarad könyvkereskedőnek és kiadónak,
 de működésével megalapította az e foglalkozást gyakorló első „könyves dinasztiát”,
 amely még három nemzedéken át folytatja ezt a tevékenységet. Minderről munkájában
 Jonović csak érintőleg szól, s jóval nagyobb teret szentel E. Janković munkásságának.
 Úgy véljük, méltán, noha Janković mindössze két esztendőn át működött, 1790-ben és
 91-ben. Halle, Lipcse, Prága, Bécs voltak főbb állomáshelyei, mielőtt szülővárosába,
 Újvidékre telepedett. Mint nyomdaalapítónak kétségtelen érdemei vannak, noha csak
 német, latin és magyar nyelvű könyvek kerültek ki műhelyéből. Az ő fellépésétől kezd-
 ve a nyomdászat mindmáig megszakítatlan folytonosságban fejlődik vidékünkön.
 Könyvkereskedőként szintén minőségi változást honosít meg: már nem elégzik meg
 az alacsonyabb ízlést kiszolgáló kiadványok terjesztésével mint elődei, hanem tekintet-
 tel van a magasabb szellemi igényekre is. Jelentős az is, hogy nyomtatott katalógust ké-
 szít árusított könyveiről. Csak sajnálhatjuk, hogy szerzőnk nem mutatja be Jankovićot
 mint író, filozófust, műfordítót és természettudóst is, hisz Európa akkori kulturális
 központjaiban is számon tartották munkásságát e téren. (Meg ha már Szinnyei is fel-
 vette nagy írói lexikonába. . .)

Könyvének e három oldalával szerzőnk lényegében le is zárja a 18. század tárgyalá-
 sát. Mint jeleztük, munkája iránt nem támasztható a monográfia igénye, de neki magá-
 nak sincsenek efféle ambíciói. E sorok írójában is csak a komparatista kíváncsiság
 nyugtalanodott, amikor helyi könyvkultúránk más nyelvekben is jelentkező nyomait
 kereste a könyvben. Jelzésszerűen van is utalás bizonyos német, latin, magyar, francia
 könyvek jelenlétére könyvesboltjainkban (érdemes lett volna utánanézni az esetleges
 zsidó, örmény stb. kiadványoknak is), de tartalmi-tematikai vonatkozások nélkül. Pe-
 dig ez a francia forradalom kora, a jakobinus szervezkedés évtizede, hátha ennek jelei
 megmutatkoztak a könyvellátásban is. Azt tudjuk pl., hogy a *Moniteur*, a francia forra-
 dalom lapja, eljutott Szabadkára s Vukovárra is a könyvkereskedők útján. Mindezt
 azonban Jonović munkájának a fogyatékoságaként említjük, sőt úgy gondoljuk, jól tet-
 te, hogy ekképpen fogta fel a feladatát. Ő arról írt, amit ismer, s ami közvetlenül kap-
 csolódik a könyvforgalmazók munkájához, az üzleti hálózat kialakulásához, az egyes
 kereskedők tevékenységéhez. Kissé szakmaközpontúan, céhszerűen, némileg egy jubi-
 leumi díszalbum csoportképeire emlékeztető módon, de odaadó munkával s dicséretes
 szorgalommal gyűjtve össze a könyvesboltokra vonatkozó adatokat. Akit a kérdés a
 művelődésszociológiai, a szellemtörténet, az irodalom, a komparatiztika stb. vonatko-
 zása felől érdekel, forduljon Érdújhelyi Menyhérthez, Vasa Stajichoz, Mita Kostichoz,
 Mladen Leskovachoz, Bora Marinkovichoz, Lazar Čurčichoz s másokhoz, akik más as-
 pektusból tárgyalják az anyagot, esetleg nyelvek és műveltségkörök szerinti lebontás-
 ban. Mi ezt a könyvet úgy fogjuk fel, mint emlékeztetőt a további teendőkre könyvkul-
 túránk teljes spektrumának feltárásában.

SZELI István

„A DIVATOSAN ELVÁRT NYAVALYGÁSOK HELYETT...”

Cs. Simon István: *Varasodás*. Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság, Újvidék, 1992

A teljes tájfabordulás verseit írja szerzőnk. Témáját és eszközeit tekintve inkább a baranyai és a muravidéki költőtársakkal rokonítható. Vajdaság, azon belül Bánát vidékeit őrzi, járja be bensőséges, lírai pillanatképeiben. Nyomon követve a kötet építkezését, a ciklusok kialakítását érdekes folytonosságra, kapcsolatra figyelhetünk föl. Mintha egy verse foglalt utazás története tárulna elénk.

Minden a Holtágnál kezdődik. A gyermekkor elhalt vizeihez térünk a lírai ént követve. Csengettyűvirág és rontóburján jelzi a terjáni rét közelét, ahol a „gyermekkor fűszagú teje” illatozik, miközben az „örökzöld / fűszálakra a felhők / gyöngyöket hamisítanak”. Hőfényben fehérítő házak tollmelege utal csak az emberi világ meglétére, elégedettségére, mialatt alig történik valami, hacsak az évszakok váltakozását, körforgását nem tekintjük mozgásnak. Pákászok holt lelke ködlik, hiszen mocsaras tájékon, vízközzeiben járunk, jellegzetes lápi állóképek mellett haladunk el: „A sás poros szelekbe / hőhullámokba vág / szíjas fűvekbe szórják / tollukat a libák. / A libatollakon / csörgőre száradnak / a picóák / vedlik a mocsár” (Elkésett káprázat). Az örökkévalóság mutatkozik meg egy percre, a holtág csüggedt csendjében ökörmályon lóg a nyár. A nyugalmat olykor vízfelhők tépik, szakítják darabjaira a sűrűsödő víz felett, amikor „dührohamot kap a táj”.

Régi idők idilljébe feledkeznek a lírai én, hogy azután a jelen és a múlt törésvonalán járva a jelenbeli minőségek dimenziói rajzolódjanak ki. „Erősen messzire” ment, a tájból kiszakadt az ember. Befalazott ecetfák emlékeztetnek, hosszú balladákat idéznek. A létrezervátum széléről figyel a versek énje az erősen megtizedelt valóságot. Áramszünetek vak háttéréből követi a mindennapi élet tényeit, s a „szurkos sötétség” súlya alatt íródnak a Törés szatirikussá jegecesedő sorai. Fekete és fehér, hó és korom a múltból a jelen felé tartó út mérföldköve, s az útkereszteződésnél bodzaillat és kipufogófüst keveredik. S hogy mindez még nyomatékosabb legyen, megjelenik az előtérben a kivert kutya szimbóluma, a kutyaé, melynek „bolhás bodor bundájában háromnapos szél turkál”. A jelenbeli lét, az itt és most kiegyenlítődik a nagyváros kvalitásaival, a jellegtelen valami felszínes csodáival. A menekülésvágy megfogalmazása a már megszo-
kott állomás-jegyváltás motívummal történik.

Vissza az elhagyott tájba! Az időutazást térbeli elmozdulás követi. A Nagyúthoz érve, a mesebeli országutra emlékezve, az örömteli ráismerés, az újrafelfedezés helyett „a maradék” elsorolása következik. A megtért fiú zarándokútja ez. A tekintet megáll minden lehulló vakolatdarabon, minden elnéptelenedő falon. Kiegett vers leltároz a gyomoktól a romokon át egészen a perzselte örökzöldekig. Borúra ború – lehetne a „tájnézés” jelszava. Csak a természet lehet még szép, az akácfa most is élnek, a kökény virágzik, mindössze vénebb, érdesebb a kergük. Árnyékukban „fakuló fehér falak” fénye halványul. A Nagyútnál öt sora csendélet, pusztai idill negatívban, a kihalt táj elsratása. Csak egyetlen emberalak mozog, sodródik a múlt idővel. A tavasz elhagyott tanyaudvart talál, „szálkás utat”, melyen ott halad kaszával a vállán az öreg. A másik percben már meg sem moccan, csak magába roskad mozdulatlanul. Akár környezete, hiszen a naplementék árnyaiban „áporodott csönd ül / a hársfák / égyűrüi közé ékelt / kispadra”. A hiány érzékelése végül a halál felé fordítja a szemlélődő, életet kereső tekintetet. A végső stádium, amikor a sírásót is eltemetik. . . Kőd és hideg kőke-

resztek – a temető zárt terébe szűkül a vizsgálódás, majd ösképzetek úsznak a képbe. „A lomb rőtté vált neszezése” elhossa a gaz- és levélegetés idejét, s a tűz belekap a hulladékba, mindenbe, ami kallódó és fölösleges. Mohásodó keresztek ropognak a sírokon, s olykor az élő zöldbe harap a láng. „Gazégetéskor / halottaimra gyújtották a terjáni temetőt” (Égetés).

Erősen visszafogott, lesötétített hangon szólalnak meg a Gyertyakomorság versei. A pillanatképeket elégikusan megnyúló strófák váltják föl. A helyzetfeltárás után az én érzelmi állapotának a rögzítése, a hova forduljak boncolgatása következik. A „se nap, se éj” versei ezek az önelemzések. Kockacsönd és halál, a vers meg csak kínlódik, „mert megperzseltek / mert kiégettek”. A rokon lelkek megidézésének az ideje és a helye ez a néhány költemény, a sorstársak köszöntése, egyben búcsúvétel. Pilinszky, Podolszki, Sziveri világának a megérintése.

Azután ismét múltba fordul a vers. Faluról falura vándorol az emlékezet a hazai tájon. Aracs, Hodics, Hetény, Sasülés – ősi települések sorjáznak, moccannak meg haló porukban. A föld színéről való eltűnés feletti fájdalom szólal meg igen mély átéléssel a Sasülésben, hogy ily módon váljon eggyé a lírai én létérzékelése azzal a csörgösti megállapítással, mely szerint kihalni fájdalmasabb, mint meghalni.

A pusztulás zöldes hályoga homályosítja a kötet utolsó versét-ciklusát, a töredékes, félmondatokban dadogó Ahogy sorait, melyből kiderül, minden élet ütötte sebet begyógyít az örök sötétség eljövetele.

Mit is lehet mindehhez hozzátenni? Legfeljebb csak annyit, igaza van Ladányi Istvánnak, a recenziensnek, amikor a következőket állapítja meg Cs. Simon István költészetéről: „Legszebbek az egykori táj egy-egy részletét, egy-egy líraiként átélt pillanatot, gondolatot néhány apró képpel leíró versek . . .”

CSAPÓ Julianna

VILÁGUNK JELENSÉGEINEK NÉPI MAGYARÁZATA

Szent Péter atyafisága. Jugoszláviai magyar gyűjtésekből válogatta Jung Károly. Elmesélte Bognár Antal. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1992

A Forum Kiadó Mondavilágunk sorozatának második, a *Mátyás király országlása* című első kötethez hasonlóan, gazdagon illusztrált, tetszetős kötetét veheti kézbe az olvasó. Ezúttal a Szent Péter személye köré fonódó jugoszláviai magyar mondakincsből választott ki egy füzérre valót Bognár Antal, a szerkesztő-mesélő és Jung Károly, a válogató. A második kötet beosztásában is igazodik az elsőhöz. A mondafüzér elé járuló rövid bevezető, a mondák, mesék, legendák lényegi jegyét, eredetmagyarázó jellegüket emeli ki. Tudomást szerzünk arról, hogy világunk mindenekelőtt két szent, Jézus és Péter apostol cselekedetei, földi tevékenysége által lett olyan, mint amilyennek most ismerjük. S hogy korábbi állapotához képest mi változott rajta? A „közelebbi és távolabbi atyafiság” meséiben, a népi szájhagyomány magyarázataiban kell keresnünk a választ. „Mert a magyarázat teszi az embert” – hirdeti a mesélő.

A cím nélküli szövegeket Péter László linometszetei vezetik be és kapcsolják füzérre, amellet hogy képüleg megjelenítik, sőt vizuálisan „továbbgondolják” a tartalmat. Jézus és Péter, akár Mátyás király az első kötetben, járják a világot, s „úti” élményeik

elbeszélése nyomán világunk változásának, alakulásának eseményeiről, a lények, tárgyak, jelenségek keletkezésének mikéntjéről is tudomást szerez az olvasó, úgy, ahogy azt a népi logika hihetőnek véli. Megtudjuk, hogyan alakult ki az ember életének terjedelme, hogyan keletkezett a gomba, a fában csomó, a szünyog vagy a bűzkalász. A mondafüzér azonban egyéb folyamatosságot is felvet. Az emberélet alakulását, haladását követi, teremtésétől egészen halálának módozatáig. Már a cím is előlegezi, a bevezető szöveg pedig egyértelműen tudatosítja bennünk azt a tényt, hogy a mondákban, mesékben és elbeszélésekben nem csupán az egymást sajátosan kiegészítő Jézus és Péter apostol kap központi szerepet, hanem mindenekelőtt az „atyafiság”, azaz az emberek, hiszen minden értük történik, nemcsak a világon, hanem értük küzdenek folyvást az égi és alvilági hatalmak is. Jézus és Péter földi tartózkodásuk idején egymás kiegészítői, elengedhetetlen tartozékai, hiszen „Jézusnak nagy szüksége volt Péterre, és Péter semmi se lett volna Krisztus nélkül”. A mindenható, minden emberi gyarlóság felett álló, jutalmat és büntetést mérő Jézus mellett Péter, a Genezáreti-tó halászából lett isteni tanítvány az, aki az emberi magatartás képviselője, ki az embereket közvetlen atyafiságának tekinti, s ki embertársaihoz hasonlóan gyarló, olykor fondorlatos, kicsinyes, naiv és pórul jár. Kedve kerekedik mulatni, dorbézolni, nem bír az étvágyával, jutalmat eszközöl ki Jézustól a jó emberek számára, s orvoslást kér saját sérelmeire: az égi hatalom s a földi, gyarló ember közötti kapcsolat megteremtője. Élő személyként emlékeznek rá az emberek, ki a másvilágon a hívek és az apostolok feletti hatalmat kapta Jézustól, s akinél halálát követően az ember „kopogtat”.

A mondák nyelvezete, a mai kor gyermekének (hiszen számukra készült ez a kötet) felfogásához igazodik, de fordulataiban régmúlt idők archaikusságát, szellemét őrzi. A színhagyomány jellegéhez igazodva a változatokban élés lehetőségeire is felhívja a figyelmet, miközben a másik magyarázat igazságának esélyeit is latolgatja a mesélő.

A *Szent Péter atyafisága* mindenekelőtt a gyermek olvasó igényéhez, érdeklődéséhez mért olvasmány, de a felnőtt számára is kedves élményt jelenthet, a legszubbjektívebb gyermekkori emlékeket, nagyszüleink beszédbeli fordulatait, okító tanácsait juttatja eszünkbe: „Nehogy te is úgy járj, mint Szent Péter Jézussal. . .” Hasznos (hiszen a hiányzó vallási ismereteket is pótolhatja némileg), kedves és kellemes olvasmány a Mondavilágunk sorozat második kötete.

BENCE Erika

S Z Í N H Á Z

SZÍNHÁZI NAPLÓ

Atyák és apák – A színikritikusból drámaíróra váltott Slobodan Selenić regényből színpadra alkalmazott műve egy belgrádi család három nemzedékét végigkísérő krónika, amelyből – sajnos – éppen a dráma hiányzik. Petar Marjanović dramatizációja csak családi album, képeskönyv, amely azokon kívül, akiket ábrázol, másokat nem kimondottan érdekelhet. Holott olyan évtizedeket idéz fel, amelyek bővelkedtek izgalomban, hiszen két háború vihara fenyegette és rázta meg a család (s még hány család!) nyugalmát, nem is szólva arról a helyzetről, amely a Medaković családban jött létre azáltal, hogy a Londonban tanuló fiú, a középső nemzedék képviselője, angol nőt vesz felesé-

gül s hoz Szerbiába, és ezáltal sajátos konfliktusmező alakul ki, melyen könnyen felszikkraznak, sőt lángot foghatnak az ellentétek. A lehetőségek adottak, dráma mégsem jön létre, talán azért, mert a regény színpadra alkalmazója igyekezett minél többet átmenteni a prózából, inkább a jelenetsor kialakítására ügyelt, semmint arra, hogy az egyes epizódok kellően drámaiak legyenek, aminek következtében a lényegük szerinti drámai pillanatok sem sikerültek kifejezeten erőteljesekre. Például az angol nő és a szerb környezet szükségszerű konfrontálódása vagy nemzedéki összetűzések. Az utóbbiak túlon túl ismerősek, sablonosak ahhoz, hogy ebben a tárgykörben újat, izgalmasat nyújthatnának, az előbbi pedig csak jelzésként, felületesen van ábrázolva, annyit kapunk belőle, amennyi a családi fotókon megörökíthető, külsőleg látható. Kár, mert az igazi dráma éppen itt bontakozhatna ki. Kiváló anyag egy izgalmas lélektani dráma számára. Ehhez azonban nyilván nem színpadra alkalmazni kellene a regényt, hanem önálló, a prózai mű elemeiből, esetleg a regénytől függetlenül drámát kellene írni a történetből. Két világ találkozása ugyanis sehol sem lehet olyan drámai, mint a legkisebb, de legerősebb érzelmi szálakkal átszőtt közösségben, a családban. A családi dráma azonban csak felsejlik, de nem játszódik le. Hogy az *Atyák és apák* krónikaként sem köti le igazán figyelmünket, ahhoz sablonossága mellett az is magyarázatul szolgálhat, hogy a szereplők sorsának követése közvetlenül a második világháború után befejeződik, napjainkig nem jut el, következésképpen a családi album is a múltból villant fel emlékképeket, megsárgult fotókat látunk, s nem friss felvételeket. A múlt képei többnyire ízlésesek, szépen kidolgozottak, kivéve talán azt, amely Londonban készült, akkor, amikor a szerb egyetemista párhuzamot von egy vita során az otthoni primitívebb, de szebb, emberibb és a nyugati civilizáltabb, de ridegebb, mi több homoszexualitásba torzuló világ között. Hasonlóan bántóan rossz megoldás, hogy a szerb fiatalember angolul olyan tökéletesen beszél, mint a bennszülött szigetországiak, az angol feleség viszont évtizedek múltán is idegen akcentussal beszél a szerbet.

A Slavenko Saletović rendezte előadás, bár lomhább, tempótlanabb, mintsem hogy ezt ne vennénk észre, de gördülékény, zökkenők nélkül illeszti egymáshoz az epizódokat, s ebben a nagyszámú szereplőgárda fegyvermezzetben – nagy, emlékezetes alakítások nélkül – segítségére van.

Kurázi mama és gyermekei – Sajnos, néhány hónappal a bemutató után még inkább aktuális lett Brecht háborús krónikája. Nyilván ezzel magyarázható, hogy olyan mondatokra figyelek fel, amelyeket előbb szinte észre sem vettem. Remek mondatai vannak ennek a darabnak, igazak, pontosak, melyek ingerlően csapódnak agyunkba. Talán éppen ezek a mondatok miatt szeretem jobban az előadást, mint a bemutatót, mint bármikor régebben szerettem Brechtnek ezt a talán legtöbbször elővett, színpadra állított művét. De másért is újból figyelmet érdemel az Újvidéki Színház *Kurázi mamája*, mert kidolgozottabb, higgadtabb, tisztább. Érettebb. S ezen az is értendő, hogy a színészek, elsősorban a korábban felemás, kidolgozatlan alakítást nyújtó három címszereplő, Ábrahám Irén, Ladik Katalin és N. Kiss Júlia, akiket a rövid szereplehetőség gátolt a teljesebb értékű szerepjátásban, megtalálta a helyét, rátalált szerephangjára, megőzőbb, hitelesebb.

Érdemes volt újra megnézni!

A medve; Leánykérés – Két kedvelt egyfelvonásos a Csehov-művek második vonalából, de igen hálás szövegek. A Művészeti Akadémia harmadéves magyar nyelvű osz-

tályának öt hallgatója is láthatóan jól érezte magát a vidéki orosz élet ismert alakjainak kosztümjeiben. Mindenekelőtt a két szerepben is megmutatkozható Baranyi Szilvia tetszett. Nagy nyeresége lehet színjátszásunknak. Remek komika, de drámai jellemábrázolásra is képes. Péter László, kit a *Nők iskolájában* már láttunk és dicsérhettünk, ezúttal komikus feladatot old meg többnyire sikeresen, akárcsak Pletl Zoltán. Mindketten *A medvében* jeleskednek. Molnár Zoltán viszont kérőként jelzi ígéretes tehetségét, és egészíti ki a valóban szép távlatokat felvillantó osztálytablót, amelyen ezúttal a leg-hálátlanabb szerepet, a *Leánykérés*-beli apát játsszó Szabó Attila is helyet foglal.

Wozzeck – Kegyetlenség és közöny az a két fogalom, amely meghatározza Georg Büchner, mindössze két tucat évet élt romantikus német drámaíró töredékben maradt művét, a *Woyzecket*, vagy ahogy Alban Berg operaváltozatából ismerjük, a *Wozzecket*. És felismerhetően a jelzett két fogalom vonzaskörében született a még főiskolás Urbán András rendezése a szabadkai színházban. Berg akkor ír operát Büchner művéből – tudjuk Gál György Sándor műfajkalauzából –, amikor Németország anyagi mélypontra jutott, tombol a vad, „gyilkos infláció”, terjed az „éhség és munkanélküliség”, minden fronton „olyan zűrzavar – van –, amely csak további szenvedéseket ígér”. Urbán András akkor szerkeszti Büchner művét színpadra, amikor körülményeinek a lehető legteljesebb mértékben olyanok, mint amikor Berg operává formálta a tisztiszolga-ezredborbély szomorú, de igaz történetét. Már ezért is mindenképpen dicséret illeti, hiszen bizonyítja, hogy érzi, mi a színház, tudja, hogy a jelenidejűség műfajának szegült a szolgálatába. S dicséri Urbán rendezését az előadás első negyede is, amíg az AIOWA nevű társulat kegyetlen, kíméletlen színészi drillje a dráma sztoriját közvetíti, „mondja el” a maga nyelvén, pontosan, hátborzongatóan. Amikor azonban elhagyja a kínzásoknak alávetett közlegény történetének követését, amikor – ha az ilyesmi fokozható – még jobban elszabadul a pokol, teljes és ellenőrizhetetlen, irányíthatatlan lesz a káosz, rövid idő után, az eszközök vég nélküli ismétlése következtében, érdektelen, sőt unalmas az előadás. Vitathatatlan, hogy pontosan azt a zűrzavart, tébolyt, kiszolgáltatottságot és totális bizonytalanságot fejezi ki, mint a darab, vagy ami a mi korunk, a mi életünk ismerve, de amíg az élet örülsége megállás nélkül hömpölyög, tobzódik, addig a műalkotás nem engedheti meg magának azt, hogy szükségtelen ismétlődésekkel unalmassá váljon. Amikor Urbán elengedi Büchner kezét, amikor nincs már sztori, csak téboly van, akkor sem válhatnak öncélúakká az eszközök, szelektálni kellene a megoldások között, mert nem valószínű, hogy a mértéktelenség a legcélravezetőbb út az örület megmutatására, amit ununk, már nem riaszt el, hanem elfásít. Ha valaki minden útjába kerülő bogárra rátapos, ha minden játékbabának letépi a fejét, kiszakítja karját-lábát, akkor az csupán csintalanság, amit idővel majd kínó a kis gonosz. Miféle eszközöket halmoz Urbán András? Válogatás nélkül mindent, amit az utóbbi néhány évtized ún. kegyetlen színháza, a legvadabb színházi avantgárd alkalmazott. A „színészek” fetrengek, dobálják magukat, kemény fizikai munkát végeznek, meztelenre vetkőznek, lisztet szórnak, vizet spriccelnek, érthetetlenül kiabálnak, dobhártyaszaggató „zenét” rögtönöznek. Szenvednek és szenvedtetnek. Valóban csodálatos odaadással, sem magukat, sem minket nem kímélve. Tény, hogy „nem másolják a nagy színészek maníráit”, ahogy az előadás egyik kritikájában olvashattuk, de modorosak lesznek, ahogy minden öncélú cselekedet azzá válik. Számos remek ötlete van az előadásnak, de mindből több van ahhoz, hogy valóban hatásos lehetne. Az alapötlet remek, a gyerek *Wozzeck* – aki maga is megjárta, megélte az embert megalázó, megsemmisítő pokoli kínokat,

amint az előjátékból kiderül – egy ablakon át, a világra nyíló ablakon, szemléli a világ örültségét, az időtlen, az örök tébolyt, amely időnként szegényes otthonába is betör, de színpadilag ez a káosz elnyújtott. Már inkább a „színészeket” sajnáljuk, mint elborzadunk a látottakon. Urbán András megpróbálja továbbírni a Büchner-drámát, Pilinszky-, Tolnai-szövegtöréseket kiabáltat a színpadon, mert biztos odaillőnek véli őket, de – sajnos – ezeket alig érteni, nincs több funkciójuk, mint bármilyen szövegnek, akár a teljes értelmetlenségnek is lenne. Ha a szövegre szükség van, akkor nincs magyarázata annak a hangzavarnak, amely megakadályozza értését.

Minden elutasítás, elmarasztalás ellenére – jobb ezt idejében, mint késve megtenni! – úgy érzem, Urbán Andrásból lehet rendező, mert azt már bebizonyította, képes fanatizálni munkatársait, rábírní őket, hogy feltétel nélkül kövessék. S ez sem kevés.

Színházi illúziók – Hol a határ a képzelet és a valóság, a művészet és az élet között? – teszi fel a kérdést Pierre Corneille 17. századi francia klasszicista drámaíró. A kérdés megválaszolására találja ki a maga korában ezt a rendhagyó darabot, „furcsa szörnyeteget”, szeszélyes ötletet, amely nem illett be a klasszicizmus szigorú dramaturgiai rendszerébe, de éppen szabálytalansága tette lehetővé, hogy felvesse a jelzett dilemmát. A mese végtelenül egyszerű: az apa megbánja szigorát, és elbujdosott fia felkérésére indul, útközben találkozik egy varázslóval, aki – hogy megnyugtassa az aggódot apát – láttatja vele a fiút. Így az apa megtudja, mi történt a fiával, látja szerelmi kalandját, végül pedig a színházban ismer rá, egy előadás jelenetét látja, melyben a fiú – immár ismert párizsi színész – tragikus véget ér. Az apa vigasztalására a mágus elárulja, hogy a fiú halála megjátszott, csupán színház. Ennek ellenére azonban az apa annyira megijed, hogy megbocsát fiának, s hozzáutazik. A képzelet ébresztette rá az apát a valóságra, hogy elvesztheti gyermekét. Mire ébreszthet bennünket a Slobodan Unkovszki rendezte megannyi csillogó, szórakoztató ötletből szőtt, varázslatos, mesészerű előadás? Látszólag semmire. Remekül szórakozunk egészen addig, míg fel nem hangzik egy részlet a *Carmen*ből – ami, tudjuk, hasonlóképpen szerelmi dráma, mint a Corneille-műben a varázsló által megidézett, színház a színházban betét –, s ebbe nem szövődik be, alig észrevehetően a mostanság annyira gyakori repülőzűgás ismert „melódiaja”. Vagy csak mi képzeljük, mi képzelődünk? Tavaly áprilisban, amikor a *Színházi illúziók* bemutatóját tartották, még nem zúgtak a repülők a fejünk felett? Az is lehet, hogy Bizet zenéjét nem az előadás zenei munkatársa „fűszerezte” repülőzajjal, hanem a zűgás kívülről jött, élőben ment? Akárhogy is van, tény, hogy a remek színházi varázslat még be sem fejeződött, mi máris a valóságot halljuk, az élet dörömböl a dobhártánkon.

Shirley Valentine – Monodráma, melyben egy negyvenen felüli nő panaszoja el aszszonyi és egzisztenciális gondjait, s meséli el nagy kalandját, amikor barátnőjével Görögországban nyaralt. Álmodik a nyomor! Őszinte emberi történet tele vágyakozással és kudarcral. Kiváló magánszám a szerepéségben szenvedő azonos korú színésznők számára. Mint amilyen B. Kasza Éva a Szabadkai Népszínház jobb napokat és feladatokat megért színésznője, aki hihetetlen energiával, beleéléssel meséli el S. V. életét, tárja élénk egy lélek csacsogását, mutatja meg egy szerencsétlen nő minden bánatát és örömet. Immár ötvenhetedszer.

Üvegfigurák; Nem félünk a farkastól – S folytathatnám a címlistát például a *Macska a forró bádogtető*nnel meg még a közelmúlt néhány ismert amerikai színművének felsorolásával: ezeknek most nagy a divatja. Mi ez, nosztalgiahullám? Inkább a körülmények kiváltotta érdeklődés, amit egyes – főleg belgrádi – színházak nagyszerűen megéreztek és kamatoztatnak. Felismerték, hogy ebben az általános pokolban, ebben a parttalan közöriületben az emberek igénylik az intim, családon belül történő, kevésbé vagy jobban melodramai színezetű darabokat, amelyek – s ez sem mellékes körülmény – remek szereplehetőséget nyújtanak a színészeknek. Hogy azonban a színészeknek tartózkodniuk kell a tömény melodramai eszközöktől, például a nyílt színi ájulásoktól, azt az újvidéki szerb színház előadásán tapasztalhattuk. A különben érdeklődéssel figyelő közönség nevetésével a legszívhezszólóbb jelenetet semmisíti meg, azt, amelyben a sánta, félszeg lány, mikor felismeri a vacsoravendégben reménytelen gimnáziumi szerelmét, ájultan terül el. Ez nem kell a közönségnek. Kell azonban az érzelmes történet. A szerencsétlen, sánta lányról, a cipőraktári rideg valóságból a kalandokat ígérő, nyújtó mozi világába menekülő fiatalemberről és a förtelmes anyáról, aki majomszeretettel, bántóan túlzó törődésével tönkretette a családot és gyermekei boldogságát. Az újvidéki szerb színészek – Bogdan Ruškuc rendező irányításával – igyekeztek az eltűzött erény drámájává keményíteni Tennessee Williams édes-bús meséjét, s az említett jelenetet leszámítva ez sikerült is nekik.

Hasonlóképpen családi történet Albee minden bizonnyal legismertebb és legjobb darabja, a *Nem félünk a farkastól*, de szirup helyett alkohollal van leöntve és meggyújtva. Albee-nál is annyit isznak, mint Hemingwaynél, vagy ha lehet, még többet, így menekülnek a kiábrándultságból a mámorba, s kapnak bátorságot a másik – a pokol a másik, mondta valaki, talán Sartre – gátlástalan élvezetéből. Gyilkos mű, kivétel nélkül másokat is a pusztulásba rántó öngyilkosokkal. Szereplői ebben a lelki kecseszkecskenben a házigazda-gyalázónak, vendégvallatónak, gyermekemlegetőnek, háziasszonyhentergetőnek címkézhető epizódokban egymásban, kölcsönösen, azokat az illúziókat is összetörik, amelyekben talán már maguk sem hisznek, de amelyekre nagyon is szükségük van, lenne.

A négy szerepből kettő kimondottan nagy színészek – Liz Taylor, Richard Burton, Gábor Miklós, Tolnay Klári, Slobodan Perović, Ljiljana Krstić tehetségsparadéja. S most Rade Šerbedžija és Mirjana Karanović futja Dušan Jovanović rendezésében, a két szerep, George és Martha, kínálta színészi tiszteletkört. Ezt a drámát talán nem lehet rosszul játszani.

Az est hőse Rade Šerbedžija. Az egykori talán legjobb modern Krleža-színész, majd a Ristić-cirkusz tartópillére – Šerbedžija nélkül Ristić „világszínháza” észrevétlen maradt volna – új szerepkörben lép elénk, kiégett, mindentől megecetesedett értelmiségiként. Higgadsága gyilkos cinizmust rejt. Gonoszsága nem sántáni, bár könnyen annak hihetnénk, hanem a megsemmisültség előtti pillanat kétségbeesése. Mirjana Karanović a Marthát alakítóként úján jár: külső eszközökkel indít, de talán harsányabb, ordenárébb, mint bárki előtte ebben a szerepben. Talán túl utcai is, túlságosan is kivetkőzik magából, tenyérbemászóan kurvás, rikítóan bohócos, ami már-már zavarna is, ha fokozatosan nem kerekednének alakításában felül a tragikus vonások. Bohózatból jut el a megsemmisítő tragédiáig. Az az életézés lesz egyetlen, uralkodó jegyvé, amely lelke mélyén mindvégig munkált – a tragikus életézés. Minden eddig látott változatnál tragikusabb ez a Martha, talán mert nagyon messziről indít.

GEROLD László

KÉPZŐMŰVÉSZET

GERMINATION. . .

Tizenhárom európai ország fiatal művészeinek kiállítása, Budapest

. . . Azaz csírázás. Kezdetben ezzel a névvel a francia és német főiskolák együttműködése nyomán, a Deutsche-Französische Jugendwerk keretében létesült közös művésztelepet és az ezt követő kiállítássorozatot illették. Nem sokkal később azonban Hollandia, Nagy-Britannia, majd az Európai Közösség Kulturális Bizottsága kezdeményezésére és főként hathatós anyagi támogatásával több európai állam is csatlakozott a Germination alap gondolatához, s a kezdeményezést a fiatal művészetet európai távlatokban bemutató tervezetté fejlesztette fel. Tavaly nyáron a kelet-európai régió országai közül elsőként Magyarország kapott meghívást, majd ezt követően csehszlovákiai és lengyelországi művészeket is bevontak. A Budapest Galéria közvetítésével és támogatásával négy magyar művész vehetett részt tavaly az Aachenben megrendezett művésztelepen, majd az ezt bemutató tárlaton. A Budapest Kiállítóteremben, illetve a Budapest Galéria Kiállítóházában az aacheni kiállítás anyagának javát láthatta a közönség a Tavasz Fesztivál egyik legfigyelemreméltóbb képzőművészeti eseményeként.

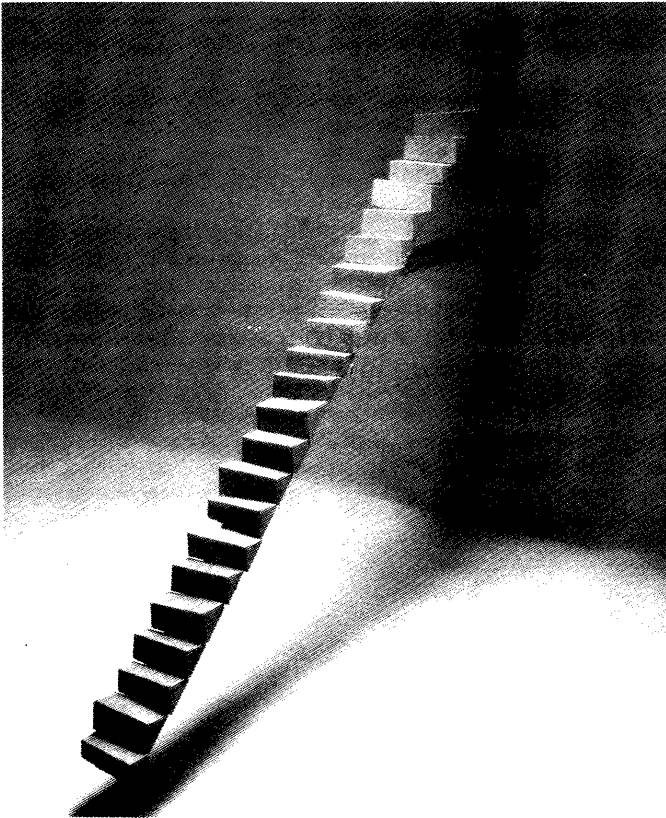
A Germination vállalt célja Európa kulturális, közös gyökereken nyugvó sokszínűségének, valamint a művészek, közvetítők, támogató intézmények és a nyilvánosság alkotó együttműködésének tudatosítása és erősítése. Feladata, hogy a részt vevő fiatal művészeknek megkönnyítse az egymással való megismerkedést, a művészettörténet, a képzés, a szakmai karrier, a művészeti piac helyzetével szembesítsék őket, s hogy egy szakszerűen megrendezett kiállításon való részvételük által egy sikeresebb szakmai bekapcsolódást tegyenek számukra lehetővé.

Az intézmény létrehozóinak (közülük hadd említsük meg a tavaly elhunyt Georges Boudaille nevét, akinek emlékére a Germination-díjat is alapított) alapvető elképzelése nyomán a fiatal európai művészek számára – gondolunk itt elsődlegesen a nyolcvanas évek második felének fiatal alkotóira – olyan lehetőség nyílt, amelyben mérvadó szerepet kap az újraegyesülő Európa víziója csakúgy, mint a nyolcvanas-kilencvenes évek művészetére jellemző „új pluralizmus” és a „heterogenitás”. Legfőbb erénye talán abban keresendő, hogy a Germination megálmodói és létrehozói jól tudták, a nemzeti hovatartozás az egyéni tehetség meghatározásakor kizárólag az olimpiai játékok esetében lehet döntő szempont, más alkalmakkor aligha. Ezért történhetett meg az is, hogy a tárlaton szereplő tizenhárom ország fiatal képzőművészei, Európa különböző régióit képviselve is, saját kulturális meghatározottságuk ellenére sincsenek ellentmondásban az általános érvényűséggel, a transznacionális értékfelfogással. Vagyis, a bevezető tanulmányt író Hegyi Lóránd szavaival: „. . . a művészi érvelés esztétikai sajátosságai magától értetődő jelenségek, melyeket nem terhel többé sem az elvont módon fölfogott nemzetköziség terrorja és kényszere, sem pedig az izolációs nemzeti kultúraszemlélet erkölcsi és politikai nyomása”. Ebből adódóan e nemzedék sajátjának tudja tekinteni a maga regionális kötöttségeit, a maga történelem, nyelv, vallás által meghatározott kultúráját, ám ugyanakkor szabadon tud mozogni e rendszerek, e megkötöttségek felett is, megkísérelve saját kultúráját egy szélesebb kontextusban is továbbvinni.

Ezt a jelzett utat sugallja a szóban forgó budapesti kiállítás is, amely a hasonló nyitottsághoz, több alternatívát is felkínáló tárlatokhoz nem szokott nézőt, enyhén szólva

is, zavarba hozza. Elsősorban a tolerancia küszöbét ingatja meg jóvátehetetlenül. Mert hogy a fiatal európai képzőművészet (a fiatal szó szerint értendő, hiszen az átlagéletkor aligha haladja meg a huszonöt évet) e sajátos seregszemléjén olyan jól megfér egymással a kiforrott, kiérelt művészet és a hangulatos lírai akármiket gyártók produkuma, a megszokott pukkasztás és a kétségkívül meggyőző tehetség, hogy ez legalábbis gondolkodásra készítet. Hál' istennek, mert az efféle szabadsághoz, de szabadossághoz sem szoktatott közönség előbb-utóbb kénytelen lesz megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy ilyen is van, ez sem tiltott, az is megengedett, s ráadásul a világ sem dől tőle össze. Mindenesetre egy ilyen esemény figyelemreméltóan emelheti azt a már említett megingott toleranciaküszöböt. S ez jó. Csak az a baj, hogy nem a mi közönségünkkel történik. De ne legyünk önzők. Türelmetlenek sem.

NÁRAY Éva

Monika Linhard, Németország

KRÓNKA

DÍJÁTADÁS A FORUMBAN – Április 11-én a Forumban átadták az 1991. évi Híd Irodalmi Díjat Jung Károlynak és a Forum Képzőművészeti Díjat Bela Durancinak. Az egybegyűlteket a Forum Igazgatóbizottságának elnöke, Dávid András köszöntötte. „Abban a hitben vagyunk itt, hogy éppen most a szóba vetett hit a legnagyobb varázslat. . . Hiszünk abban, hogy e két rangos díj annyit jelent, hogy vagyunk, hogy létezőnk, hogy itt akarunk maradni, hogy hiszünk a folyamatosságban, a művészet, az igaz szó folyamatosságában.”

Jung Károly kötetét a Híd-díj bírálóbizottságának elnöke, Juhász Erzsébet méltatta:

A Híd-díjas Barbaricum köszöntésére

Milyen az a *költői én*, aki a *Barbaricum* verseiben megszólal? Támpontul a kötet záró, ars poeticának is tekinthető frás egy részlete szolgálhat: „Jómagam ugyanis a szenttelen és közömbös művi álorcáját próbálgatom kitartóan ábrázatomra illeszteni – vallja Jung Károly –, s miként az álorcában bujdosás sem sok eséllyel kecsegtet, sokkal inkább a *versben bujdosás* látszik egyelőre kivihetőnek (. . .). Nos, persze, a versben, szóban bujdosás sem más, mint *nyelvben bujdosás*, s ha a kegyes pillanat úgy adja, a költő kipislant olykor-olykor a szavak, frásjelek – főképp pontosvesszők és gondolatjelek – mögül, s szembenéz az olvasóval.”

Ami először ötlük szembe a *Barbaricum* verseiben megszólaló költői ént illetően, az az, hogy nem személyes, legalábbis nem abban az értelemben, hogy egyetlen emberöltő terének és idejének konkrét koordinátáiba lenne beszorítva. Ilyen értelemben értendő talán mindezekelőtt a fent idézett bujdosás, a szenttelen és közömbös művi álorcája. Alakoskodó, szerepjátszó költői énnel van dolgunk a *Barbaricum* verseiben, ahol ez az alakoskodás és szerepjátszás a *tér és idő kitágításának eszköze*. S így nem maga az én, hanem a költői nézőpont lesz a *hangsúlyos*; mindaz, amit e kitágított nézőpont befog. Ez pedig messze túl egy emberöltőn: évezredek fogad magába Pannóniáig, s a „sokkal előbbi kemény kőbalta” idejéig visszamenőleg. Egész Kelet-Közép-Európa térségét a maga történelmi, művelődéstörténeti és közértörténeti rétegeztségében, társadalmi és politikai adottságaiban. De nemcsak horizontálisan, hanem vertikálisan is kitágul a nézőpont: felfelé a „Kaszáscsillagig”, a „mindenség veszteglőhelyé”-nek nevezett holdig, a „hét ágra álló napig”, s lefelé: a kút fodrozó vizéig, ahonnan „vizet húznak a gyerekkor fehér angyalai”.

Nyomok után kutat az így kitágult költői tekintet, de folyamatosságként mindössze a konokul ismétlődő *magva szakadást* ismeri fel, ahol az egyetlen remény és esély a barbárokkal dacoló konok újrakezdés. Hiszen több évezrednyi lét válik nyomtalanná újra meg újra e „süppedő vidéken”, mert „a hordák, / Ha jártak

vagy járnak errefelé, mindent, / Mi mozdítható, tövestül kitéptek". A magva szakadás mint múlhatatlan és elháríthatatlan vesztély telítődik e kötet verseiben olyan tartalmakkal, amelyek nemcsak jelenünk társadalmi-politikai apokaliptizisét vetítik előre – hisz ne feledjük, e könyv még a viszonylagos nyugalom, a még csak lapangó ellentétek ma már boldognak tűnő békeidejében íródott – de a kelet-közép-európai ember sajátos sorshelyzetét is megfogalmazák. E sorshelyzetben az idő válik újra meg újra magva szakadttá, s így a lét sem lehet megélhető folyamatosság, csak „köztes vergődés”, s „Az abortált múlt, az elvetélt jelen maga / A temető, kikapart méhű jövő; kannibál műrekmek”.

Otthon megélt hontalanság kísérti a kelet-közép-európai ember sorsát. A hidegen ragyogó csillagok közül „hazáig / Nem vezet el már egyik sem”. Örök prédasors ez. S egy van csupán, ami állandó, jól látja a történelem, a múltelődéstörténet és a néphiedelmek évszázadain pásztázó költői tekintet: s ez nem más, mint a félelem: „A félelem verejtékszaga / Meg az iszonyaté facsar könnyet szemünkbe, zokog / Magában sok apró tragédia; sehová vívő lépéscsokok.”

Annak a nehezen, egyre nehezebben kiküzdhető reménységnek a „rovátkái” ezek a versek, hogy ezen az öröktől fogva tiport barbár tájon mégsem lesz végérvényes a magva szakadás: „Akad tán botanikus, / Szakadt ág orvosa. Meg a rovásfán rovátka.” Annak az egyre nehezebben kiküzdhető reménységnek, mely számot vet, megszenvedetten tudja, mind történetileg, mind ön- és helyzetismeret tekintetében; a kelet-közép-európai prédasors valamennyi vonatkozásában, hogy:

*Tévedés azt hinni, hogy mindez átmeneti.
Tévedés azt hinni, hogy majd később következik.
Voltaképpen már nem következik semmi!
Nyelvében bolyongva ma eltéved az ember.
Holnap elbotlik félbehagyott mondataiban.
Később elvágódik a kiállt szócsonkokon.
Istenem, hogy kapaszkodna a felkiáltójeleken,
Hisz rajtuk leng zászlaja félárbcra vonval*

*Mert nem következnek már az égvilágon semmi,
Csak a halálba simulás: szóban, ölelésben,
Konok Durának áradásában, mely elmossa
A partot, előnti a réteket, a kerteket;
Elmossa a földről az élőknak lába nyomát,
Kimossa a földről őseit, nevét, csonjtait,
S írmagja sem marad többé.*

JUHÁSZ Erzsébet

Jung Károly két versének felolvasásával köszönte meg a díjat. Sava Stepanov, a Forum-díj zsűrielnöke Bela Duranci munkásságát méltatta a következő szavakkal: „Bela Duranci, többek között a Forum-díj zsűriének tagjaként is, másfél évtizeden át méltatta a vajdasági képzőművészet legkiválóbb alkotóit. Művészettörténet-írása páratlan mifelénk: mindent előbb maga akar átélni, előbb fel akarja fogni minden egyes mű szellemi üzenetét, hogy ezek birtokában jusson el a végkövetkeztetésig. Munkásságát sajátos humanizmus hatja át.” Bela Duranci a következőképpen köszönte meg a díjat: „A múltrol meg a számok furcsaságairól szeretnék egy-két keresetlen szót szólni. Nemrégiben éppen a múlt évi Forum-díjas festővel, Penovác Endrével utaztam Budapestre, ahol ő az Art-expón állított ki. Útközben beugrottunk a Petőfi Irodalmi Múzeumba, ahol a Füst Milán-kollekciót láthattuk. Rengeg értékes képet. De én a sok műtárgy között egy sárga cédulára lettem figyelmes. Vitrinben állt, s nem más volt, mint meghívó a Nyolcak kiállítására, 1912. november 15-én délután négy órára. Azoknak a Nyolcaknak a kiállítására szolt a meghívó, akik 1909 Szilveszterén kaput nyitottak a modern magyar festészetnek. Ez a megsárgult papiros a sorrendben harmadik kiállításukra invitált, amikor a Nyolcak már csak négyen voltak. S köztük volt Tihanyi Lajos is, az a Tihanyi, akivel Pechán József tartózkodik Nagybányán, s köztük volt Cigány Dezső is, aki egyenesen Matisse műterméből hozza vidékünkre a koloritás eszméjét, amelyet felénk éppen a mi Pechán Józsefünk emel európai rangra, méghozzá már 1913-ban. Így tehát a Nyolcak közvetítésével érkezik meg ide Vajdaságba az akkor Európában modernnek tartott festészet. De az élet zajlik tovább, és Tihanyi később Párizsban tűnik fel, s lesz közeli barátja

Branko Poljanski zenitista festőnek. S míg ők együtt dolgoznak, éppen itt Újvidéken írja majd le Csuka Zoltán, hogy „Zenit + Út + Ma, mi egyek vagyunk!” Minden itt kavargó tehát a sárga meghívó és ama dátum körül. A dátumot azért említtem, mert sokszor hiszek a számok misztikájában. A mi pesti utunk egyébként április 4-én volt, azon a napon, amikor 1915-ben meghalt a valjevói kórházban Nadežda Petrović, aki már jugoszláv szellemű művészteletet hozott létre az akkori Szerbiában. Ugyancsak ezen a napon halt meg 1990-ben Ács József, a most már szétesett ország első művésztelepének a megalapítója. Mi ezen a napon utaztunk Pestre, de Csongrád érintésével, ahol Penóvácnak azóta ugyancsak kiállításra nyílt, tehát abba a Csongrádba, ahol Miloš Crnjanski, az *Őrökös vándorlás* írója született, s aki megírva a hontalanság nagy regényét, maga is hontalanná vált. . .

Ma itt Jung Károlynak Híd-díjat adtunk át kitűnő kötetéért, a *Barbaricum*ért. Ha jól tudom, nem más napon, mint József Attila születése napján, tehát a költészet napján. . . Hát ennyit a múlttól és a számokról. Köszönöm az elismerést.”

26. KMV – Huszonhatodik alkalommal tarották meg a Középiskolások Művészeti Vetélkedőjét. A körülmények ellenére a szemle színvonala nem csökkent, a diákok lelkesedése pedig a korábbi éveken is túltett. Csupán a képzőművészeti vetélkedő anyaga hagyott kívánnivalót maga után. A legjobb festményt Gortvai Lúcia (Becse), a legjobb rajzot Szatmári Mihály (Kovin), a legjobb szobrot Tóth Ágnes (Zenta) készítette, az iparművészet kategóriájában pedig Hajnal Viktor és Gere Beáta (Zenta) bizonyult kiemelkedőnek.

A népzenei vetélkedőre Temerinben került sor, s ebben a versenyágban változatosabb volt a repertoár és nagyobb a konkurencia, mint korábban. A szólóénekesek közül a topolyai Cservenák Vilmos bizonyult legjobbnak, aki gyimesi és kalotaszegi keserverset adott elő. A legjobb hangszereslista, Lajkó Félix becsei tanuló román táncot mutatott be egyedi, eredeti előadásban.

A Szabadkán megtarott színművészeti vetél-

kedőn kilenc előadás szerepelt. A legjobb a zentaiak A halál álma című produkciója lett, Földi Mónika tanuló rendezte. Rendezői díjat kapott még a topolyai Kovács Attila is, aki a Fekete bárány cirkuszt állította színpadra.

A legjobb műfordítást a becsei Ferenczi Andrea készítette, Wolfgang Borchert szövegét ültette át magyar nyelvre.

Becsen tartották meg az előadóművészeti és az irodalmi vetélkedőt. A legjobb versmondónak a becsei Varga Izabella, a legjobb prózamondónak pedig a szabadkai Kalmár Zsuzsa bizonyult, környezetnyelvi versmondásáért Miluška Petrić kapott díjat.

Az irodalmi vetélkedő keretében ezúttal is jelentős munkák születtek. A humoreszk kategóriájában a becsei Pesitz Mónika, a kritika kategóriájában pedig az újvidéki Matuska Ágnes bizonyult legjobbnak, a legsikeresebb novellát a zentai Ónody Boglárka, a legkidolgozottabb riportot pedig a zrenjanini Szűts Zoltán írta. A zsűri megítélése szerint a versek között a szabadkai Lényí Hedda munkái emelkedtek ki a mezőnyből. Az újvidéki Kubát Gábor folyóiratunk különdíját kapta, verseit e számunk szép irodalmi rovatában közöljük.

A GYERMEKRÁDIÓ NÉPZENEI VETÉLKEDŐJE – A Gyermekrádió hagyományos Szólj, síp, szólj! című népzenei vetélkedőjére április elején került sor Újvidéken. A szemlét nagy érdeklődés övezte, hiszen idén a vártnál jóval több résztvevő nevezett be, mintegy négyszáz vajdasági általános iskolás mérte össze tudását, a barátokból és a hagyományok továbbadásának színtere lett a népzenei találkozó. A kisdíjakok a szólóéneklés, az énekcsoportok, a hangszereslisták és a hangszeres kisegyüttesek kategóriájában, több korcsoportban versenyeztek.

JUHÁSZ FERENCÉ AZ ARANYKOSZORÚ – A szép hagyományokkal rendelkező Sztrugai Költészeti Esték rendezvény tanácsa az idén Juhász Ferencnek ítélte oda hagyományos irodalmi díját, az Aranykoszorút. A hírt a Macedon Tudományos és Művészeti Akadémia díszülésén tették közzé, a díj átadására pedig az augusztus végi ohrid-sztrugai rendezvényen kerül sor.

Addigra a szkopjei Kultura és az újvidéki Forum Könyvkiadó közös kiadásában megjelenik a díjazott költő mintegy háromezer sort tartalmazó kétnyelvű verseskötete, amelynek anyagát Paszkal Gilevszki válogatta és fordította macedón nyelvre.

ELHUNYT JOSIP VIDMAR ÉS STOJAN ČELIĆ – Ljubljánában kilencvenhét éves korában elhunyt Josip Vidmar fró, irodalomtörténész és politikus. Még az első világháború előtt Prágában műszaki főiskolán tanult, majd az orosz fogságból való szabadulása után Bécsben filozófiát és irodalomtörténetet hallgatott. 1934-től a háborúig a ljubljanei Nemzeti Színház dramaturgia. A háború után is tanár és politikus. Irodalomtörténészként az orosz, a francia és a német frók műveit tanulmányozza és fordítja, a színházhoz való hűségét pedig többkötetes dramaturgiai jegyzetei bizonyítják. Évtizedeken keresztül elnöke volt a Sterija Játékok főbizottságának. 1977-ben *Esszék és meditációk* címmel kötete jelent meg a Forumnál is.

Stojan Čelić, a geometriai formák megteremtője a modern szerb festészetben, életének hatvanhetedik évében távozott az élők sorából. A belgrádi művészeti akadémia tanára volt, tagja a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémiának s alapító szerkesztője az *Umetnost* című folyóiratnak. Számos tanulmány szerzője. Festett, grafikát és faliszőnyeget készített, könyveket illusztrált. Az ő rajzaival jelent meg többek között József Attila *Külvárosi éj* című kétnyelvű kötete a Forumnál, amelyet Danilo Kiš fordított.

TANÁCSKOZÁS A HARMINCAS ÉVEK MAGYAR EPIKÁJÁRÓL – A pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Irodalomelméleti és Irodalomtörténeti Tanszékének szervezésében április 3-ától 5-éig tudományos tanácskozást tartottak Poétikai szemléletformák a 30-as évek magyar epikájában címmel. Az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszékéről Bányai János és Bori Imre vett részt a konferencián, az ő előadásukat közöljük Kérdések és Válaszok rovatunkban.

Christophe Cogez, Franciaország

A FORUM KÖNYVKIADÓ ÚJ KIADVÁNYAI

- Beder István: *Szomjúság földje* (regény)
Herceg János: *Gogoland* (regény)
Tolnai Ottó: *A meztelen bohóc* (képzőművészeti esszék)
Hódi Sándor: *A nemzeti identitás zavarai* (tanulmányok)
Szöllősy Vágó László: *Szex, szerelem és. . .*
Szent Péter atyafisága (mondák gyermekeknek)

Előkészületben

- Bori Imre: *Ivo Andrić* (monográfia)
Szathmári István: *Utak és álmok* (regény)
Juhász Erzsébet: *Senki sehol soha* (novellák)
Lábadj Károly: *Meg vagyok én búval rakva* (Ács Gedeon naplója)
Toldi Éva: *Herceg János* (kismonográfia)
Pilinszky János – Janoš Pilinski: *Kráter – Krater* (kétnyelvű kötet, Horváth Ottó fordításában)

- Varga Zoltán: *Indiánregény* (kisregény)

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

Szeli István: Két évszázad Újvidék könyvesboltjainak történetéből
(Petar Jonović: *Knjižare Novog Sada 1790–1990*) 412

Csapó Julianna: „A divatosan elvárt nyavalygások helyett. . .” (Cs.
Simon István: *Varasodás*) 415

Bence Erika: Világunk jelenségeinek népi magyarázata (*Szent Péter
atyafisága*) 416

S z í n h á z

Gerold László: Színházi napló 417

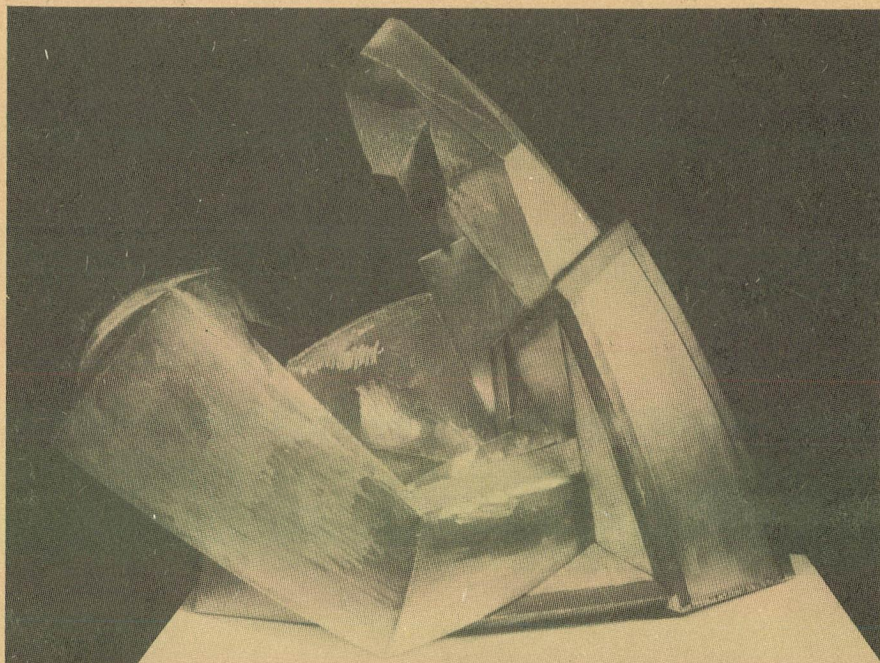
K é p z ő m ű v é s z e t

Náray Éva: Germination. . . 422

KRÓNIKA

Díjátadás a Forumban; 26. KMV; A Gyermekrádió népzenei vetél-
kedője; Juhász Ferencé az Aranykoszorú; Elhunyt Josip Vidmar és
Stojan Čelić; Tanácskozás a harmincas évek magyar epikájáról 424

Számunkat a Germination c. kiállítás munkáival illusztráltuk

Gaál Tamás, Magyarország

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. 1992. május. Kiadja a Forum Könyvkiadó. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/611-300, 602-es mellék. – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őr-
zünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 65700–601–14861-es zsírószámlára; előfizetés-
kor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 2000 dinár, fél évre 1000 di-
nár. Egyes szám ára 200, kettős szám ára 400 dinár; külföldre egy évre 4000 dinár, fél évre 2000
dinár. Külföldön egy évre 12, fél évre 6 dollár. – A szedés a Híd szerkesztőségében készült. – Tör-
delőszerkesztő: Bozsoki László. – Készült a becsei Lux Color Printing Nyomdában. –A Köztár-
sasági Oktatási és Művelődésügyi Titkárság véleményezése alapján a kiadványt háromszázalékos
adó terheli.